

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 13650

SHTRIKHN TSUM PORTRET FUN
ITSIK MANGER

Itzhak Panner

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x101, or by email at cmadsen@bikher.org.

יצחק פאנער

שטריוון צום פארטרעט

פון

איציק מאנגער

ISBN:0-657-13650-6

01-515

Digitized by the Internet Archive
in 2012

<http://archive.org/details/nybc213650>

יצחק פֿאַנער

שטרײַכן צום פֿאַרטרעט

פֿון

איציק מאַנגער

פֿאַרלאַג "ה מנורה", תל-אביב

תשל"ו — 1976

YITZCHAK PANNER

Strichn zum Portret fun Itzik Manger

"Hamenora" Publishing House
24, Zangwill St., Tel-Aviv, Israel

פארלאַג „המנורה“
רח' זנגביל 24, תל-אביב, ישראל

שער: עזרא פאָנער

© Copyright by Yitzchak Panner
16, Cherut St., Ramat Gan, Israel

Printed in Israel 1976

נדפס בישראל תשל"ו

סידור: משה חמיאל

הדפסה: "חבצלת", הרצליה

איציק מאנגער

אַריינפיר

אין דעם בוך ברענג איך אן אַפּקלייב פון מיינע זכרונות און עסייען וועגן איציק מאַנגער, געדרוקטע אין פאַרשידענע צייטן, און צום סוף — אן אַפּקלייב פון מאַנגערס בריוו צו מיר.

פונקט ווי אַ סך פון מאַנגערס בריוו, זענען מיר אויך אין די „ליכטיקע“ צייטן צווישן עקסטערע „רעכטס“ און „לינקס“ פאַרלוירן געאַנגען אַ סך געדרוקטע מאַנגער-אַרטיקלען (אַ סך דערפון האָט מען אַליין פאַרניכטעט...).

מיטן אַרויסגעבן אַ טייל פון מיינע געזאַמלטע אַרטיקלען בין איך בלויז אויסן צו ברענגען — ווי דער טיטל פון בוך זאָגט — שטריכן צום פאַרטערט פון איציק מאַנגער. צו פרווון ברענגען אַ בילד פון מאַנגערן דעם מענטש און דעם דיכטער, דאָס האָט מיר אַפילו נישט געקאַנט איינפאַלן. אַזאַ זאַך געהערט באַרופענערע פון מיר.

און אויב דער קומענדיקער ליטעראַטור-היסטאָריקער אָדער מאַנגער-מאַנאַגראַף וועט אין מיין בוך געפינען דאָס מינימאַלסטע וואָס קאָן אים ניצן, וועט דער צוועק פון מיין אויפגאַבע זיין דערפילט.

און וואָס ס'איז נוגע מיינע שילדערונגען פון מאַנגערן דעם מענטש, איז זאָלן מאַנגערס אמתדיקע און אַנשטעלערישע פריינד, ווי אויך זיינע קרובים, ענדלעך אויפהערן צו קומען צו מיר מיט פרעטענזיעס, הלמאי איך שילדער מאַנגערן נישט אַזוי ווי מען דאַרף גרויסע דיכטער שילדערן... איז נישט אַנדערש אַז געוואַלט וואַלטן זיי, איך זאָל אים אומגעפער אַזוי שילדערן: אַז ער פלעגט זיך נישט אַרויסרירן אין גאַס אָן דעם פער-דאַנט געפרעסטן „בוג“ אין די הויזן און אָן די גלאַזע-הענטשקעס, און אין

לאץ פון זיין רעקל האט קיין מאָל נישט געדאַרפט פעלן דאָס לעבעדיקע בלימל... און ווייטער: אַז ער פלעגט מיינסטנס פאַרקערן אין הויכע געזעל-שאַפט־קרייזן, און זענדדיק ווי ער קושט די שפיץ פינגער פון פאַרנעמע דאַמעס, האָט יעדער באַווונדערט זיין איידל באַנעמען און אין אים דער-קענט דעם געבוירענעם אַריסטאָקראַט...

ווען מאַנגער וואָלט געלייענט אַזאַ שילדערונג וועגן אים, וואָלט ער דעם שילדערער אַנגעשפיגן אַ פולן פנים. מאַנגער פלעגט פון מיין שילדערן אים מיט אַלע זיינע קאַפּריזן און קוריאָזן קיין מאָל קיין פאַר-איבל נישט האָבן. אַט אַ קליינער ביישפּיל: אין אָנהייב פון די דרייסיקער יאָרן האָבן מיר, טשערנאָוויצער שרייבערס, געמאַכט פאַר מאַנגערן אַ היי-מיש-אינטים קערמעשל. מיין יונגער פריינד ה. ל. קאזשבער (אומגע-קומען אין מיטל-אַזיע) האָט פאַרגעלייענט מיינע אַ זאָך געדרוקט אין די „טשערנאָוויצער בלעטער“ א״נ „מאַנגעריאַדע“. דאָרט דערצייל איך אַז מאַנגער פלעגט מיך נישט איין מאָל אויפּוועקן אַ זייגער איינס ביי נאַכט, אַז איך זאָל אים באַרגן עטלעכע לעי * אויף אַ גלעזל וויין. סופּר (דער רעדאַקטאָר) האָט דאָס וואָרט „וויין“ „אויסגעבעסרט“ אויף „טיי“. האָט מאַנגער אויף סופּרן אַנגעשריגן: ווי קאָן מען פון אַ גלעזל וויין מאַכן אַ גלעזל טיי?! מיך אַזוי לעכערלעך וועלן פאַרשויןען!...

איך האָב מאַנגערן פון יאָס אויס (כ׳געדענק נישט צי אין יאָר 1945 אדער 1946) אַריינגעשיקט קיין לאַנדאָן (ווי מאַנגער האָט דעמאָלט גע-לעבט) אַן אַרטיקל וועגן נטע מאַנגער ז״ל. אין מיין אַרטיקל געפינען זיך אַזוינע שורות: „...פאַר איציקן איז נטע געווען דער איינציקער וואָס האָט פאַרשטאַנען צו האַמעווען דעם ווילדן שטראָם, צו צאַמען די נישט זעלטן ווילדע אויסברוכן פון זיינע ווילקאַנישע ליינדשאַפטן, איינשטילן די צעפלאַקערטע פייערן“ אאַ״וו.

* רומענישע מטבע.

מאַנגער האָט מיין אַרטיקל, אַן אַן איינציק וואָרט אויסצומעקן אַרייַן־געשיקט אין פּאַריזער „אונדזער וואָרט“ און מיר דאַן אַרייַנגעשיקט אַן אויסשניט פון דער צייטונג (וועלכן איך ברענג אין דעם בוך).

די בריוו

פון די אַלע בריוו וואָס מאַנגער האָט מיר פון אַלע זיינע „וואַלגערוני־גען אין דער פרעמד“ געשיקט, זענען מיר (חוץ איין בריוו קיין יאַס), צוריקגעבליבן בלויז די בריוו, וועלכע איך האָב פון אים באַקומען קיין ישראל. פון די דאָזיקע 110 בריוו וויל איך (טייל אין גאַנצן, טייל גע־קירצט) ברענגען נאָר אַזוינע, וועלכע האָבן אַן אַלגעמיין קולטור־געזעל־שאַפטלעכן און ליטעראַרישן כאַראַקטער, דאָס הייסט, וועלכע האָבן אַ ליטעראַטור־היסטאָרישן ווערט פאַר אַ קומענדיקן ליטעראַטור־היסטאָרי־קער. און אויך אַזעלכע בריוו ברענג איך, וועלכע שפיגלען אַפּ מאַנגערס זעלישן מצב, זיין צעבראַכנקייט בעת און נאָך דער מלחמה. בריוו, אין וועלכע ער דריקט אויס זיינע פאַרביטערונגען און אַנטוישונגען, וואָס דאָס ייִדיש־ליטעראַרישע ניו־יאָרק האָט פאַר אים פאַרמאַכט אירע הויפּט־טירן. אין יענער צייט איז אַנטשטאַנען זיין טרויעריק ליד „עפּילאַג“, וואָס ענדיקט זיך מיט דעם סטראַף:

כ'האָב אַ חלום אייך געבראַכט

און איר האָט אים אַפּגעשטויסן,

ווען ס'איז געוואָרן נאַכט

האָט איר מיך געלאָזט אין דרויסן;

כ'האָב אַ חלום אייך געבראַכט

און איר האָט אים אַפּגעשטויסן — —

די שטעלן אין די בריוו וועלכע שפיגלען נישט אפ די אויבן אויס-
 גערעכנטע מאַמענטן, און האָבן נישט קיין אינטערעס פאַרן אַלגעמיינעם
 לייענער, לאַז איך אויס. אַזוינע געקירצטע בריוו ווערן באַצייכנט מיט
 אַ שטערנדל (*). פון אָנהייב ¹.

מאַנגערס פאַרבייטערונגען און אַנטווישונגען אין אַמעריקע האָבן אָבער
 נישט זייער לאַנג געדויערט. די אויסערגעוויינטלעכע התלהבות, מיט וועל-
 כער ער איז אויפגענומען געוואָרן קומענדיק זיך „וואַלגערן אין דער
 היים“, — סיי פון פאַלק און סיי פון דער גאַנצער העברעישער, יידישער
 און פרעמדשפראַכיקער פרעסע — זענען איבערגעשטיגן אַלע באַגייסטע-
 רונגען מיט וועלכע ער איז אויפגענומען געוואָרן אויף אַלע זיינע „וואַל-
 גערונגען אין דער פרעמד“.

אָבער אין סאַמע מיטן פון מאַנגערס העכסטע טריומפן האָט דעם
 20סטן פעברואַר 1969 דער טויט פאַרמאַכט די אויגן פון דעם גרויסן
 יידישן דיכטער אויף צו שלאָפן דעם אייביקן שלאָף.

ליגט איצט „די טרויעריק-מידע נאַכטיגאַל“ — „צום ערשטן מאל אין
 אַן אייגן בעט“. בלויו זיין ערדישער גוף ליגט דאַרט. ס'לעבט אָבער און
 וועט איבערלעבן דורות „דער אויף תמיד שפרודלדיקער לידערקוואַל“,
 איציק מאַנגער.

אומזיסט האָט ער זיך געשראַקן, אַז זיין לשון וועט אונטערגיין. מאַנ-
 גערס שפראַך קאָן אָבער נישט אונטערגיין. רעדט ער דאָך די שפראַך פון
 האַמער און לייטיי-פע. די שפראַך פון הייליקן בעש"ט און פון דעם קלאַר-
 ווייסן ציגעלע. און די דאָזיקע שפראַך קאָן נישט אונטערגיין. זי איז אייביק,
 ווי אייביק ס'איז די שפראַך פון גאָט.

ד ע ר מ ח ב ר

¹ פאַטאַקאָפּיעס פון מאַנגערס אַלע בריוו צו מיר אין זייערע אַריגינעלע,
 נישט געקירצטע טעקסטן, געפינען זיך אין מאַנגער-אַרכיוו פון דער
 העברעישער אוניווערסיטעט אין ירושלים.

מאנגערס געבוירן-שטאָט

די טשערנאָוויצער יידן פון פאָרן ערשטן וועלטקריג, די גליק-
לעכע בירגערס פון דער עסטרייך-אונגאַרישער מאַנאַרכיע, איבער
וועלכער עס האָט געהערשט דער „ידישער“ קייסער פראַנץ
יאָזעף ירום הודו — זענען געווען די אמתדיקע דייטשן פון משהס
גלויבן. זיי האָבן צענפאַכיק, ניין — הונדערטפאַכיק אַריבערגע-
שטיגן זייערע קריסטלעך-דייטשע מיטבירגערס אין זייער פאַ-
טריאַטישקייט און זייער „דייטשקייט“.

ס'האָט נישט געקענט זיין קיין גרעסערע באַליידיקונג פאַר
אַ טשערנאָוויצער יידישן סטודענט, ווען מען האָט אים געזאָגט
אַז זיין דייטש איז, פאַר קיין יידן געדאַכט, אַ ביסל... פאַרידלט...
„איין שענעס דויטש“ האָט מען אין עסטרייכישן טשערנאָוויץ
אַריינגערעכנט אַ יידיש מיידל אין נדן, עלעהיי קלאַוויר-שפילן
אַדער פראַנצייזיש רעדן... אַז אַ טשערנאָוויצער יידישער „בורשע“
אַדער „מעדכען“ האָט נישט באַוויזן אַראַפּצוזאָגן ווי אַ וואַסער
שילערס „די גלאַקע“ אַדער געטעס „ערלקעניג“, האָט מען זיך
מיט זיי אין אַ „בעסערער“ געזעלשאַפט ווייניק וואַס גערעכנט...
אַ קריסטלעך-דייטשער אַדוואַקאַט אין אַ טשערנאָוויצער
גערעכט, אַ דייטשער רעדאַקטער אין אַ טשערנאָוויצער דייטשער
צייטונג, קריסטלעך-דייטשע באַזוכערס אין טשערנאָוויצער דייטשן
„שטאַט-טעאַטער“, — האָבן געהערט צו די טשערנאָוויצער קור-
יאָזן...

ווער דען, ווען נישט יידן, האָבן אין עסטרייכישן טשערנאָוויץ געקענט פֿאַרנעמען אַזוינע וויכטיקע קולטור-פּאַזיציעס? אפשר די טשערנאָוויצער דייטשן, וואָס האָבן גערעדט אַ דייטש אַז גאָט זאָל זיך מרחם זיין!...

האָבן די ראַשער * שוואַבן באַזאָרגט די טשערנאָוויצער יידן מיט דעם עכטן שוואַבישן קעז און פוטער, מיט די פעטע גענדז און קאַטשקעס, און די יידן האָבן פֿאַר זיי שוין געמאַכט די דיי-טשע קולטור... האָט דאָס יידישע טשערנאָוויץ פון 1908, מיט דער טשערנאָוויצער יידישער שפּראַך-קאַנפּערענץ, געהאַט אַזאַ שייכות צו יידישער שפּראַך און ליטעראַטור, ווי אַ שטייגער די שטאָט באַזעל צום ציוניזם...

דער גרעסטער טשערנאָוויצער קוריאַז און גראַטעסק איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס אין אָט דער „מאַזאַיש״-דייטשער שטאָט איז אין 1901 געבוירן געוואָרן איינער פון די גרעסטע און איינער פון די יידישסטע דיכטערס פון אונדזער צייט. וואָס גראַד דאָ איז געבוירן געוואָרן דער, וואָס האָט דעם פאַרשפּאַטענעם, דערנידעריקטן „זשאַרגאָן“ פון דער טשערנאָוויצער הינטערגאַס דערהויבן צום העכסטן אַדלאַנג. איר אָנגעטון אַ קרוין אויפן קאַפּ; וואָס אין אָט דער שטאָט איז געבוירן געוואָרן — איציק מאַנגער!

צי זעט דאָס נישט אויס ווי דער גורל אַליין האָט מיט דעם דיכטערס געבוירן-טאָג געוואָלט שאַפן אָט דעם פאַראַדאַקס, גע-וואָלט אויף אַזאַ אופן אָנצייכענען דעם ערשטן כאַראַקטער-שטריך אין דער געשטאַלט פון דעם שפּעטערדיקן איציק מאַנגער!...

* אַ פֿאַרשטאַט פון טשערנאָוויץ, באַווינט פון דייטשע פויערן.

אין אַן ענגן געסל פון דער טשערנאָוויצער יידישער געדיכטע-
 ניש אין דער האַרמאָזאַק-גאַס, דאַכט זיך) האָט געווינט די
 מאַנגער-משפּחה, וואָס איז באַשטאַנען פון דעם שניידער-מייסטער
 הלל מאַנגער, זיין פרוי חוה און זייערע דריי קינדער: דער
 בכור איציק, דער צווייטער זון נטע און די בת-יחידה שיינדל.
 די עלטערן האָבן קיין טשערנאָוויץ איינגעוואַנדערט פון קאַלאָ-
 מיי (חוה איז געבוירן אין קאַלאָמיי, הלל — אין סטאַפּטשעט).
 די קינדער זענען אַלע געבוירן געוואָרן אין טשערנאָוויץ.
 איציק איז אין טשערנאָוויץ געגאַנגען אין חדר. געענדיקט די
 פּאָלקסשול, האָט אים דער פּאָטער איינגעשריבן אין דער דיי-
 טשער גימנאַזיע. ווי יעדער אַרעמער פּאָטער אין עסטרייכישן
 טשערנאָוויץ האָט אויך הלל געחלומט צו זען זיין זון אין דעם
 אַקאַדעמישן קאַפּל און פּאַרביקן באַנד, פּאַרברענגענדיק די נעכט
 מיט קאַלעגן ביי פּאַרשיכורנדיקע „אַלט-היידלבער“-געזאַנגען...
 דעם פּאָטער איז אָבער אַזאַ נחת פון איציקן נישט באַשערט
 געווען. שוין פון דעם צווייטן קלאַס האָט מען איציקן (אייגנט-
 לעך „איזידאַר העלפּערן“) צוליב זיין „מוסטערהאַפּטער“ און
 „בראַווער“ אויפפירונג, אַרויסגעוואָרפן פון גימנאַזיע...
 אויך פון חדר האָט דער מלמד געהאַט חשק אים אַרויס-
 צוואַרפן צוליב די געברענטע לייד וואָס דער דאָזיקער „שגף“
 האָט אים אָנגעטאַן, און אויב ער האָט דאָס נישט געטאַן, איז
 עס געווען צוליב דעם אויסערגעוויינטלעכן גוטן קעפל וואָס דער
 „ממזר“ האָט געהאַט: געקענט דעם חומש כּמעט אויף אויסנ-
 ווייניק. ווי מיר זעען, האָבן זיך די חומש-געשטאַלטן אַזוי טיף
 איינגעקריצט אין זכרון פון דעם 10-יאַריקן יינגל, אַז ער האָט
 זיי מיט 25 יאָר שפּעטער נאָך געזען מיט די אויגן פון יענעם
 חדר-יינגל.

*

אין די מלחמה-יאָרן (1914) צײַען זיך די מאַנגערס איבער
קיין יאַס, רומעניע. איציק מאַנגער איז דאָן אַלט 13 יאָר. דע-
מאָלט הייבט ער אָן שרייבן לידלעך — אין דער דייטשער שפּראַך...
זיי זענען, פאַרשטייט זיך, אין ערגעץ נישט געדרוקט געוואָרן. און
ווידער ווייסט שיינדל צו דערציילן, אַז אין יאַס שרייבט שוין דער
14-15 יאָריקער מאַנגער יידישע לידער, אָבער... מיט לאַטיינישע
אותיות.

וועגן מאַנגערס קינדער-יאָרן אין טשערנאָוויץ וויסן מיר
גאַרנישט. וועגן זיינע קינדער-יאָרן זינגט ער יאָ, נאָר פון... ווערעשט
און קאָלאַמיי:

לאַמיר גיין קיין ווערעשט,
(ווער ס'וויל מעג פאַרן)
דאַרט שפילן זיך ביים פרוט
אונדזערע קינדער-יאָרן.

און אַט איז אַ צווייט ליד פון זיינע קינדער-יאָרן א"נ, „צווישן
סטאָפּטשעט און קאָלאַמיי:

צווישן סטאָפּטשעט און קאָלאַמיי
(אַ שטילע פרייד פון מיינע קינדער-יאָרן),
דער זיידע זיצט אויף דער קעלניע און שוויגט —
וויאָ, קאַשטאַן, וויאָ! און מיר פאַרן.

ווערעשט, סטאָפּטשעט, קאָלאַמיי — און גאַרנישט פון טשער-
נאָוויץ, וווּ ער איז געבוירן און געלעבט ביז 13 יאָר.

אין טשערנאָוויץ באַווייזט זיך מאַנגער אין זיין מיליטערישן
מונדיר, אין יאָר 1923. ער איז אַסענטירט געוואָרן אין יאַס. זיין
קאַדער איז געווען אין כאָטין (בעסאַראַביע) און געדינט האָט ער
אין טשערנאָוויץ אין 8טן יעגער-רעגעימענט. נאָך מיט אַ 2 יאָר
צוריק איז געווען אַפּגעדרוקט זיין ערשטע באַלאַדע „מיידל-
פּאַרטרעט“ אין זשורנאַל „קולטור“ (אונטער דער רעדאַקציע פון
אליעזר שטיינבאַרג), וואָס איז שוין אַזוי רייף ווי זיינע שפּעטער-
דיקע מייסטער-באַלאַדעס.

מאַנגערס ערשטע ליבע

מאַנגער האָט אין עלטער פון 22 יאָר געדינט אין טשערנאָ-
וויץ, אין 8טן יעגער-רעגיסמענט.

דאָס וואָס ער האָט נאָך אַלס רעקרוט זיך פריי געקענט
באוועגן אויף די טשערנאָוויצער גאַסן, האָט מער געקענט פאַר-
ברענגען אין יידישע הייזער און אין יידיש-ליטעראַרישע קרייזן
ווי אין דער מיליטער-קאָסערס, האָט ער געהאַט צו פאַרדאַנ-
קען אַ צופאַל וואָס האָט אין רומעניע געקענט טרעפן איין
מאַל אין... 10 יובלען: דער יידישער רעקרוט איז דאָר העלפער
רעקטע מאַנגער האָט באַלד נאָכן אָנטאָן דעם זעלנערישן או-
ניפּאַרעם באַקומען אַ „שילער“ אויף צו לערנען אים די דייטשע
שפּראַך. דער „שילער“ איז געווען נישט קיין אַנדערער ווי „זיינע
מאַיעסטעט“ אַליין: דער קאַפיטאַן פון מאַנגערס רעגיסמענט!

נעמענדיק אין אַכט די אומבאַשרענקטע מאַכט וואָס עס
האַט געהאַט אין רומעניע יעדער פשוטער קאַפּראַל, אַז זעענדיק
ווי אַ זעלנער סאַלוטירט אים נישט, אָדער סאַלוטירט אים נישט
ווי געהעריק, האָט ער מיט אים געקענט מאַכן צען מאַל „קול-
קאַץ“ (אים באַפעלן פאַלן צו דער ערד) — קאָן מען זיך מאַכן אַ
באַגריף ווי גרויס ס'האַט געדאַרפט זיין דאָס גליק פון אַ פשוטן
זעלנער (דערצו נאָך אַ ייד) צו ווערן פּריווילעגירט פון אַ „שני
למלך“ אַליין!

האַט טאַקע מאַנגער דערציילט אַ זעלטענעם עפיזאָד פון
יענע טעג: זיין קאַפיטאַן האָט מאַרשירט אויף דער גאַס מיט

א 2-3 קאמפאניעס. און זעענדיק מאנגערן גיין אויפן טראטואר, האָט ער אים מיט אַ שמייכל געמאַכט אַ צייכן, אַז ער זאָל זיך פאַרריכטן דעם זעלנערישן היטל וועלכן ער האָט נישט ווי געהע-
ריק געטראָגן...

מאנגער איז שוין דעמאָלט געווען אַן „עמעצער“ אין דער ליטעראַטור (זע דאָס בילד ווי ער זיצט אין זעלנערישן מונדיר צוזאַמען מיט אליעזר שטיינבאַרג, יעקב שטערנבערג און משה אַלטמאַן).

איז דעריבער נישט קיין חידוש, וואָס פילנדיק זיך אין דעם מיליטערישן מונדיר נישט אומבאַקוועמער ווי אין ציווילע קליי-
דער, האָבן אים דעמאָלט געקענט אויך איינפאַלן „ציווילע“ געדאַנקען און געפילן: צו „שפילן אַ ליבע“ מיט אַ זייער יונג און זייער שיין מיידל, און דערצו נאָך מיט אַ מיידל פון גאַר הויכן ייחוס.

ער פלעגט זיך מיט דעם מיידל כמעט יעדן טאָג טרעפן אויף אַפגערעדטע ערטער. מיינסטנס אויף דער „האַבסבורגהעהע“, דער שענסטער נאַטורפאַרק אין טשערנאָוויץ, מיט גרינע בערג-
לעך, מיט געדיכטע גרינע אַלייען וואָס האָבן זיך לאַבירינטיש געשלענגלט, פאַרלירנדיק זיך צווישן געדיכטע ביימער.

די דאָזיקע ערשטע ליבע מאַנגערס איז אָבער פון פאַרויס געווען אַ טויט-געבוירן קינד: דעם מיידלס עלטערן וואָלטן קיין מאָל אין לעבן נישט מסכים געווען אַז זייער טאָכטער זאָל חתונה האָבן מיט עפעס אַ „פאַרשלעפטע קרענק“, אַ שניידערס אַ זון, וואָס זיין גאַנצע „ידישקייט“ באַשטייט אין מאַכן גראַמען ר״ל... דאָס מיידל איז געווען דעם זאַלעשטשיקער רבינס טאָכטער, וואָס האָט אין טשערנאָוויץ געווילט ווי אַ גאַסט ביי איר פעטער, דעם האַראַדענקער רבין, וואָס זיין „הויף“ האָט זיך געפונען אין דער רוסישער גאַס.

מאָנגער פלעגט איצט איבערליגן אין האַראָדענקער הויף. נישט אויף צו הערן דעם רבינס תורה, און אויך נישט אויף צו כאַפן שיריים פון רבינס טיש...

אַז מען איז אין הויף געווייר געוואָרן צוליב וואָס מאָנגער קומט אַזוי אָפט אין רבינס הויף, איז נישט איין מאָל געקומען צו ערנסטע סצענעס.

דער גבאי, ר' פנחס, האָט מאָנגערן נישט איין מאָל געוויזן די טיר. נאָר מאָנגער פלעגט זיך נישט לאָזן. איין מאָל איז ביי אַזאַ סצענע געווען אַנוועזנד פנחסעס בן-יחיד, דער שוין דעמאָלט באַקאַנטער קולטור-געזעלשאַפטלעכער טוער און שרייבער שמואל אבא סופר, און הערנדיק ווי מאָנגער רעדט צום פאָטער צו הויכע רייד, האָט ער אים פשוט מיט גוואָלד אַרויסגעוואָרפן פון הויז.

יאָרן לאַנג זענען זיך מאָנגער און סופר געווען דם-שונאים. דאָס איז געווען פאַר מאָנגערס התגלות. אַז מאָנגער איז אין אָנ-הייב פון די דרייסיקער יאָרן אַהיים געקומען פון פוילן אויף אַ באַזוך, אַ באַרימטער און געקרוינטער, איז יענע אַלטע סצענע לאַנג געווען פאַרגעסן. סופר, ווי דער רעדאַקטאָר פון די „טשער-נאָויער בלעטער“ האָט שוין איצט געהערט צו מאָנגערס נאָנט-סטע פריינד און גרויסע פאַרערער. געווען מיט אים אויף „דו“...

די חתונה פון מאָנגערס ערשטע ליבע איז פאַרגעקומען אין טשערנאָוויץ. עס זענען זיך אַהער צונויפגעפאַרן רביים, רבנים, דיינים און חסידים פון דער גאַרער וועלט. די שטאָט איז געווען פול מיט שטריימלעך און ברייט-ראַנדיקע שוואַרצע ביבער-קאַפּע-ליושן, מיט פאַרביקע כאַלאַטן און זיידענע זשיפעצעס. די פירשט-לעכע טואַלעטן פון סאַמעט, אַטלאַס און זייד האָבן פאַרבלענדט די אויגן פון יידן און נישט-יידן.

ווי אַ גאַסט פון כלהס צד איז אויך געווען אויף דער דאָזי-
קער חתונה — איציק מאַנגער...
יענע ערשטע ליבע דערמאָנט מאַנגער שפעטער, נאָך פנחסעס
טויט, אין זיין ליד „דער אַלטער ר' פנחס פון האַראָדענקע" (אַריין
אין דעם בוך „דעמערונג אין שפיגל"). דאָס ליד ווידמעט מאַנגער
ש. א. סופרן הי"ד. אַט זענען די ערשטע עטלעכע סטראָפּעס פון
דעם ליד :

דער אַלטער ר' פנחס פון האַראָדענקע
פלעגט יעדן אָוונט שטיין פאַרן טויער :
ביים רבין אין שטוב איז צו פיל שימחה,
אין גאַס קען מען שעפן אַ ביסל טרויער.

און מיך, דעם יונגן, פאַרליבטן סאַלדאַט
האַט ער מיט אַ שמייכל באַגעגנט :
„שטעל אויף דעם קאַלנער, צעדרייטער פּאָעט,
דו זעסט דאָך אַז עס רעגנט".

און מיט לצנות : „קום כאַפּ אַ דאָוון !
או-וואַ, מסתמא פאַרגעסן דעם סידור,
ממזר, מען ווייסט, פאַרדרייסט דעם קאַפּ
דעם רבינס טאַכטער מיט דייע לידער".

כ'קאָן זיך נישט באַהערשן, און די ליענער וועלן אויף מיר
קיין פאַראיבל נישט האָבן ווען איך וועל פון דעם דאָזיקן ליד
ברענגען נאָך איין סטראָפּע, די 5טע :

איצט איז דער אַלטער ר' פנחס טויט,
ער שלאָפּט אויף אַ ליבן, נאַנטן בית-עולם,
און איך בין שוין אַ פאַרליבטער קאַפּראַל,
אַ העכערער ראַנג, נאָר דער אייגענער גולם.

איז די סזער יארן אין טשערנאוויץ פון רעכטס : מאקס דיאמאנד הי"ד, ראזא אויסלענדער,
איציק מאנגער און בער האראוויץ הי"ד.

„עפעס, נו, עפעס איז קאליע“...

(פון דער סעריע:

איציק מאַנגער אין זיין „פרעהיסטאָריע“)

וועגן איציק מאַנגערס דיכטונג האָט מען שוין אַזוי פיל גע-
רעדט און געשריבן (און מ'וועט נאָך אַזוי פיל רעדן און שרייבן),
אַז ס'ווילט זיך אויך אַ ביסל שרייבן וועגן אים אַליין, ד"ה
שרייבן וועגן דעם (אויב מ'קאָן אַזוי זאָגן) — „דיכטערלאַזן“
איציק מאַנגערן, שרייבן וועגן מאַנגערן פון אַ צייט, ווען ער איז
נאָך קיין איציק מאַנגער נישט געווען...

איז לאַמיר טאַקע אויפפרישן זכרונות וועגן אים, דערציילן
אַ צוויי-דריי פון די הונדערטער מאַנגער-עפיזאָדן, וואָס זענען
אַזוי רייך אין זעלטענע קוריאַזן און חנעוודיקע גראַטעסקן.
איך וועל אָנהייבן פון אַ 42—43 יאָר צוריק, פון דער צייט
ווען מאַנגער האָט נאָך געטראָגן אַ זעלנערישן אוניפאָרעם, און
געהייסן האָט ער נישט איציק, נאָר: איזידאָר, און נישט מאַנגער,
נאָר: העלפער. דער נאָמען מאַנגער האָט זיך אים ערשט נאָכגע-
שלעפט פון הינטן, ווי אַ „רעקטע“, וואָס אָן אים האָט זיך אין
יענער אַלטער גוטער צייט כמעט קיין ייד נישט געקענט באַגליין...
ערשט ווען דער זעלנער האָט אויסגעטאָן דעם מונדיר, האָט
ער אויך אָפגעוואָרפן פון זיך דעם איזידאָר און דעם העלפער,
און אָנגעהויבן ווערן — איציק מאַנגער...

אַבער דעמאָלט, אין זיין „פרעהיסטאָריע“, האָט מאַנגער
(ד"ה העלפער) געהאַט זיין אייגענעם נוסח און דרך, זיינע איי-
גענע וואָגן און מאָסן. וואָס נוגע, למשל, צייט, איז ער שוין דע-

מאַלט געווען „איבערצייטלעך“: ער האָט אייך געקענט באַזוכן צו יעדער צייט אין מעת-לעת, 1-2 אַ זייגער ביי טאָג אָדער צו אייך קלאַפּן 1-2 אַ זייגער ביי נאַכט... נאָך חצות פּלעגט ער, וואָס אַן אמת, קומען אייך וועקן בלויז אין די סאַמע דרינגענ-דיקסטע פּאַלן: ווען למשל ער פּלעגט אַן איינזאַמער זיך אַרומ-בלאַנקען איבער די טשערנאָוויצער נאַכטיקע גאַסן און זעענדיק ווי סע „שטייט אַ שענק אין מיטן מאַרק, / ווינקט צו מיר: דו יאָלד! / כּיהאַב אַ פעסעלע מיט ווין, / אַ פעסעלע מיט גאַלד“ און עס האָט אים צו דעם דאָזיקן „פעסעלע מיט גאַלד“ צוגע-פּעלט עטלעכע לעי...

אָדער: ווען ער האָט געענדיקט שרייבן (געוויינטלעך אויף די ווייסע ראַנדן פון אַ צייטונג) אַ ליד, און עס איז גראַד געווען די צייט ווען דאָס באַלעבאַטישע טשערנאָוויץ איז געלעגן אין אַ טיפּן ווינטערשלאָף, ווען דער ראַטהויז-זייגער האָט שוין לאַנג אויסגעשלאָגן איינס. אָבער לייענען פאַר עמעצן דאָס נאָר וואָס אַנגעשריבענע ליד האָט ער דאָך געמוזט...

פון קיין טויערגעלט פאַרן הויזמייסטער האָט ער נישט געהאַלטן. ער האָט געהאַט אַ גראַבן שטעקן, האָט ער מיט אים גענומען „רופן“ דעם טויער-שליסער. די איינוווינער פונעם שטאָ-קיקן הויז האָבן זיך פונעם אַלאַרעם-קלאַפּן אויפגעוועקט פון שלאָף. און זייענדיק זיכער אַז ס'איז אויסגעבראַכן אין הויז אַ שרפה, האָט מען דאָס ערשטע אויפגעוועקט און גענומען אַנטאָן די קינדער...

דערזעענדיק מאַנגערן אַריינקומען אין הויף אַריין זענען אים אַלע באַפּאַלן, און ווען נישט מיינע געוואַלדן, וואָלט מען אים זיכער געלינטשט...

דעם צווייטן טאָג האָט זיך אַנטוויקלט אַ הייסער וויכוח צווישן מיר און מיינע מיטבאַווינער. איך האָב מיר די גרעסטע

מי געגעבן מאַנגערן ריינצוואַשן פון יעדער שולד. ס'איז מיר אָבער
 נישט געלונגען. קיין איינציקער האָט נישט געפונען קיין מינדסטן
 זכות פֿאַר דעם, „סקאַנדאַליסט“, דעם נאַכט-שטערער. און נאָר זיי ?
 אַפילו מיין פרוי האָט אין דער שטיל ביי זיך רעכט געגעבן אונ-
 דזערע שכנים. אויך איר זענען מאַנגערס אָפטע נאָך-חצות-באַזוכן
 נישט געווען צום האַרצן. מילא, אַ „הלוואה“ אויף אַ גלעזל וויין,
 איז עפעס אַנדערש. פון אַ געווינהייט קאָן מען זיך נישט לייכט
 אָפגעוויינען... אָבער צו וועקן אין די נעכט צוליב פֿאַרלייענען
 לידער ? דאָס האָט זי נישט געקענט פֿאַרשטיין. זי האָט געהאַלטן
 אַז לידער און באַלאַדעס פֿאַרלירן נישט פון זייער ווערט ווען
 מ'לייענט זיי פֿאַר אויך אין מיטן טאָג...

און אַז מיט עטלעכע טעג שפעטער איז מיט מיינע שכנים
 ווידער געקומען צו רייד וועגן דעם נאַכט-אַלאַרעם, האָט איינער
 פון די שכנים צוגעלייגט אַ פינגער צום שטערן, ווי דאָס האָט גע-
 טאָן דאָס זעלנערל פון בליי אין מאַנגערס שפעטערדיקן „טרויע-
 ריק ליד“, און ער האָט געזאָגט אויף זיין טשערנאָוויצער דייטש :
 „מיינע הערשאַפטן, מיט דעם מאַן איסט עטוואַס ניכט אין אַרד-
 נונג“...

וועגן דעם זעלביקן „קאליעדיקן אייבערשטיבל“...

ניין, נישט נאָר מאַנגערס אָפטע נאָך-חצות-באַזוכן זענען מיין פרוי ע"ה נישט געווען צום האַרצן. צווישן איר און מאַנגערן זע-נען אָפט פאַרגעקומען קריגערייען אויך צוליב אַנדערע זאַכן. מיין פרוי האָט למשל נישט געקענט פאַרטראַגן, וואָס איידער מאַנגער קומט אַריין אין שטוב, ווישט ער זיך נישט אָפּ די פאַרבלאַטיקטע (אַדער פאַרשטויבטע) שיד אין דער ראַגאַזשע אין פאַרהויז און באַ-שמוצט איר די שיינע טעפעכער ביי וועלכע זי האָט זיך ערשט אַזוי שווער אַנגעהאַרעוועט ביים אויסקלאַפּן זיי.

זאָגט זי מאַנגערן איר מיינונג. בלייבט איר מאַנגער נישט שולדיק קיין ענטפער. הייבט זי אָן באַזאָגן ווי ס'געהער צו זיין. „פאַ מאַנגעראַ“. כאַפט זיך מיין פרוי צו איר הויפט-פלי-זין. זי צעוויינט זיך... ווערט מאַנגער פּהרף-עין אָן איבערגעביטענער. ער בעט, זי זאָל אים אַנטשולדיקן... אַז ער האָט נישט באַמערקט אַז זיינע שיד... ער וועט שוין טראַכטן נישט מער... זאָל זי נאָר אויפ-הערן וויינען...

בעט מען זיך באַלד איבער.

לויף איך אַראָפּ אין גאַס און קום באַלד אַרויף מיט אַ פּלאַש וויין און זאָלץ-בייגעלעך. ווערט פריילעך אין שטוב. כאַפט מאַנגער מיין 5-יאַריק זונדעלע, זעצט אים אַרויף אויף די אַקסלען רייטן-דיק, נעמט זיך מיט אים דרייען אין אַ ראַד און זינגען: „בייט מיר אויס אַ פינפּאונצוואַנציקער“...

דאָס דאָזיקע און אַנדערע פּאָלקסלידער, וואָס דאָס קינד האָט זיך דעמאָלט אויסגעלערנט פון מאַנגערן, זענען געווען דער פונדאַמענט פאַר מאַנגערס שפּעטערדיקע אייגענע לידער, וועלכע מיין זון קאָן היינט כמעט אַלע אויף אויסנווייניק.

*

42—43 יאָר זענען זינט דעמאָלט אַוועק. מאַנגער האָט באַלד אָפּגעבונדן זיין אַנקער פון דעם ענגן היימישן האַפּן. זיין שיף איז אָפּגעשווומען צו די ברייטע ימען.

ווי דער טייך, וואָס אויפנעמענדיק אין זיין לויף וואָס מער קוואַלן ווערט ער אַלץ לעבעדיקער און ברייטער, רייכער, אַזוי איז דאָס מאַנגערישע ליד, אַרייננעמענדיק די שענסטע און לעבעדיק-סטע פּאָלקסקוואַלן, געוואָרן דער שיר-השירים פון אונדזער פּאָלקס-פּאָעזיע, דאָס געזאַנג פון אַלע געזאַנגען. און היינט?

איינגעפּאַלן איז דער דאָך, איבער וועלכן דו האָסט אַ מאָל דינע לויכטנדיקע שטערן אָנגעצונדן, היינט ביסטו טרויעריק און קראַנק, איציק מאַנגער. נישטאָ מער דאָס הייליקע יאַנקעלע, טאָ וויגט מען אָן אַ ניגון.

די גאַלדענע פּאַווע און דאָס קלאַר-ווייסע ציגעלע — די ווּנ-דערלעכע סטרונעס פון דיין צויבער-פידל — קאָנען גאַרנישט „וויגן אָן אַ ניגון“. דער ניגון וואָס דו האָסט אויף זיי אויסגע-שפּילט, איציק מאַנגער, וועט קיין מאָל נישט פאַרשטומען. און ווי ניגון איז דאָ, וועלן נאָך אויך יאַנקעלעך זיין...

מאַנגערס גרויסע ליבעס

איך וועל היינט שרייבן וועגן מאַנגערס אַ ליידנשאַפט, וועגן וועלכער די ווייניקסטע האָבן געוויסט און וועגן וועלכער קיינער האָט נאָך, דאַכט זיך, נישט געשריבן. די טשערנאָוויצער לאַנדס-לייט פון דעם יונגן מאַנגער האָבן געקענט זיינע אַנדערע ליידנ-שאַפטן, ליידנשאַפטן וואָס האָבן זיך מער געוואָרפן אין די אויגן פונעם פיליסטער, אָדער ווי ער האָט ביי מאַנגערן געהייסן: „דער קרעמער“.

וויל איך היינט שרייבן וועגן זיינע גרויסע ליבעס וואָס ער האָט געשפילט זיין גאַנץ לעבן. ווי אַ לאַנדסמאַן און איינער פון זיינע פריינד, בין איך געווען פאַרטרויט און אינפאַרמירט וועגן אַלע זיינע ליבעס, וואָס זייער צאָל איז געווען גרויס. מאַנגער האָט נישט געדאַרפט בייטן זיינע „געליבטעס“. זיין האַרץ איז געווען גענוג ברייט צו קענען שפילן אַ ליבע מיט מערערע גלייכ-צייטיק. נאָר לאַמיר נישט רעדן מיט קיין רמזים און מעטאַפּאָרן, נאָר פשוט און פראַסט.

איך דערמאַן מיך היינט נישט מער, ווי אַזוי דאָס איז געווען: צי מיין ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט מאַנגערן איז פאַרגעקומען דורך דער פאַרמיטלונג פון מיין זון, צי פאַרקערט, ד"ה צי איז די באַקאַנטשאַפט צווישן מאַנגערן און מיין זון פאַרגעקומען דורך מיין פאַרמיטלונג. איך רעכן אַז גיכער בין איך געווען דער „פאַר-שטעלער“, שטיצנדיק מיין הנחה דערויף וואָס מיין זון איז נאָך דעמאָלט נישט אַלט געווען קיין גאַנצע 4 יאָר. און אין די יאָרן זענען זיך זין נישט נוהג פאַרצושטעלן זייערע פריינד פאַר זייערע עלטערן.

די ליבע צווישן מיין זון און מאַנגערן האָט זיך אָנגעהויבן פון ערשטן בליק. שוין נאָכן דריטן באַזוך, אַז דער זעלנער מאַנגער האָט זיך באַוויזן אויפן שוועל, האָט דאָס קינד מאַמענטאָן אַוועק-געוואָרפן זיינע שפילעכלעך און איז צוגעפאלן צו מאַנגערן. און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַן אונטערהאַלטונג. מאַנגער האָט געהאַט צו דערציילן אַ שלל מיט מעשהלעך, איינס שפאַנענדיקער, פאַר-כאַפּנדיקער פונעם צווייטן (וואָס אַלע האָבן, פאַרשטייט זיך, גע-דאַרפט האָבן אַ גוטן סוף). און אַז ער איז מיט געוואָרן, האָט ער מיט אים אויפגעפירט פאַרשידענע טענץ. נאָך די טענץ זענען גע-קומען די געזאַנג-נומערן. פאַלקסלידער.

איך האָב מיך נישט איין מאָל געפרעגט: ווי אַזוי „מאַכט“ ער דאָס? מיט וואָס פאַר אַ מיטלען האָט מאַנגער דאָס קינד אַזוי צוגעבונדן צו זיך, אַז ווען ער דערזעט אים עקזיסטירט פאַר אים נישט קיין שום שפילזאַך אין דער וועלט. זענען דאָך צו מיר אין שטוב אַריינגעקומען מענטשן, און אַלע האָבן דעם קינד אַרויסגעוויזן צערטלעכקייט, אים געבראַכט מתנות, זיך מיט אים געשפילט. איז פאַר וואָס האָט ער צו קיינעם נישט אַרויסגעוויזן אַזאַ אינטערעס און ליבשאַפט, ווי צו מאַנגערן? נישט אַנדערש ווי דאָס קינד פילט אינסטינקטיוו צי דער גרויסער געהערט צו זיין וועזן אָדער איז ער אַ פרעמדער וואָס האָט מיט אים נישט קיין אַרגאַנישן שייכות.

איך האָב געקענט אַ יונגע קינדער-גערטנערין. די קינדער האָבן אין דער דאָזיקער „דודה“ געהאַנגען מיט אַזאַ ליידנשאַפטלעכער ליבשאַפט, אַז ווען אַ קינד האָט זיך אין דער היים מיט עפעס פאַרשולדיקט, אָדער עס האָט צו שטאַרק דערקוטשעט, האָט אים די מוטער געדראָט אַז זי וועט אים מער נישט לאָזן גיין אין קינד-דער-גאַרטן. און דאָס איז פאַרן קינד געווען די גרעסטע שטראַף. און די דאָזיקע קינדער-גערטנערין האָט נישט שטודירט קיין קינד-

דער-פסיכאלאגיע, קיין באזונדערע פעדאגאגישע סטודיעס. איז מיט וואָס פאַר אַ מיטלען האָט דאָס דאָזיקע מיידל אַזוי פאַר- פישופט אירע קינדער? נישטאָ דערויף קיין דערקלערונג.

איך בין אַ מאָל געגאַנגען מיט מאַנגערן אין טשערנאָוויצער פּאָלקסגאַרטן פאַרטיפט אין אַ שמועס. פלוצעם האָט ער אָפּגע- האַקט דעם שמועס, איז געבליבן שטיין און זיך געלאָזט גיין אויף דער אַקעגנאיבערדיקער אַלעע. איידער איך האָב אָנגעהויבן פאַר- שטיין וואָס דאָ קומט פאַר, האָב איך געזען ווי אַ מיידעלע שפילט מיט מאַנגערן אין באַל. דאָס קינד וואַרפט דעם באַל, מאַנגער כאַפט און וואַרפט צוריק. ווי דאָס וואַלט געווען פון די נאַטיר- לעכסטע זאַכן. ווי דאָס קינד וואַלט געשפילט מיט אירס אַ חבר- טע. מאַנגער האָט גייענדיק מיט מיר באַמערקט אויף דער צוויי- טער זייט אַלעע ווי די מוטער פון קינד זיצט אויף אַ באַנק פאַר- טיפט אין אַ שמועס מיט אַן אַנדערער פרוי, נישט אומקוקנדיק זיך אויפן קינד, וואָס איז געשטאַנען מיטן באַל אין די הענטלעך אַן איינזאַמע, אַ טרויעריקע, געקוקט אין אַלע זייטן, ווי עפעס געזוכט. ס'האַט אויסגעזען ווי דאָס קינד וואַלט נאָר אויף מאַן- גערן אַרויסגעקוקט...

מאַנגער פלעגט מיך כמעט יעדן טאָג באַזוכן. און אַז ער האָט מיך נישט געטראָפן אין דער היים, פלעגט ער צו מיר קומען ביז אין מיין אַרבעטפלאַץ. איך האָב געהאַט אַ פאַראַנטוואַרטלעכן פּאָסטן אין אַ באַנבאַן-און שאַקאָלאַד-פאַבריק. די אַרבעט האָט מיך אָפּט פאַרשלונגען ביז אין די שפעטע אָונט-שעהען. מיט דער צייט איז מאַנגער געוואָרן אויך היימיש און אַן אָפּטער אַריינ- גייער צו די עלגיסערס, די פאַבריקאַנטן-משפּחה. די וווינונג האָט זיך טאַקע געפונען אין זעלבן הויז וווּ די פאַבריק. וואָס האָט מאַנגערן איינגטלעך געבונדן מיט יענע סוחרישע מענטשן, וואָס האָבן וועגן מאַנגערס דיכטונג געהאַט אַזאַ באַגריף, ווי מאַנגער

וועגן זייערע פאָבריק-קאָלקולאָציעס? אָבער אין דעם עלגיסע-רישן הויז איז עמעץ געווען, וואָס האָט מאַנגערן נישט נאָר גרינט-לעך פאַרשטאַנען, נאָר וואָס פלעגט מיט אומגעדולד וואַרטן אויף זיין קומען. דאָס איז געווען דאָס 4-יאָריקע מיידעלע פון דער משפּחה, דאָס פאַרצערטלטע בת-יחידהלע הילדעלע.

פאַר די עלגיסערס זענען די צו אָפטע באַזוכן פון מאַנגערן גאָרנישט געווען צום האַרצן. זיי האָבן פאַר דעם קינד ספּעציעל געהאַלטן אַ גווערנאַנטקע. עס איז זיי געגאַנגען אין לעבן אַז דאָס קינד זאָל באַקומען אַ „שטאַנדעסגעמעסע“ דערצוּנג, רעדן „איין שענעס דויטש“. און דאָ קומט איינער וואָס רעדט צום קינד יידיש און זינגט מיט אים יידישע לידער... און ווי אויף צו להכעיס נעמט דאָס קינד די יידישע לידער גיכער אויף ווי די דייטשע... צום גליק פון די עלטערן האָט דאָס „ליבע-פאַרהעלטעניש“ נישט צו לאַנג געדויערט. די משפּחה (צוזאַמען מיט דער פאַבריק) האָט עמיגרירט קיין דרום-אַמעריקע. די קליינע הילדעלע איז שוין דערצוּגן געוואָרן אויף „איין שענעס שפּאַניש“, שפּעטער, אין די „שטאַטן“ — אויף „איין שענעס ענגליש“. די קליינע איז גרויס געוואָרן. איין מאָל האָט זי פון אַן ענגלישער צייטונג זיך דערוויסט, אַז דער באַרימטער יידישער דיכטער איציק מאַנגער געפינט זיך אין ניו-יאָרק. האָט זי אויסגעפונען זיין אַדרעס און אים באַ-זוכט*.

זי האָט כמעט אַלץ פאַרגעסן — די אַמאָליקע היים, דאָס „שענע דויטש“ פון דער גווערנאַנטקע. נאָר איין זאַך האָט זי אַלע יאָרן געדענקט: דעם נאָמען איציק מאַנגער און די יידישע לידער וואָס ער האָט זי אויסגעלערנט.

* זע מאַנגערס בריוו צו מיר פונעם 3טן אָקטאָבער 1953, און הילדאָ עלגיסערס צושריפט אויף ענגליש.

זיין „שוואַכקייט צו פרויען“

ווי אַ פּאָעט איז מאַנגער אין אָנהייב פון די צוואַנציקער יאָרן באַקאַנט געווען אין טשערנאָוויץ נאָר אין ענגע ליטעראַרישע און אין יידישע קולטור-קרייזן. און אויב ער איז באַקאַנט געווען אויך אין געוויסע אַנדערע קרייזן, איז עס געווען צוליב מאַטיוון, וואָס האָבן מיט דיכטונג געהאַט אַ קנאַפע שייכות...

צו די יידישע הייזער, אין וועלכע מאַנגער איז דעמאָלט גע-ווען אַן אָפטער גאַסט, האָט מען אויך געקענט צורעכענען מיין הויז. נישט מער וואָס ביי מיין הויז וואָלט מען די ווערטער „אָפטער גאַסט“ געדאַרפט ענדערן אויף: „כמעט טעגלעכער גאַסט“.

מאַנגער האָט געקענט שליסן באַקאַנטשאַפט מיט אַ פאַמיליע צוליב... זייערס אַ קינד. זיין ליבע צו קינדער איז געווען אַזאַ אומגעהייער גרויסע, אַזאַ הייסע, אַז ער האָט געקענט ווערן אַ שטענדיקער איינגייער אין אַ הויז, און מיט די הויזמענטשן פשוט נישט האָבן וואָס צו רעדן. דערפאַר אָבער האָט ער מיט זייער יינגעלע אָדער מיידעלע געקענט פאַרברענגען שעהען לאַנג. נישט מיד ווערן דערציילן דעם קינד מעשהלעך און אויסהערן דעם קינדס פלאַפלערייען, צו וועלכע ער פלעג זיך צוהערן מיט אַזאַ ערנסט, ווי ער וואָלט זיך צוגעהערט צו אַ זייער אינטערעסאַנטן רעפּעראַט...

ווער עס האָט מאַנגערן געקענט אין יענע יאָרן, האָט אויך געדאַרפט קענען זיין „שוואַכקייט צו פרויען“. ד"ה זיין שוואַכ-קייט צו „פאַרצערטלען“ אַ פרוי מיט אַזעלכע חנעוודיקע עפיטעטן, אַז זי זאָל עס האָבן צו געדענקען ס'גאַנצע לעבן... די דאָזיקע

„שוואַכקייט“ האָט ער אָבער נישט געהאַט צו אַלע. ער האָט זי נאָר געהאַט צו פרויען, פון וועלכע ער האָט געהאַלטן, צו וועלכע ער האָט געהאַט אַ באַציונג, מיט וועלכע ער האָט זיך גערעכנט. נאָר די קאַטעגאָריע פרויען האָט זוכה געווען צו אַזעלכע אויס-צייכענונגען...

צו אַזוינע אויסדערוויילטע האָט אויך געהערט מיין פרוי ע"ה. כמעט נישט געווען דער טאָג זיי זאָלן זיך נישט קריגן. מיין פרוי האָט שוין דעם רעגיסטער פון זיינע „קאָמפּלימענטן“ גע-קענט אויף אויסנווייניק. געהאַנדלט האָט זיך תמיד וועגן „קליי-ניקייטן“. מאַנגער האָט למשל נישט געקענט פאַרשטיין, פאַר וואָס מיין פרוי לאָזט מיך נישט מיט אים מיטגיין אַ ביסל פאַרברענגען אין דער נאַכט, און נאָך אַזוינע „נישטיקייטן“.

— און אַז מען קומט אַ מאָל אַהיים אַ ביסל שפּעטלעך, איז וואָס? — פּלעגט ער מיט איר איינטענהן — איך וועל אַכטונג געבן מ'זאָל פאַנערן חלילה נישט פאַרפירן! און אַז ער האָט נישט געפועלט, האָט ער מיר פאַרגעוואָרפן אַז איך בין אַ „פאַנטאַפּל-העלד“, אַז איך לייד פון אַ „כראַנישער פרויען-קראַנקהייט“... איך דערמאָן מיך אַזאַ עפיזאָד: איין מאָל האָט ער איבער מיר אַזוי לאַנג גערעדט אַז איך זאָל מיט אים מיטגיין, אַז נישט געקוקט אויף מיין פרויס קעגנערשאַפט, האָב איך געמוזט נאָכ-געבן. מיר האָבן דעמאָלט געווינט אויפן אויסטריאָ-פּלאַץ, עט-לעכע מינוט גאַנג צו קאַראָלינען-גאַס, וווּ עס האָט זיך געפונען דער באַקאַנטער, היימישער וויינקעלער א"נ „די חסידים“. מיין פרוי האָט וועגן אַזאַ „פירמע“ נישט געהערט. נישט געוויסט וווּ זי געפינט זיך. איז זי געלעגן און געוואָרט אויף מיין קומען. און אַז דער ראַטהויז-זייגער האָט געשלאָגן איינס, האָט זי מער נישט געקענט איינליגן אין בעט. דאָס זונדעלע איז געשמאַק געשלאָפן. האָט זי איבערגעוואָרפן אַ מאַנטל איבערן נאַכטהעמד און איז

ארויס אין דער ווינטערדיק-פארשנייטער גאס. גענומען לויפן, באלד אין איין ריכטונג, באלד אין אן אנדערער, זוכנדיק מיט די אויגן. זי איז שוין זיכער געווען אז מיט מיר איז עפעס געשען. אדער א דראַסקע האָט מיך איבערגעפאָרן, אָדער אַ קוויסט האָט מיך דערהרגעט...

מאָנגער האָט זי דער ערשטער דערזען פון ווייטן, און מיט אן אויסרוף: פייגעלע! איז ער איר אַקעגנגעלאָפן. זי אַרומגענומען, געפרווט באַרויקן, זי געגלעט, איינגענומען ווי אַ קינד. און וואָס מער זי האָט געוויינט, אַלץ מער האָט ער זיך קעגן איר געפילט שולדיק, אַלץ מער זי געצערטלט.

ער איז מיט אונדז אַרויף אין דער ווינונג. און אז מיין פרוי האָט זיך אַ ביסל באַרויקט, האָב איך אַוועקגעשטעלט אויפן טיש אַ טעלער מיט מאַרינירטן הערינג, ברויט, אַ פלאַש וויין. מען האָט זיך גענומען עסן און פאַרטרינקען. מאָנגער האָט אָנגעהויבן דערציילן אַנעקדאָטן, איינעם שענער, פיקאַנטער פון אנדערן. אויף מיין פרויס באַקן זענען נאָך געווען צו זען די טראַפנס טרערן וואָס זי האָט פאַרגאַסן. נאָר אזוי האַרציק לאַכן האָב איך זי שוין לאַנג נישט געהערט...

„אָהנע מאַטוראַ“...

איך האָב שוין אין אַ פּרײַערדיקן אַרטיקל דערציילט, אַז מאַנ-
גער פּלעגט אָפּטע אָוונטן פּאַרברענגען ביי דער משפּחה עלגיסער.
די עלגיסערס זענען געווען די באַזיצערס פון אַ שאַקאַלאַדן-און
באַנבאַנעס-פּאַבריק, וווּ איך בין געווען באַשעפּטיקט גאַנצע 14
יאָר. איך בין דאָרט געווען נישט ווי אַן אָנגעשטעלטער, נאָר ווי
אַן אייגענער, עלעהיי אַ מיטבאַטייליקטער אין דער פּאַבריק...

נאָך דעם ווי די פּאַבריק איז פּאַרמאַכט געוואָרן, האָב איך
מיינסטנס שעהען לאַנג נאָך געהאַט צו דערליידיקן פּאַרשידענע
אַרבעטן. מאַכן קאַלקולאַציעס צו ניי איינגעפירטע אַרטיקלען,
דערליידיקן דרינגענדיקע בריוו און דג"ל.

דאָס האָב איך געטאַן אין דער פּריוואַטער וווינונג פון די
עלגיסערס, וועלכע איז געווען אין זעלבן הויז פון דער פּאַבריק.
פּאַרשטייט זיך אַז מײן פּאַמיליע, מײן פּרוי ע"ה און מײן זונדעלע
זענען אָפּט געקומען אַהין אין די אָוונטן און דאָן צוזאַמען מיט
מיר אַהיים געגאַנגען.

מאַנגער, נישט געפּינענדיק מיך אין דער היים, פּלעג ער צו
מיר קומען אין דער פּאַבריק. ער איז נישט געווען דער אייני-
ציקער וואָס פּלעגט צו מיר קומען אין דער פּאַבריק. די מיינסטע
ליטעראַרישע יוגנטלעכע, ווי מײן קימפּאַלונגער לאַנדסמאַן און
פון מיר אַנטדעקטער קובי וואָהל ע"ה, הערש לייב קאַזשבער
ע"ה, און זיי צו לאַנגע יאָר: מאיר כאַראַץ, מוני פּריד (פּריד
וויינינגער), יוסף בורג און אַנדערע, פּלעגן צו מיר קומען אין פּאַ-
בריק. קאַזשבער למשל, אַז ער האָט פּאַרענדיקט שרייבן אַ נייע
דערציילונג, האָב איך זי געמוזט אויף אַרט און שטעלע איבער-

לייענען, און אַז זי האָט געפונען חן אין מיינע אויגן, איז ער ערשט אַוועק זי איבערגעבן סופרן (פאַר די „טשערנאַוויצער בלע-טער“).

אין דער פריוואַטער וווינונג פון די עלגיסערס איז בלויז מאַן-גער געווען אַן אָפטער אַריינגייער, ווי שוין געזאָגט — דער עיקר צוליב דעם 4-יאָריק טעכטערל פון דער פאַמיליע.

דער אייגנטלעכער שעף פון דער פאַבריק איז געווען די פרוי עלגיסער. נישט נאָר צוליב דעם, וואָס זי איז געווען דער פאַכמאַן פון דער בראַנזשע, נאָר אויך צוליב אירע אַלגעמיינע פעיקייטן. זי איז געווען אַ גאָר געניטע סוחרטע ביים איינקויף פון די רוי-מאַ-טעריאַלן און ביים פאַרקויף פון דער סחורה, און סתם די אינטע-ליגענטערע, די קליגערע פון איר מאַן, וועלכער איז בכלל געווען אַן אומבאַהאַלפּענער מענטש. ער איז אויך געווען געליימט אויף איין האַנט.

אַבער וואָס נוגע ליטעראַטור, דיכטונג, האָט די פרוי עלגיסער נישט געהאַט קיין גרעסערע אַנונג ווי איר מאַן. אָבער פון פאַר-מעגלעכע באַקאַנטע (וועלכע האָבן געשפּילט אַ געזעלשאַפטלעכע ראָלע אין געוויסע אינטלעקטועלע קרייזן), האָט זי געוויסט אַז דיכטערס זענען מענטשן, מיט וועלכע מען דאַרף זיך רעכענען. אַפי-לו גרויסע פּערזענלעכקייטן רעכענען זיך מיט אַזוינע מענטשן. אַז מ'דאַרף אַרעמע דיכטערס מקרב זיין, זיי אונטערשטיצן. אַפּגעבן כּבוד. אָט די לערע האָט די פרוי עלגיסער געהאַט. איר מאַן אָבער האָט זיך וועגן אַזוינע „נאַרישקייטן“ אויסגעלאַכט. רעכענען זיך — האָט ער געוויסט — דאַרף מען זיך מיט גרויסע עשירים, מיט באַנקירן... די יוגנטלעכע וואָס פּלעגן מיך באַזוכן אין דער פּאַ-בריק האָבן ביי אים געהייסן: „האַלעדריגעס“, „קבצנים“, „היי-זער-גייערס“. מאַנגער האָט אַחוץ די אַלע נעמען ביי אים געהאַט נאָך אַ „ראַנג“: דער „שנאַרער“. אים האָט ער באַזונדערס פּיינט

געהאט, דערפאר ווייל ער פארדארבט דאס קינד מיט זיינע יידישע לידלעך.

אויך דער פרוי עלגיסער זענען מאנגערס באזוכן נישט געווען צום הארצן, טאקע צוליב דעם זעלבן טעם, און אויך צוליב אן-דערע סיבות. אזוי למשל פלעגט זי נאך מאנגערס אוועקגיין ארויסטראָגן פאר דער שטוב דעם פאטעל אויף וועלכן ער איז געזעסן און אים גוט אויסקלאַפן, אויסבארשטן...

אָבער פארמעל האָט זי אים פריינדלעך אויפגענומען, מיט אַ גלעזל 96ער און פארבייסעכץ. דער מאן אָבער האָט אפילו נישט געוואָלט מאַכן דעם אָנשטעל פון פריינדלעכקייט.

איין מאָל האָט געטראָפן, אַז פונקט ווען מאנגער האָט פאר דעם קינד געזונגען אַ פאָלקסלידל, האָט עלגיסער דאָס קינד גע-נומען פארן הענטל און זאָגנדיק:

— קום, הילדעלע, יעטקאָ (דעם קינדס אַ חברטע) וואָרט אויף דיר אין דרויסן, — איז ער אַרויס פון שטוב מיטן קינד. אַן אַן-דער מאָל האָט ער דאָס קינד „געראַטעוועט“ פון מאנגערס הענט מיט די ווערטער:

— קום, הילדעלע, מיר גייען אין צירק.

מאנגער האָט אזוינע טריקן גוט פארשטאַנען. איז ער איין מאָל אין אַן אָוונט געקומען צו די עלגיסערס וואַקלענדיק זיך פון שפרות און דעם הער עלגיסער גענומען באַזאָגן מיט די „איידלסטע“ ווערטער.

ווען נישט די פרוי, וואָלט עלגיסער מאנגערן אַרויסגעוואָרפן פון שטוב, אויספאַטשנדיק אים פריער מיט זיין געזונטער האַנט. אָבער דער שטרענג-וואָרנענדיקער בליק פון דער פרוי האָט אים צוריקגעהאַלטן.

איך האָב מאנגערן גענומען אין אַרעם און אים אַרויסגעפירט פון שטוב. און ווי נאָר מיר זענען געווען אין דרויסן, אַפגעגאַנגען

עטלעכע טריט ווייטער פון דעם עלגיסערישן הויז, האָט מאַנגער אָנגעהויבן שטעלן נאַרמאַלע גלייכע טריט. פונקט אַזוי ווי אידן, און אויך רעדן גאַנץ נייכטער...

פון דעמאָלט אָן איז ביי עלגיסערן צו דעם נאָמען מאַנגער צוגעקומען נאָך אַן עפיטעט: „דער שיכור“.

דעם הער עלגיסערס „קולטור“ האָט געגרייכט אויף אַזוי ווייט, אַז ער האָט געקענט לייענען אַ דייטשע צייטונג (יידיש לייענען האָט ער נישט געקענט) געקענט לייענען די נייעסן און די אָפטיילונג פון דער בערזע...

פון יענעם „שיכור“ איבערפאַל אויף אים פון מאַנגערן זענען אַוועק צוויי-דריי יאָר. איצט האָט מאַנגער זעלטענער באַזוכט די עלגיסערס אין זייער וווינונג. הילדעלע, זיין „כלה“, איז שוין גע-ווען אַ 6-7-יאָריק מיידעלע.

אין איינעם אַ טאָג, אויפמאַכנדיק דאָס „מאָרגנבלאַט“ (אַ טשערנאָוויצער דייטשע צייטונג, אַרויסגעגעבן פון יידן — פאַר יידן) און דערזעענדיק אין דער צייטונג דאָס בילד פון איציק מאַנגערן, און אַ לאַנגע באַשרייבונג וועגן אים, איז ער שטיין גע-בליבן אַ צעטומלטער, אַ צעמישטער. נישט געווען זיכער, צי איז דאָס וואָס ער זעט טאַקע אָן אמת, צי בלויז אַ חלום אַזאַ. איציק מאַנגער — אָט דער שיכור, דער סקאַנדאַליסט, דער שנאָרער — זיינס אַ בילד אין אַ דייטשער צייטונג! און נישט קיין אַנדערער ווי דער באַרימטער קריסטלעכער שרייבער וולאַדימיר זאַלאַ-זשעצקי איז אונטערגעשריבן אונטער אָט דער באַשרייבונג!:

נאָך אָט דער גרויסער „איבערקערעניש“ פאַר עלגיסערן האָט נישט לאַנג געדויערט און די זעלבע דייטשע צייטונג האָט געמאָלדן אַז אין דעם און דעם טאָג וועט דער דיכטער איציק („איציק“ און נישט „איסאַק“!...) מאַנגער אין ראַטהויז-זאַל האַלטן אַ פּאַרטראַג וועגן יידישן הומאָר.

אין דעם אַוונט פון מאַנגערס רעפּעראַט האָט דער הער עלגיסער זיך אָנגעטאַן פּונקט אַזוי ווי ער טוט זיך אָן ראש-השנה און יום-כיפור צו גיין אין טעמפל אַריין : אין אַ שוואַרצן אַנצוג, מיט אַ שטייפן קראָג און מאַנזשעטן, מיט לאַקשיך און גלאַזע-הענטשקעס. בלויז דער טעמפל-צילינדער האָט געפּעלט. און די פרוי עלגיסער האָט דעם מאַן נאָך איבערגעטראָפן מיט איר שען-סטן קאָסטיום, און באַהאַנגען מיט דער טייערסטער צירונג. עלגיסער האָט אויך פאַר נויט פאַמיליע געקויפט די סאַמע ערשטע פּלעצער, וווּ עס זענען געזעסן די פאַרנעמסטע באַזוכערס. דאָ האָט דער הער עלגיסער געהאַט דאָס באַדערפעניש צו לאָזן וויסן די פאַרנעמע באַזוכערס זיין נאָנטע קרובהשאַפט מיט מאַנגערן...

— וויסן זי — האָט ער זיך צו אַ שכנישער דאַמע געוואָנדן — דיזער מאַנגער איסט אונזער בעסטער פריינד... יעדן אַבענד איסט ער אונזער טיש-גאַסט... אונד וויסן זי — האָט ער ווייטער גע-רעדט — דאָס דיזער מאַן האָט נישט איינמאַל מאַטוראַ... דאָס אַלעס וואָס ער שרייבט איסט פאַן זיך, פאַן זיך אַליין. פאַם קאַפּף...

„קיינער ווייסט נישט וואָס איך זאָג“

מאַנגערס ליד „איינזאַם“ איז אַריין אין זיין צווייטן לידער-בוך, אין „לאַמטערן אין ווינט“ וואָס איז דערשינען אין יאָר 1933, אין דער צייט ווען מאַנגער האָט שוין געלעבט אין פּוילן און איז שוין געווען דער געקרוינטער פירשט פון דער יידישער

וועלט-פּאָעזיע, געווען שוין צו באַרימט, צו שעפּעריש-טעטיק, אַז ער זאָל געווען האָבן צייט — איינזאַם צו זיין...

ס'איז דעריבער מער ווי זיכער, אַז דאָס דאָזיקע ליד האָט ער נאָך געשריבן אין טשערנאָוויץ אין די צוואַנציקער יאָרן. און אויב דאָס ליד איז נישט אַריין אין מאַנגערס ערשטלינג-בוך „שטערן אויפן דאָך“, איז עס ווייזט אויס געווען דערפאַר, ווייל דאָס ליד איז צו פּערזענלעך-אינטים, צו ליריש אויטענטיש. און ס'האָט מאַנגערן נישט געטויגט, אַז טשערנאָוויץ זאָל אים זען אַזאַ איינ-זאַמען...

„א גוט יום-טוב אַלע אייך, ווער איר זאָלט נישט זיין“. ווער ס'זאָל נישט זיין, אַבי נישט אַליין, אַבי נישט אַזוי איינזאַם. אין פּוילן אין יאָר 1933, נאָך זיין גרויסער התגלות, האָט אַזאַ ליד קיין באַגרינדונג נישט געהאַט.

יאָ, אין די צוואַנציקער יאָרן איז מאַנגער אין טשערנאָוויץ געווען אַ פאַרביטערטער, אָן איזאָלירטער, אָן אָפּגעזונדערטער פון דעם ברויזנדיקן, שפרודלדיקן יידישן קולטורעלן און שעפּערישן לעבן אין דער נייער גרויס-רומעניע. אין זיין איינזאַמקייט און אַרעמקייט האָט ער נישט אויפּגעהערט צו באַשולדיקן „זיי“, וואָס פאַרשווייגן, איזאָלירן אים. און אַלץ — האָט ער פאַרזיכערט — צוליב קינאה, צוליב לויטער קינאה...

אַבער אין יענע ערשטע און מיטעלע צוואַנציקער יאָרן האָבן „זיי“ גאָר קיין סיבה נישט געהאַט מאַנגערן מקנא צו זיין, נאָר גיכער פאַרקערט...

קאָן מען אפשר אַזוי אַרום געפינען ביי מאַנגערן אַ „זכות“, וואָס אין זיינע פאַרביטערונגען, אין יענע יאָרן פלעגט ער, שטאַט די לעצטע עטלעכע לעי (וואָס איז אים אַ מאָל געבליבן פון אַ לעקציע) אויסצוגעבן אין אַ רעסטאָראַציע, אויף אָפּצוועסן אַ מי-

טאַג, האָט ער זיי אויסגעגעבן אין אַ שענק, כדי צו דערשטיקן זיין איינזאַמקייט, פאַרטרינקען דעם אומעט.

„קיינער ווייסט נישט, וואָס איך זאָג“. אָבער „זיי“, קעגן וועלכע מאַנגער האָט זיינע פּיילן געצילט, האָבן גראָד יאָ גע-וויסט, וואָס ער „זאָגט“. איז דאָך זיין „שונא נומער 1“ געווען דער, וואָס האָט נאָך אויף דעם 20-יאָריקן „וויזל“ נביאות גע-זאָגט, אַז „ער אַ מאָל וועט הייסן איציק מאַנגער“... און שטערנ-בערג דער דיכטער איז אין יענע יאָרן שוין געווען אַ וועלט-באַ-רימטער טעאַטער-רעזשיסער, אַ ריינהאַרד פון דער יידישער טעאַ-טער-וועלט. מיט אַסיפּ דימאָוס „יאָשקע מוזיקאַנט“ („דער זינגער פון זיין טרויער“, מיט די ווילנער), מיט פּרצעס „ביינאַכט אויפן אַלטן מאַרק“ („ביטס“), גאַגאַלס „חתונה“ (ווילנער טרו-פע) — האָט שטערנבערג אויפגערוּדערט די טעאַטער-און ליטע-ראַרישע וועלט אין רומעניע. אויך די נישט-יידישע. האָט דאָך דער גאַנצער רומענישער הויף מיט דער קעניגין מאַריאַ בראש באַזוכט די יידישע פאַרשטעלונג „דער זינגער פון זיין טרויער“...

און אליעזר שטיינבאַרג, וואָס האָט זיך אין טשערנאָוויץ באַ-זעצט אין יאָר 1920, איז שוין פון ליפקאַן געקומען אַ באַרימ-טער. זיינע משלים (וואָס זענען ערשט נאָך זיין טויט, אין יאָר 1932, אַרויס אין בוכפאַרעם) — „זענען שוין דעמאָלט געווען דער גייסטיקער קנין פון דער יידישער רומעניע. מען האָט זיי אין די שטעט און שטעטלעך געקאַנט אויף אויסנווייניק, און עס איז זינט 1920 נישט דורכגעאַנגען קיין יידישער „אַוונט“ אין רומע-ניע אָן שטיינבאַרגס משלים“ (ש. ביקל, „רומעניע“).

היינט דער אומגעהייערער רושם, וואָס זיין בוך „אלף-בית“ האָט געמאַכט אויף דער גאַרער יידיש-פעדאַגאָגישער וועלט! זיינע קינדער-פיעסעס, וואָס זענען געשפּילט געוואָרן דורך יוגנטלעכע אין

טשערנאָוויצער „שטאַט-טעאַטער“*, זיינע פיעסעס „יוסף מוקיר שבת“, „מכירת-יוסף“ און אַנדערע זענען אומפאַרגעסלעך געבליבן ביי יענע יוגנטלעכע וואָס זענען היינט שוין זיידעס און באַבעס... שטיינבאַרגס „הויף“ איז געווען דער „טשערנאָוויצער יידישער שולפאַראיין“. און צו דעם „רבין“ האָבן געשטראָמט חסידים פון גאַנץ רומעניע. ניין, פון קינאה צו מאַנגערן האָט אין יענע יאָרן קיין רייד נישט געקענט זיין. אָבער עפעס אַנדערש ווי קינאה איז דאָ יאָ געווען אין די צוואַנציקער יאָרן, עפעס, וואָס האָט מאַן-גערס געפיל פון איזאָלירטקייט גרעסטנטיילס באַרעכטיקט. עפעס ווי אַן אומזעבאַרע וואַנט איז געשטאַנען צווישן דעם „רבישן הויף“ און מאַנגערן. צו דער „רבישער משפחה“ האָבן געהערט: יעקב שטערנבערג, משה אַלטמאַן, שלמה ביקל. מאַנגער, אַז ער האָט באַזוכט דעם „הויף“, האָט ער אים נישט באַזוכט ווי אַ משפחה-מיטגליד, און אויך נישט ווי אַ חסיד, נאָר בלויז ווי אַ גאַסט. צווישן דער „משפחה“ און מאַנגערן זענען די „בלוטגרופן“ נישט געווען די זעלבע... די „משפחה“ האָט מאַנגערן געשאַצט, אַפילו הויך געשאַצט, אָבער פאַר דעם בירגערלעך-באַלעבאַטישן קונסט-סאַלאַן פון שטיינבאַרגן איז דער צעשוּבערטער, אומדיסציפּלי-נירטער, בונטאַרער מאַנגער נישט געווען „סאַלאַן-פּעיק“...

אין וועראַ האַקענס ** ווּנדערבאַרן בוך „קינדער-יאָרן, יוגנט-יאָרן מיט אליעזר שטיינבאַרג“ קאָן מען ליינען וועגן מאַנגערן: „...סע געדענקט זיך מיר פון יענע יאָרן, אַז די פּאַעטישע אַטמאָספּער אין דעם יידישיסטישן טשערנאָוויץ האָט זיך פּונ-

* אין די אָנהייב צוואַנציקער יאָרן איז נאָך נישט געווען פאַרבאַטן צו שפּילן אין אַן אַנדער שפּראַך ווי רומעניש אין „שטאַט-טעאַטער“. הגם די בוקאַ-ווינע איז געוואָרן רומעניש שוין סוף 1918.

** וועראַ האַקענ, אַ יידישע שרייבערין פון טשערנאָוויץ. לעבט זינט 1951 אין ניו-יאָרק. דרוקט לידער, דערציילונגען, עסייען.

אַנדערגעטיילט אין צוויי לאַגערן : אויף איין זייט דער קלאַסי-קער, דער „אַלימפישער“ שטיינבאַרג, און אויף דער אַנדערער זייט דער ווילד-ראַמאַנטישער, פאַסיאָנירט לירישער איציק מאַנגער. און טאַמער נאַרט מיך מיין זכרון נישט אָפּ, האָבן זיך די צוויי שטרעמונגען באַקעמפט“. און אויף אַן אַנדער שטעלע שרייבט זי : „כאַאַס און אימפעט, אומאַרדענונג און אַגרעסיע — אַזוי האָט זיך געוויזן פאַר אונדז מאַנגערס לעבן“.

וואָס שייך וועראַס באַמערקונג, אַז טאַמער נאַרט זי נישט אָפּ איר זכרון, האָבן זיך די צוויי שטרעמונגען באַקעמפט, קאָן איך איר פאַרזיכערן אַז דאָ נאַרט זי שוין אין גאַנצן איר זכרון. וואַרעס דאָ האָט זיך דאָך נישט געהאַנדלט אין קיין צוויי „פּאָליטישע“ קעגנערס, וואָס זאָלן זיך באַקעמפן. מאַנגער האָט בלויז געהערט צו אַן אַנדערער „ראַסע“, אַז מען זאָל אים געווען אויפנעמען ווי אַ גלייכבאַרעכטיקטן „עטנישן“ מיטגליד אין דעם „רבישן הויף“... די אומזעבאַרע אָבער עקזיסטירנדיקע וואַנט, וואָס האָט פּונ-אַנדערגעטיילט די ביידע ריזן, איז מיט שטיינבאַרגס פּריציטיקן טויט ממילא געפאַלן.

„...די וואָס באַהערשן דעם טאַלאַנט, וואָס זענען דעם טאַ-לאַנטס מייסטערס, זענען נישט פון דיין שול — איציק מאַנגער“. „דו ביסט שיכור מיט טאַלאַנט, איציק מאַנגער, דו ווערסט אין גאַנצן פון אים באַהערשט, זיין קנעכט ביסטו, און דו האָסט איבער אים קיין שום דעה ניט. פירט ער דיך צו היימלאַזיקייט, צו צאַנקעריי מיט גאָט און מענטשן, צו אַרעמקייט און עלנט“.

די דאָזיקע שורות שטאַמען פון דעם באַרימטן אָפּענעם בריוו, וועלכן משה נאָדיר האָט געשריבן צו איציק מאַנגערן מיט 33 יאָר צוריק. אַ שאַד וואָס אָט די שורות — וואַרט-פאַר-וואַרט — זע-נען נישט געשריבן געוואָרן מיט אַ 15-20 יאָר פּרִיער! סאַראַ גרויסע באַפּרידיקונג וואַלט דאָס געווען פאַר דעם איינזאַמען און

איזאָלירטן איציק מאַנגער אין די מיטעלע צוואַנציקער יאָרן!
 אָבער אין סוף פון די צוואַנציקער יאָרן, אין יאָר 1929 האָבן
 שוין מאַנגערס „שטערן“ אויפגעשיינט איבער אַלע „דעכער“ פון
 דער יידישער וועלט-ליטעראַטור. און ס'איז שוין כמעט נישט גע-
 ווען קיין איין יידיש-רעדנדיקער און לייענענדיקער ייד, וואָס זאָל
 וועגן מאַנגערן נישט וויסן כמעט אַלץ — „וואָס ער זאָגט“...

דאָס ווונדערקינד

אין יעקב שטערנבערגס לעצטן לידערבוך, דערשינען אין בוקא-
 רעשט אין יאָר 1971, איז פאַראַן אַ ליד א"נ „איציק מאַנגער“.
 געשריבן איז דאָס ליד אין יאָר 1922 און עס הייבט זיך אָן מיט
 אַזאַ סטראָפּע:

„אין דער טונקל ביי אַ טיש / זיצט דער יויזל, טוט אַ מיש /
 אַלע מאָל אַ בוך, אַ העפט/ וואָס ביי מיר פון אויבן טרעפט —“
 און דאָס ליד ווערט אַזוי פאַרענדיקט: „ווען ער שטייט
 אַזוי — / ערשט בליט זיין שאַטן לאַנגער, / נאָר ווי מיט נאָדל /
 נייט אויס אַ געזאַנג ער. / ער אַ מאָל וועט הייסן: / איציק
 מאַנגער“.

יעקב שטערנבערגס נבואה איז מקוים געוואָרן. ער האָט זיך
 בלויז טועה געווען אין דער צייט. שטאַט „אַ מאָל“ האָט ער גע-
 דאַרפט שרייבן „באַלד“. וואָרעם ס'האָט גאַרנישט לאַנג געדויערט,
 ווי דער „יויזל“ האָט באַקומען זיין אמתן נאָמען. באַקומען?
 ניין, ער איז שוין מיט דעם נאָמען געבוירן געוואָרן. און ווי נאָר
 ער איז געבוירן געוואָרן, האָט ער זיך גלייך גענומען אַרויסשיילן

פון די וויקלשנורן, איז אַראָפּ פון וויגל, און — ווי אין דער ווינ-
דערלעכער געשיכטע פון שמואל-אבא אבערוואָ — גענומען שפּאַנען
ווי אַלע גרויסע.

געשען איז דער ווונדער אין רומעניע, און ערשט אין פּוילן,
אויף טלאַמאַצקע 13 האָט דאָס 27-יאָריקע ווונדערקינד אָנגע-
הויבן רעדן רייד, אַז די גרויסע, די אָנגעזעענסטע, די קליגסטע,
האַבן, פּונקט ווי די באַלעבאַטיס פון דער זעלבער שמואל-אבא
אבערוואָ-געשיכטע, גענומען אויסרופן: „אָוואָ!“ „פּלאי-פּלאים!“
„אַנדערבאַר!“

און וואָס איז דער חידוש? פונעם פיר-זייטיקן מיניאַטור-
צייטונגל „געציילטע ווערטער“*, האָט דאָס ווונדערקינד געלאָזט
הערן אַזוינע מאַדנע און אויסטערלישע רייד:

„...מיר ווילן צוריק אָנטאָן די קרוין פון דער גערודפּטער
שיינקייט — דעם יידישן ליד. אַן אויסגעמאַרכעוועטער בטלן האָט
אַ קריץ געטאָן מיט די קאַליקע ציין: „גענוג געלידלט!“ און אַ
מיליאָן פון עפיגאַנישע קולעכלעך האָבן אונטערגעכאַפּט די לאַזונג
און זי ווייטער געטראָגן. און די ווירקונג פון דאָזיקן רעזאַנאַנס
האַט געבראַכט אַן אמתדיקן חורבן.“

און ווייטער זאָגט ער:

„ליד איז פאַר אונדז סך-הכל. איבער דער וויג פּלאַטערט עס.
און איבער דעם קינד, איבער דער ליבע ציטערט עס. און אין
פּלה-שלייער פיבערט עס. אויפן מאַרש באַגלייט עס. און אין דער
איינזאַמקייט וויינט עס. ביים ברויט און וויין יובלט עס און ביים

*אַרויסגעגעבן אין די יאָרן 1930 - 1929 אין רומעניע און אין פּוילן (12
נומערן).

הונגער און דאָרשט שטורעמט עס. דעם טרויער און די פרייד נעמט עס אַרום מיט שוואַרצע און פאַרביקע בענדער און דעם גוסס פאַרמאַכט עס די אויסגעחלומטע אויגן".

די פרוי פדת משה וישראל...

מאַנגער האָט אין זיין לעבן געהאַט נישט ווייניק פרייד, אָבער אויך נישט ווייניק צרות, אמתדיקע און אויך טיילווייז איינגע-רעדטע, אויסגעפאַנטאַזירטע. אָבער די צרה וואָס דער גורל האָט אים מזכה געווען אין דעם יאָר 1930—1931 איז געווען איינע פון די ווייטיקדיקסטע, שווערסטע און — אמתדיקסטע פאַר דעם 29-30 יאָריקן דיכטער. די דאָזיקע צרה האָט אים דווקא געבראַכט אַ יונגע שיינע פרוי — מאַנגערס ערשטע פרוי פדת משה וישראל... אין יאָר 1930 האָט מאַנגער געלעבט אין פוילן. נאָכן דער-שיינען פון זיין ערשטן לידערבוך „שטערן אויפן דאָך“ האָט זיך זיין נאָמען בליץ-שנעל פאַרשפרייט איבער דער גאַנצער יידיש-ליטעראַרישער וועלט. אין דעם יאָר האָט מאַנגער אונטערגענומען אַ טורניי קיין בערלין (אַ פנים אויף דער איינלאַדונג פון אַ קול-טור-אינסטיטוציע).

אין בערלין האָט מען מאַנגערן ממש געטראָגן אויף די הענט. זיינע רעפעראַטן האָבן צוגעצויגן טויזנטער מאַנגער-ענטוויאַסטן. דאָרט האָט זיך מאַנגער באַקענט מיט אַ יונג שיין מיידל. זי איז פון איר גאַליצישן היימשטעטל געקומען קיין בערלין באַזוכן איר שוועסטער, וועלכע האָט דאָרט געלעבט. מאַנגער איז שוין פון דעם מיידל נישט אָפגעטראָטן. דאָס איז געווען אַ מיידל מיט אַ פנים

און אַ געשטאַלט, וואָס מ'זעט אַזעלכע נאָר אין אַן אילוסטרירטן זשורנאַל, ווי אַ מוסטער פון אַן אויסגערופענער יפיפיה.

מאַנגער האָט דעם מיידל פאַרגעשלאָגן זי זאָל מיט אים קומען קיין וואַרשע — וווינען. דאָס מיידל האָט מאַנגערן דערקלערט אַז איר פרומער גאַליצישער טאַטע וואָלט זי פאַרשטויסן, ווען זי גייט לעבן מיט אַ בחור אין פרייער ליבע. איז אויב ער וויל זי האָבן, האָט זי געזאָגט, זאָל ער מיט איר פאַרן צו איר אַהיים, דאָרטן שטעלן אַ חופּה, און דאָן קאָנען זיי זיך באַזעצן אין וואַרשע.

און אַזוי איז טאַקע געשען. ס'הייסט, אַז מאַנגער איז אַפילו אונטער דער חופּה געשטאַנען אָנגעטאָן אין אַ קיטל... נאָך דער חתונה איז מאַנגער מיט זיין יונגער שיינער פרוי געקומען קיין טשערנאָוויץ און זיך דאָרט איינקוואַרטירט אין אַ געדונגענער דירה.

דאָס גליק האָט אָבער גאַרנישט לאַנג געדויערט. נאָך עטלעכע חדשים האָט מאַנגער אַנטפלעקט אַז זיין פרוי האָט אַן אומגליק-לעכן מום: זי האָט אַ פליכקאַפּ, איר קאַפּ איז אַזוי גלאַט ווי איר שטערן. די פרוי האָט אַלס קינד אַדורכגעמאַכט אַ קראַנק-הייט, פון וועלכער זי איז אַרויס אָן איין איינציקן האָר אויפן קאַפּ. זי האָט שטענדיק (אַפילו אין שלאָף) געטראָגן אַ שייטל.

מאַנגער, אַנטפלעקנדיק זיין ווייבס מום, איז ער אין גאַנצן אַרויס פון די פלים. ער האָט, אין זיין פאַרצווייפלונג, פאַרזונקען זיך אין אַלקאָהאָל. איך האָב אים שפעטער קיין מאָל נישט געזען אין אַזאַ צושטאַנד. עס האָבן אָנגעהויבן אַנטשטיין אויפּרעגנדיקע סצענעס. מאַנגער האָט זיך געפילט אַ באַליידיקטער, אַן אָפּגע-נאַרטער. און (פאַרשטייט זיך, נישט אין ניכטערן מצב) זיך גע-וואָלט נוקם זיין פאַר דער „באַליידיקונג“. די אומגליקלעכע פרוי איז כּסדר אַנטלאָפן פון דער שטוב. עס איז געווען אַ גאָטס רחמ-

נות אויף זיי ביידע. די פרוי האָט פאַרלאַנגט אַ גט. מאַנגער האָט דערפון נישט געוואָלט הערן. מאַדנע (און אַן ענין פאַר סעקסאַ-לאַגן): נאָך אַלע סצענעס וואָס ער האָט איר געמאַכט, האָט מאַנ-גער די דאָזיקע פרוי — ליב געהאַט. די פרוי וואָס האָט אים אָפּ-געשטויסן האָט אים גלייכצייטיק אויך צוגעצויגן... ער האָט זי נישט געוואָלט פאַרלירן.

אונטער דעם דרוק פון דער גאַנצער טשערנאָוויצער ליטעראַ-רישער וועלט האָט מאַנגער סוף-כל-סוף געמוזט מסכים זיין צו אַ גט.

עס זענען באַשטימט געוואָרן דריי עדות: די רביצן שיינדעלע פרידמאַן הי"ד, די פרוי פון דעם (כראָניש קראַנקן) סאַדעגערער רבין, דער געוועזענער רעדאַקטאָר פון דער טשערנאָוויצער „אַרבע-טער-צייטונג" חיים געלער (לעבט אין ישראל), און דער שרייבער פון די שורות.

און אַז אַלץ אין בית-דין (ראַטהויז-גאַס, 2טער שטאַק) איז שוין פאַרטיק געווען, זענען מיר, די עדות, אַרויס אין פאַרהויז, כּדי דאָס פאַרפּאָלק אַריינצוברענגען אין בית-דין-צימער. נאָר ווי דערשטוינט זענען מיר געוואָרן, נישט טרעפנדיק זיי אין פאַרצי-מער. מיר זענען צוגעפּאַלן צום פענצטער און צו אונדזער גרויסער איבערראַשונג דערזען ווי מאַנגער, פירנדיק אין אַרעם זיין פרוי, אַנטלויפט מיט איר. מאַנגער האָט זיך אין דער לעצטער רגע אי-בערגעלייגט נישט צו גטן זיך מיט דער פרוי און איז מיט איר אַהיים אַנטלאָפּן.

ס'האָט אָבער גאַרנישט לאַנג געדויערט, האָבן זיך די אַלטע אויפרענגנדיקע סצענעס איבערגעחזרט. נישט קענענדיק אויס-האַלטן אַזאַ לעבן, איז די פרוי סוף-כל-סוף אַנטלאָפּן פון טשער-נאָוויץ. מיר האָבן פון איר מער נישט געהערט.

אַז די שווער געפרוּוטע איז היינט איינע פון די 6 מיליאָנען
קדושים, איז מער ווי זיכער.

דער נישט פאַרבעטענער גאַסט

אין חודש סעפטעמבער פון דעם יאָר 1933 איז מיין בן-יחיד
אַלט געוואָרן 13 יאָר. זיין בר-מיצווה-פייערונג איז פאַרגעקומען
אין אונדזער וווינונג. מיר האָבן איינגעלאָדן עטלעכע פריינד און
שרייבערס. פון יענער היימישער פייערונג זענען שוין פאַרפלאָסן
העכער 40 יאָר. און ביז היינט קאָן איך נישט דערגיין די גענויע
סיבה, פאַר וואָס איך האָב צו יענער וויכטיקער פייערונג נישט
פאַרבעטן אַ מענטשן וואָס איז מיר נישט נאָר געווען איינער פון
מייע נאַנטסטע פערזענלעכסטע פריינד, נאָר וועמען איך האָב
אויך פאַרערט און באַווונדערט ווי אַ גרויסן און שוין באַרימטן
דיכטער אין דער גאָרער יידיש-ליטעראַרישער וועלט, פאַר וואָס
איך האָב נישט פאַרבעטן צו אַ דעם היימישן אָבער פאַר מיר אַזוי
וויכטיקן אַוונט — איציק מאַנגערן.

מאַנגער האָט אין יענע יאָרן זיך מער אויפגעהאַלטן אין פוילן
ווי אין רומעניע. האָב איך אפשר געקענט מיינען אַז ער איז שוין
אַפגעפאַרן קיין פוילן? ניין, דאָס וואָלט איך דאָך אויף זיכער
געוויסט. וואָס זשע דען האָט געקענט זיין די סיבה? אפשר צוליבן
רוגז פון מיין פרוי ע"ה? ניין, דאָס אַוודאי נישט. וואָרעם: ווען
איז דען מיין פרוי נישט געווען ברוגז מיט מאַנגערן? ס'האָט דאָך
אויסגעזען אַז מאַנגערס גרעסטע פאַרגעניגן איז תמיד געווען מיין
פרוי אייביק צו רייצן, אַפּטאָן איר שפּיצלעך. פלעגט אים מיין

פרוי נישט אויפהערן צו זידלען. און מאַנגער איז איר קיין מאַל קיין ענטפער נישט שולדיק געבליבן. איין מאַל האָט ער אין איר אַנוועזנהייט צו מיר געזאָגט: וויסט, פאַנער, איך וואָלט מיט איר קיין טאָג נישט געלעבט... וואָלט דאָך מיין פרוי געדאַרפט זיין אַ דם-שונא מאַנגערן, נישט אַזוי? אָבער טאַמער האָט זיך אַ מאַל געמאַכט, אַז מאַנגער איז עטלעכע טעג צו אונדז נישט גע-קומען, האָט מיין פרוי אַ באַזאָרגטע געפרעגט: וואָס זאָל דאָס זיין, וואָס מ'זעט שוין אַזוי לאַנג נישט מאַנגערן? פלעג איך זי דאָן באַרויקן: האָב נישט קיין מורא, ס'איז אים חלילה גאַרנישט געשען... און אין די אומצויליקע בריוו וואָס איך פלעג באַקומען פון מאַנגערס אַלע וואַנדערונגען, איז זעלטן געווען אַ בריוו ער זאָל זיך נישט געווען נאָכפרעגן וואָס פייגעלע טוט און זי לאַזן גאָר האַרציק גריסן.

ניין, זיכער איז נישט מיין פרוי געווען די סיבה פון נישט פאַרבעטן מאַנגערן צו אַזאַ וויכטיקן אָונט. איין לאַגישער גע-דאַנק לייגט זיך אויפן שכל: מאַנגער פלעגט פון טשערנאָוויץ אָפט פאָרן אויף אַ וואַך-צוויי אין בעסאַראַבישע שטעטלעך אָדער קיין בוקאַרעשט. איז נישט אויסגעשלאָסן אַז עמעץ האָט מיך אין אַ טעות אַריינגעפירט, זאָגנדיק אַז מאַנגער איז אַוועקגעפאָרן אויף אַ שטיקל צייט. אַ סימן: ער איז עטלעכע טעג ביי מיר נישט געווען.

די שטימונג איז דעמאָלט ביי אונדז אין שטוב געווען אַ יום-טובדיק אינטימע. אַ היימישע. דער טיש איז געווען געדעקט מיט פלערליי משקאות און פאַרבייסעכצן.

פלוצלונג האָט זיך די טיר געעפנט און אין שטוב איז אַריין אַ ווילד-צעברויזטער (נישט אין גאַנצן ניכטערער) — איציק מאַנ-גער.

— דאָ פייערט מען עזשוס בר-מיצווה, און פאָנערן איז נישט אָנגעשטאַנען מיך צו לאָזן וויסן! — האָט ער אַ צעקאָכטער פון פעס געשריגן, קלאַפּנדיק ווילד אין טיש. האָט זיך דער טיש אַ וואַקל געטאָן, און פלעשער און פולע גלעזער האָבן זיך איבערגע-קערט און צעגאַסן. מען האָט מאַנגערן געפרוווט באַרויקן, דער עיקר איך. ס'האָט אָבער גאָרנישט געהאַלפן.

— נישט גערופן מיך צו עזשוס בר-מיצווה! — האָט ער גע-שריגן. און ער האָט רעכט געהאַט. נישט געלאָזט וויסן אים צו דער שימחה פון עזשון, וועלכן ער האָט אפשר נישט ווייניקער ווי איך געכאַוועט און געצערטלט פון זינט זיין פריסטער קינדהייט. ווער איז נאָך פאַר דעם קינד אַזוי אָפט געוואָרן אַ פירפּיסיק פּערדל און אים געלאָזט רייטן אויף זיך — ווי איציק מאַנגער! ווער האָט אים נאָך דערציילט אַזוי פיל מעשהלעך און אים גע-זונגען אַזוי פיל קינדערלידלעך ווי מאַנגער! און ער, גראַד ער זאָל נישט פאַרבעטן ווערן צו עזשוס בר-מיצווה!

טוליענדיק זיך צו דער מוטער, האָט די 4-יאַריקע מלכהלע געפרעגט:

— מאַמע, פאַר וואָס שרייט מאַנגער אַזוי?

— ווייל ס'טוט אים וויי דאָס בייכעלע — האָט די מוטער געענטפערט.

— דאָרף מען אים מאַכן אַ קליסטירעלע — האָט דאָס קינד פאַרגעשלאָגן.

אין דער רגע איז עפעס אויסערגעוויינלעכס געשען: מאַנגערס ווילד-צעברויזטער פנים האָט זיך אין איין אויגנבליק אויסגעליי-טערט. ער האָט אַ כאַפּ געטאָן דאָס קינד אויף די הענט, עס גענומען קושון, זיך גענומען דרייען מיט אים אין אַ פריילעכן טאַנץ צוזינגענדיק אים אַ לידל.

דער עולם האָט אויפגעלויכטן פאַר שימחה, גענומען אַלע צו-
 פלעסקען צו מאַנגערס טאַנץ און זיין קינדערלידל. מ'האַט צו
 רעכט געמאַכט דעם טיש. מאַנגערן אַוועקגעזעצט אויבן אָן, אָן-
 געגאַסן אים אַ גלאַז וויין. און אויב איך האָב אַ מאָל געזען מאַן-
 גערן אַזאַ פריילעך-צעשטראַלטן, שיטנדיק מיט פיקאַנטע גלייכ-
 ווערטלעך און אַנעקדאָטן, איז דאָס געווען ביי יענעם בר-מיצווה
 אָונט.

יענע 4-יאָריקע מלכהלע, וועמען ס'איז געווען צו פאַרדאַנקען
 די גליקלעכע ענדערונג, איז היינט אַ מאַמע פון אַ 15-יאָריקער
 גימנאַזיסטקע און פון אַ 9-יאָריק בחורל, און איז די פרוי פון
 דעם ענגלישן גימנאַזיע-לערער א. איוואַניער און די טאַכטער פון
 דעם פובליציסט משולם סורקיס, וועלכע האָבן אַלע עולה געווען
 מיט צוויי יאָר צוריק. בלויז די פרוי, די מאַמע און די באַבע איז
 געבליבן אויפן טשערנאָוויצער בית-עולם.

„איציק, דו וועסט עס נאָך ברענגען ביז צום קייסער...“

זומער 1937 האָבן איציק מאַנגער און רחל אויערבאָך זיך
 אומגעקערט פון קוראַרט קימפּאָלונג קיין טשערנאָוויץ. אין
 קימפּאָלונג האָבן זיי פאַרבראַכט העכער צוויי וואָכן.
 די מאַנגערס האָבן דעמאָלט געוויינט אין בוקאַרעשט. זענען
 די געסט פאַרבעטן געוואָרן פון דער משפּחה סעגאַל צו וווינען ביי
 איר אַזוי לאַנג ווי די געסט וועלן ווילן אין טשערנאָוויץ.

מאַנגער איז דעמאָלט געקומען פון וואַרשע אַ באַקרוינטער און באַלאַרבערטער, נאָך זיינע מאַנומענטאַלע ווערק, אָנהייבנדיק פון „שטערן אויפן דאָך“ ביז די „כישוף-מאַכערין“ לויט גאַלדפּאַ-דען („האַצמאַד-שפּיל“) וואָס האָט געהאַט אַזאַ קאַלאַסאַלן דער-פּאָלג, אַז די דיסקוסיעס אין דער יידישער פרעסע און אויף טריבונעס (צי האָט מאַנגער געמעגט צי נישט געמעגט אַזוי ווייט אַוועקגיין פון גאַלדפּאַדענען) – האָבן זיך גאַרנישט געוואָלט ענדיקן.

אַוועק קיין פּוילן איז מאַנגער אין יאָר 1928, ווי מ'זאָגט, „מיטן הוילן שטעקעלע“. זיין ערשט לידערבוך „שטערן אויפן דאָך“ איז דערשינען מיט אַ יאָר שפּעטער. ווי אַ דיכטער איז ער אין יענע יאָרן געווען באַקאַנט אין טשערנאָוויץ בלויז אין ליטע-ראַישע קרייזן.

אויך נאָכן דערשינען פון זיין ערשטן לידערבוך איז מאַנגערס נאָמען נאָך נישט דערגאַנגען צו די ברייטע טשערנאָוויצער יידישע מאַסן. יא, אַפילו אין ליטעראַישע קרייזן זענען געווען אַזעלכע, וועלכע זענען נישט איבעריק באַגייסטערט געווען פון מאַנגערס ערשטלינג-בוך. איין טשערנאָוויצער „קריטיקער“ למשל, האָט געהאַט טענות צו דעם דיכטער הלמאי ער באַנוצט זיך צו פיל מיט דער פאַרב בלאַ. אַלץ, האָט ער געשריבן, איז ביי אים בלאַ: די שפּין, דער ווינט, דאָס געוויין... און בכלל זענען לויט זיין מיי-נונג אַ סך לידער אומקלאַר, פאַרנעפּלט...

אַ צווייטער „מבין“ האָט נישט געקענט פאַרשטיין, ווי אַזוי עס קאָנען געמאָלט זיין „פאַרלאַטעטע הענט“, און נאָך אַזוינע „אַבסורדן“...

די דאָזיקע „מבינים“ זענען געשטאַנען נאָנט צו ש. א. סופּרן הי"ד, וועלכער איז געווען דער רעדאַקטאָר און אַרויסגעבער פון די „טשערנאָוויצער בלעטער“. דעמאָלט איז ער נאָך (צוליב דעם

ענין וועגן וועלכן מיר האָבן שוין אין אַ פּרײַערדיקן אַרטיקל דער-
ציילט) געווען אַ דם-שױנא פון מאַנגערן.

דאָס איז געווען פאַר מאַנגערס התגלות. איצט, אין יאָר 1937
האָט שוין סופּר געהערט צו מאַנגערס נאָנטסטע פּריינד און פאַר-
ערערס, געווען מיט אים אויף „דו“. און די אַלע וואָס האָבן
פּרײַער געהאַט טענות צו מאַנגערס „בלאָע ווינטן“, זענען איצט
געווען זיינע גרעסטע חסידים...

צוריקקומענדיק פון קימפּאָלונג קיין טשערנאָוויץ, האָט מען
מאַנגערן איינגעאַרדנט אַ פייערונג. איך ווייס נישט ביז היינט,
פאַר וואָס מען האָט די דאָזיקע מסיבה נישט איינגעאַרדנט אין
איינעם פון די טשערנאָוויצער עלעגאַנטע רעסטאָראַנען אָדער
זאַלן, נאָר דווקא אין לאַקאַל פון דעם באַקאַנטן וויינקעלער א״נ
„די חסידים“.

דער לעצטער רוים פון קעלער איז געווען אַ גרויסער. האָט
מען דאָ געשטעלט לאַנגע געדעקטע טישן מיט די טייערסטע
מאכלים און משקאות.

צו דער באַשטימטער שעה אין אַוונט האָבן אָנגעהויבן קומען
די פאַרבעטענע געסט, שרייבערס, קולטור- און געזעלשאַפטלעכע
טוערס, און בכלל — די סמעטענע פון דער טשערנאָוויצער געזעל-
שאַפט. די מענער אין שוואַרצע אַנצוגער און די דאַמען אויסגע-
פּוצט אין זייערע טייערסטע טואַלעטן, מיט פּערל און בריליאַנטן.
אַז דער גאַנצער עולם איז שוין געווען פאַרזאַמלט און דעם
בעל-שׁימחה האָט מען נישט געזען, נישט אין אַ פּערטל און נישט
אין אַ האַלבער שעה אַרום, זענען די איינאַרדענערס געוואָרן גוט
אומרוק, וויסנדיק אַז אַזוינע פּאַלן געהערן ביי מאַנגערן נישט
צו די זעלטנהייטן...

ענדלעך האָט זיך די טיר געעפנט און מאַנגער מיט אַ שקציש-
שטיפּערישן שמייכל אויף די ליפּן האָט זיך באַוויזן, פּירנדיק אין

אַרעם אַ קליין האַרבאַטע מענטשל, וואָס האָט דעם שלאַנקן מאַנגערן אַפילו נישט געגרייכט ביז צו די אַקסלען. מאַנגער איז מיט זיין באַגלייטער אַרויף צו זיין פלאַץ אויבן אָן, אַוועקזעצנדיק דאָס מענטשל אין זיין רעכטער זייט. דאָס דאָזיקע האַרבאַטע מענטשל איז געווען מאַנגערס לייבלעכער פעטער. דעם פאַטערס אַ ברודער, אויך אַ שניידער.

דאָס שניידערל, נישט געווינט צו אַזוינע מסיבות, צו זיצן אויבן אָן צווישן אַזוינע „פאַרנעמע לייט“, האָט זיך קודם נישט געפילט באַקוועם. נאָר באַלד איז ער געוואָרן שיפור, נישט אַזוי פון די שווערע וויינען, ווי פון די אַלע שבחים און לויבגעזאַנגען מיט וועלכע די דאָזיקע „נאָבעלע לייט“ האָבן באַוואָרפן זיין פלי-מעניק. זיינע אויגן האָבן אַנגעהויבן גלאַנצן פון גליק און נחת.

מאַנגער האָט מיר שפּעטער דערציילט, אַז אַפּפּירנדיק אַהיים זיין פעטערל, האָט ער צו מאַנגערן געזאָגט:

— ווייסט, איציק, דו וועסט עס נאָך ברענגען ביז צום קייסער...

מאַנגערס פעטערל האָט נישט קיין ליגן געזאָגט: מאַנגער איז טאַקע דערגאַנגען ביז צום „קייסער“. ער איז געקרוינט געוואָרן ווי דער פּרינץ פון דער יידישער פּאַעזיע. אויב נישט נאָך העכער — ווי אַ פּרינץ פון דער אוניווערסאַלער דיכטונג פון אונדזער צייט.

נטע מאַנגער *

דעם באַנקיר מ. מענדעלסאָן פלעגט מען אין אַ פרעמדער גע-
זעלשאַפט תמיד פאַרשטעלן מיט די ווערטער: „דאָס איז דער
זון פון מאַזעס מענדעלסאָן“, אָדער: „דאָס איז דער פאַטער פון
פעליקס מענדעלסאָן“. ער אַליין איז געווען קיינער. אַ טויטער
פלאַנעט וואָס איז באַשיינט געוואָרן פון די ביידע זונען...

אויף נטע מאַנגערן האָט מען קיין מאָל נישט געזאָגט: דאָס
איז איציק מאַנגערס ברודער. ער איז געווען — ער אַליין. אַ פער-
זענלעכקייט פאַר זיך, מיט אַן אייגענער פאַרב, אַן אייגענער פיזיאָ-
נאָמיע, אַ שטערן וואָס האָט געלויכטן מיט זיין אייגן ליכט.

פלעגט אַ מאָל קומען צו רייד וועגן נטעס אויסערגעוויינלעכן
קריטישן חוש, וועגן זיין הויכער קולטור, שטעלנדיק אים אין
דעם פּרט אויף איין מדרגה מיט איציקן, פלעגט נישט איין מאָל
פאַרקלינגען די פּראַזע: אויב נישט נאָך העכער! מיך פלעגט
תמיד חידושן וואָס נטע האָט קיין מאָל נישט געשריבן. צווישן
דער יידיש-ליטעראַרישער יוגנט פון רומעניע איז ניט געווען קיין
צווייטער מיט אַזוי פיל קענטעניש, אַזוי פיל ליטעראַרישן גע-
שמאַק, מיט אַזאַ אַריגינעלן צוגאַנג צו קונסט, ווי ער. ווען אַלע
זיינע ווערטער שבעל-פה וועגן ליטעראַטור און קונסט וואַלטן
פאַרצייכנט געוואָרן סטענאָגראַפיש, אַזוי וואַלטן מיר היינט פאַר-

* וויפל איך זאָל מיך נישט באַמיען, קאָן איך מיך נישט דערמאָנען צי האָב
איך דעם מאַנסקריפּט פון דעם אַרטיקל געשיקט מאַנגערן קיין לאַנדאָן
פון יאָס (ווי איך האָב געוווינט פון אָנהייב 1945 ביז סוף דעצעמבער
1947), אָדער פון ישראל, צוריקקומענדיק פון לאַגער קפּריסין. דעריבער
איז מיר אויך נישט קלאַר, ווהיין מאַנגער האָט מיר געשיקט דעם אויס-
שניט פון דעם אין פאַריזער „אונזער וואָרט“ געדרוקטן אַרטיקל — קיין
יאָס אָדער קיין ישראל. פון דעם מאַנסקריפּט האָט מאַנגערן קיין איין
וואָרט נישט אויסגעמעקט, נאָר אַזוי ווי ער איז געווען, אים אַוועקגעשיקט
קיין פאַריז.

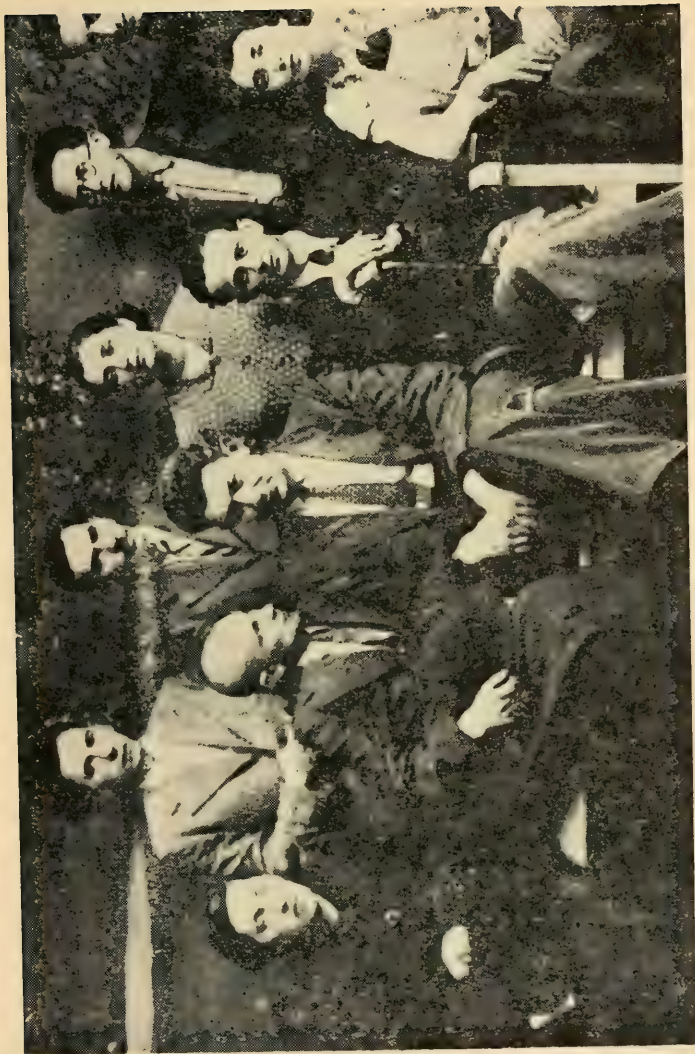
מאָגט די אַריגינעלסטע עסייען. קוואַליטאַטיוו — אַ סך, קוואַנט-
טיטאַטיוו אָבער — ווייניק: נטע מאַנגער האָט גאָר ווייניק
גערעדט.

דאָס ווערטל: „אַ רענדל אַ וואָרט“ איז ווי צוגעשניטן געווען
אויף אים. ביי הייסע דיסקוסיעס פלעגט ער זיצן אַ שטילער, אַ
רויקער און שווייגנדיקער, מיט זיין אייביק קלוגן איראַנישן
שמייכל אויף די ליפן. און האָט ער ענדלעך אַריינגעוואָרפן אַ
וואָרט, האָט עס געטראָפן אין סאַמע פינטל. האָט מען זיך שוין
געמעגט היצן, קאַכן — סוף-כל-סוף האָט מען נטעס שטעלונג
אַקצעפטירט.

פלעגט אַ מאָל אַן אָנפאַנגער קומען צו אַן עלטערן שרייבער
מיט אַ מאַנוסקריפט, און קודם באַמערקט: „נטען געפעלט
עס“ — אַזוי האָט דער עלטערער שרייבער געמוזט לייענען מיט
קאַפּ. ווייל — אויב ס'געפעלט נטען...

פאַר איציקן איז דער ינגערער נטע געווען דער גערטנער
פונעם „ווילד צעבליטן עפּלבוים“, דער „לאַטזע“, אַט דאָס קליי-
נע שיפל, וואָס ברענגט אַריין די גרויסע שיף אין שטילן און זיכערן
האַפן... דער איינציקער וואָס האָט פאַרשטאַנען צו צאַמען די
נישט זעלטענע ווילדע אויסברוכן פון איציקס ווילקאַנישע ליידן-
שאַפטן, איינשטילן די צעפלאַקערטע פייערן.

און אַצינד שווייגט ער שוין אין גאַנצן, אַט דער ליבער שיינער
שווייגער מיטן קלוגן גוטמוטיקן שמייכל אויף די ליפן. זיין גע-
שטאַלט אָבער האָט זיין גרויסער ברודער פאַראייביקט אין אומ-
צייליקע לידער און באַלאַדעס, און אויך זיין לעצטער לידערבאַנד
„וואַלקן אויפן דאָך“ איז געווידמעט דער עיקר דעם שניידער-
געזעלן נטע מאַנגער, דער ליכטיקער געשטאַלט פון זיין לעבן.
און אַט די געשטאַלט, די טראַנספיגורירטע, וועט שוין די
צייט נישט פאַרווישן, קיין שטורעם וועט זי מער נישט צעשטערן.

זיצן פון רעכטס: פרוי קאפמאן, אייעק מאנגער, א. מ. שפערבער, מוני פריד, ראזא קונשטאט.
שטייען: אדוו' קאפמאן, ד"ר פרידל, רחל אויערבאך, יחק פאנער, מ. פאנער (קימפאלונג 1937).

מאנגערס לעצטער באַזוך אין זיין היימלאַנד

באַלד נאָכן דערשיינען פון ערשטן לידערבוך „שטערן אויפן דאָך“ (בוקאַרעשט 1929), איז מאַנגער אַוועק קיין פּוילן, וווּ ער האָט געלעבט ביזן יאָר 1938. אַהיים קיין טשערנאָוויץ פלעגט ער נאָר קומען אויף קורצע אָדער לענגערע באַזוכן. אין יאָר 1933 קומט פֿאַר אַן ענדערונג אין לעבן פון דעם היימלאַזן „בראַדיאַגע“, (ווער שמועסט נאָך, נאָך די עטלעכע טראַגיש-שווערע איבערלעבונגען מיט זיין ערשטער פרוי — אַן איבערלעבונג וואָס האָט אַן אַרטיקל פֿאַר זיך). ס'טרעט אַריין אין זיין לעבן אַ פרוי, וועלכע באַמיט זיך אַריינצוברענגען אַ ביסל דיסציפּלין אין דער כאַאָטישקייט פון דעם באַהעמע-פּאַעט. פּרווט אַ ביסל צאַמען די נישט-זעלטענע אויסברוכן פון זיינע ווילדע ליידנשאַפטן.

די פרוי איז געווען: די שרייבערין רחל אויערבאָך. ס'דערמאָנט זיך אַ קליינער פּרט: דאָס איז געווען אַרום 1934. מאַנגער איז געקומען אויף אַ באַזוך קיין טשערנאָוויץ און איז מיט זיין טשעמאַדאָן פֿאַרפֿאַרן גלייך צו מיר (די מאַנגערס האָבן דעמאָלט געווינט אין בוקאַרעשט).

איך ווייס נישט ווי אַזוי עס איז אויסגעקומען וואָס מיין פרוי ע"ה איז געשטאַנען ביי מאַנגערס אָפענעם טשעמאַדאָן, בעת ער איז דערביי נישט געווען. זי האָט מיך צוגערופן מיט די ווער-טער: „קום, גיב נאָר אַ קוק!“ וואַרפנדיק אַ בליק אין רענצל האָט מען גלייך דערקענט די האַנט פון אַ פרוי: אין רענצל זענען געלעגן צונויפגעלייגטע אין בעסטער אַרדענונג: אַ טונקעלער אַנ-

צוג, געפרעסטע פינע העמדער, זיידענע קראוואטן, א טייערע פידזשאמע אדג"ל. דער עלעגאנטסטער רייזנדער וואלט זיך קיין בעסערע גארדעראָבע נישט מיטגענומען. מיר האָבן נישט געקענט אָפרייסן די אויגן פון דעם רענצל. מיין פרוי האָט מיט אַ גוטמו-טיקן שמייכל באַמערקט: מאַנגער זאָל כאַטש די אַלע טייערע זאַכן וועלן „שוינען“...

דער פּעריאָד 1933—1938 (דאָס יאָר וואָס מאַנגער פּאַרלאַזט אויף תּמיד פּוילן) איז געווען דער פּראָדוקטיווסטער און שעפע-רישסטער אין לעבן פון פּאָעט. אין די יאָרן זענען דערשינען ווערק, וואָס האָבן באַגרינדעט זיין גרויסן רוים, אים געקרוינט פאַר איי-נעם פון די גרויספירשטן פון דער יידישער דיכטונג.

אין זומער 1937 האָט מיר מאַנגער געשריבן, אַז ער קומט מיט רחל אויערבאָך אַהיים אויף עטלעכע וואָכן, אָבער ער וואָלט קודם געוואָלט פאַרברענגען אַ צוויי וואָכן אין קימפּאָלונג. בעט ער מיך, איך זאָל מיך איבערשרייבן מיט מיינע קימפּאָלונגער ברידער וועגן דינגען פאַר אים אַ פּאַסיקן צימער.

מיין הימשטעטל קימפּאָלונג ליגט איינגעבעט צווישן הויכע גרינע בערג און געדיכטע שמעקעדיקע סאַסנע-וועלדער. די בערג זענען רייך מיט קוואַלן און וואַסערפאַלן וואָס זייער געמורמל גיסט זיך צונויף מיט דעם גערויש פון דעם הויפטטייך — די מאַלדאַוואַ.

צי האָט דער צויבער פון די דרום-בוקאַווינער קאַרפּאַטן מאַנ-גערן געלאָקט דאָ צו פאַרברענגען? צו באַרויקן זיינע נערוון אין אַט דעם שטילן גן-עדן, נאָך די שטורמיש-הייסע וואַרשעווער דיסקוסיעס, וואָס זיין אַזוי דערפּאָלגרייכע איבערדיכטונג פון גאַלדפּאַדענס „פּישוף-מאַכערין“ האָט אַרויסגערופן? אַדער זיך „שיצן“ קעגן די אַנפּאַלן פון די רעליגיעזע אויף אים, נאָכן דער-שיינען פון זיינע „אַפּיקורסישע“ חומש-לידער?

שווער צו זאָגן. האָט דאָך מאַנגער געהאַט זיינע אייגענע פיי-
זאַזשן, וואָס ער האָט זיי געזען מיט אייגענע, באַלאַדישע אָדער
ליריש-וויזיאַנערישע אויגן. זיי אויסגעפיבערט אין זיינע בלוטן,
געקוקט אויף זיי אַ מאָל מיט די ליכטיקע אויגן פונעם בעש"ט,
וואָס זעט אין יעדן זאַמדל, אין יעדן גרעזל די מיסטעריע פון
שיינקייט, פון גאָט: „פון יעדן שטיין, פון יעדן פעלד / שיינט
צו מיר אַרויס דיין ליכט, / איך בייג מיט ציטער מיינע קני, /
דו גרויס און ווונדערלעך געזיכט“.

אָדער האָט ער דעם פייסאַזש זיינעם געזען מיט די טונקעלע
אויגן פון דעם בלינדן קאַטערינשטיק, וועמענס סקריפען אויף
דער קאַטערינקע „טוט אייך רק דערמאַנען, / אַז אַלץ וואָס בליט
מוז וויאַנען“?

אין מיין היימשטעטל קימפּאָלונג האָט זיך אין משך פון יאָרן
ווייניק וואָס געביטן. ס'האַט אויסגעזען ווי די הויכע בערג וואָלטן
דאָס שטעטל הערמעטיש אָפּגעשלאָסן פון דער דרויסנדיקער
וועלט.

ביי דעם קבלת-פנים, וואָס קימפּאָלונג האָט איינגעאַרדנט פאַר
מאַנגערן, האָט דער פאַרזיצער באַגריסט די געסט אויף דער זעל-
בער שפּראַך, אויף וועלכער אַן אַנדער פאַרזיצער האָט אין יאָר
1908 באַגריסט אין זעלבן שטעטל אַנדערע געסט — אויף דייטש.
יענע געסט האָבן געהייסן: י. ל. פּרץ און שלום אַש. נאָכן פאַר-
ענדיקן זיך פון דער טשערנאָוויצער שפּראַך-קאַנפּערענץ זענען זיי
געקומען אויף עטלעכע טעג קיין קימפּאָלונג, זיך דאָ אין דער
פּרישער קילער לופט אָפּצוקילן פון די טשערנאָוויצער הייסע דיס-
קוסייעס. אַז יענער פאַרזיצער האָט די געסט באַגריסט אין אַ
„טיפּן“, „געבילדעטן“ דייטש, האָבן אַש און באַלד אויך פּרץ גע-
מאַכט צווישנרופן: יידיש! רעדט יידיש!

היינט האָבן די געסט נישט געמאַכט קיין צווישנרופן. היינט האָט יעדער געוויסט און געפילט, אַז דעם פּאַרזיצערס דייטש וועט מאַנגערן און זיינע לייענערס שוין גאַרנישט שאַטן...

די ידיעה וועגן מאַנגערס ווילן אין קימפּאָלונג האָט זיך בליץ-שנעל פּאַרשפּרייט איבערן לאַנד. פון איבעראַל האָבן אָנגע-הויבן קומען קיין קימפּאָלונג מאַנגערס חסידים. פון בורדוזשען (אַלט - רומעניע) איז געקומען דער באַקאַנטער יידיש-דייטשער דיכטער אַלפרעד מאַרגול שפּערבער ע"ה (געשטאַרבן אין בוקאַ-רעשט אין יאָר 1967). פון ראַדעוויץ איז געקומען דער שרייבער ל. קונסטאַט מיט זיין פרוי ע"ה. פון טשערנאָוויץ איז געקומען דער 22-יאָריקער דיכטער מוני פריד (היינט — פריד וויינינגער), וואָס גראַד דעמאָלט איז דערשינען זיין ערשט ליבערבוך „נאַר-ציסן“ („געווידמעט דעם מייסטער פון ליד און באַלאַדע איציק מאַנגער“). פון פּראַסין איז געקומען אַ דייטש-רעדנדיק יידיש פּאַרל, וואָס האָט מאַנגערן געקענט פון זיינע דייטשע איבערזע-צונגען (אַ גרויסן טייל דורך שפּערבערן) און נאָך אַנדערע חסי-דים וועמענס נעמען איך קען מיך מער נישט דערמאָנען, נו, און דער שרייבער פון די שורות איז דאָך אַוודאי געקומען, געווען דער הויפט-מחותן אויף דער שימחה.

מיינע ביידע קימפּאָלונגער שוועגערניס האָבן אויף מאַנגערן נישט געהאַט קיין באַזונדערס גוט האַרץ: דאָס וואָס זייערע מע-נער האָבן צוליב מאַנגערן פּאַרנאַכלעסיקט זייערע געשעפטן, האָבן זיי נאָך ווי ניט איז אַראַפּגעשלונגען. אָבער דאָס, וואָס די מענער זענען נאַכט-נאָך-נאַכט 1-2 שעה נאָך חצות אַהיים געקומען — פּריילעכע, — דאָס האָבן זיי נישט געקענט מוחל זיין...

נאָך צוויי חדשים פּאַרברענגען אין רומעניע האָבן זיך מאַנ-גער און רחל אומגעקערט קיין פוילן. רחל אויערבאַך האָט דאָן פּאַרעפנטלעכט אין דער וואַרשעווער „פּאַלקס-צייטונג“ אַ סעריע

רעפארטאזשן וועגן יידישן בוקארעשט, באַזונדערס וועגן די בוקאַ-
רעשטער נאַלעווקעס — „קאַלעאַ וואַקאַרעשט“. מיט איין יאָר
שפעטער, אין 1938, האָט מאַנגער אויף שטענדיק פאַרלאָזט
פוילן און איז אַוועק קיין פאַריז. און ביים אויסברוך פון קריג
איז ער דורך אומוועגן דערפאַרן קיין לאַנדאָן. און נאָך אַ ווייטער-
דיקן יאָר האָט שוין מאַנגערס קלאַגליד, ווי אַ „גרויסער שבעה-
פויגל“, געפלאַטערט „איבער די חורבות פון פוילן“.

צו מאַנגערס 50סטן געבוירן-טאָג

מיט אַן ערך 30 יאָר צוריק באַווייזט זיך אין טשערנאָוויץ
אַ דאַרער שלאַנקער בחור מיט אַ קאָפּ נעגעריש-קוטשעראַווע האָר,
אַ הויכן געוועלבטן שטערן און אַ ביסל קאַסאַקע אויגן. מיט
דער שוואַרצער רוסישע „רובאַשקע“, פאַרשפיליעט ביזן האַלדז,
דעם לייכטן שוואַרצן מאַנטל, וואָס ער טראָגט תמיד פאַרוואַרפן
איבערן אַקסל, — ציט ער אויף זיך די אויפמערקזאַמקייט פון
פאַרבייגייערס, באַזונדערס פון יונגע פרויען, וואָס ניגן צו עקזאַ-
טיק... זיינע דינע ליפן זענען ביי שטורמישע אויסברוכן (און אַזוינע
זענען שוין דעמאָלט פאַרגעקומען) פעסט צונויפגעפרעסט. נאָר אין
די בלאַע — די עכט-מאַנגעריש-בלאַע — טעג, שוועבט אויף זיי אַן
איראַניש-שפּאַטישער, אַדער קונדסיש-שפילערישער שמייכל. אין
אַזוינע טעג פלעגט דער בחור אין קולטורקרייזן, אַדער פאַר יונ-
גער חברה אין אַ וויינקעלער, ליענען פונעם כתב-יד לידער און
באַלאַדעס. אַדער ער פלעגט דערציילן פאַרשידענע פיקאַנטע אַנעק-
דאָטן, צופאַסנדיק זיי צו היימישע אַנגעזעענע געשטאַלטן, ווייזן

זיי אין קרומען שפיגל פון גראָטעסק. דאָס דאָזיקע שטיפּעריי, דאָס שפּיל פון „צעשוּיבערן פאַרהייליקטע בערד“, איז שוין דעמאָלט געווען מאַנגערס באַליבטער ספּאָרט...

געקומען איז מאַנגער דעמאָלט פון יאָס, די ווייניקסטע טשער-נאָוויצער האָבן אָבער דעמאָלט געוויסט, אַז דער פרעמדער בחור איז אייגנטלעך אַ געבוירענער אין טשערנאָוויץ. אַז די מאָלדאָ-ווישע קרוינשטאָט איז בלויז זיין צווייטע (צייטווייליקע) היים געווען.

אַז דער מאַנגער-ביאַגראַף וועט זיך פאַרלאָזן אויף רייזענס לעקסיקאָן, וועט ער שיין אַריינפאַלן! פון דאַנען וועט ער זיך דערוויסן, אַז איציק מאַנגער איז געבוירן אין יאָר 1900 אין... בערלין. אַז ער איז ביי 14 יאָר געקומען קיין רומעניע ווי אַ די-טשער עמיגראַנט... און ווייטער וועט ער לייענען: „מאַנגער האָט אין זיין ליד געבראַכט צום אויסדרוק די מאַטיוון פון שרעק און שוידער“, ד"ה אַז ער איז אַ מין גילגול פון עדגאַר עלען פּאָ... מיט דעם „שרעק און שוידער“ איז זלמן רייזען ז"ל נישט שולדיק געווען. איבערלייענענדיק מאַנגערס ערשטע לידער און באַלאַדעס האָט מען אין זיי געקענט געפינען גענוג עלעמענטן פון שרעק און שוידער. רייזען האָט דעמאָלט נישט געקענט וויסן, אַז מאַנגערס נאַכט-און טויט-וויזיעס זענען בלויז די חבלי-לידה פון אַן ערשטגעבורט, אַז

„ווער ס'וועט די שוואַרצקייט פון דער נאַכט אויסשעפן,

וועט דאָס ווונדערלעכע ווייסע ליכט דערזען“.

אַז טאַקע באַלד נאָך — און בעת — זיינע שוואַרצע וויזיעס,

וועלן שוין פאַרקלינגען אַזעלכע טענער:

פון יעדן שטיין, פון יעדן פעלד

שיינט צו מיר אַרויס דיין ליכט

איך בייג מיט ציטער מיינע קני —
 דו גרויס און ווונדערלעך געזיכט.

זענען דאך שוין אין יענער צייט געבוירן געוואָרן ביי מאַנגערן
 לידער לויטן מוסטער פון דער „באַלאַדע פון פאַרלוירענעם שע-
 פעלע“.

וואָס שייך די ביאָגראַפישע דאַטעס אין רייזענס לעקסיקאָן
 איז דאָס בלויז געווען איינס פון מאַנגערס שפיצלעך, וואָס זיינע
 טשערנאָוויצער לאַנדסלייט האָבן אים קיין מאָל נישט געקענט
 מוחל זיין. און מיט רעכט: טשערנאָוויץ איז דאָך דער מקור, דער
 באַרג-סיני, אַזוי צו זאָגן, וווּ יידן האָבן די ערשטע מקבל געווען
 באהבה מאַנגערס תורה שבעל-פה... פון דאַנען האָט זי זיך ערשט
 אויסגעשפּרייט בכל תפוצות-ישראל, געוואָרן אַ רשות-הרבים,
 אָדער ווי מ'זאָגט — „קאַנאָניזירט“... און צום שבח פון די טשער-
 נאָוויצער מוז געזאָגט ווערן, אַז זיי זענען מיט אַ סך געדולד און
 מוט בייגעשטאַנען אַלע מאַנגער-נסיונות. האָבן זיי דאָך דאָס
 גרעסטע רעכט צו רעקלאַמירן מאַנגערן פאַר אַ זייעריקן און פאַ-
 דערן אַ „קאַפּירייט“ פון די אַלע מאַנגעריאַדן פאַר זיך...
 איציק מאַנגער איז געבוירן דעם 30סטן מאַי 1901 אין טשער-
 נאָוויץ. דער פּאָטער — „זיינע עקסעלענץ דער שניידער-מייסטער
 הלל מאַנגער“ האָט זיין עלטסטן זון, איציקן, באַשטימט פאַרן
 שטודיום. זיין אידעאַל איז געווען צו מאַכן פון זיין בכור אַ דאָק-
 טער אָדער פּראָפעסאָר. דער שענסטער חלום פון אַרעמע יידישע
 עלטערן אין עסטרייכישן טשערנאָוויץ איז געווען, צו זען זייערע
 זיך טראָגן דאָס פאַרביקע קאַפל און די באַנד פון אַן אַקאַדע-
 מישער „שלאַגנדיקער“ (ד"ה דועלירנדיקער) פאַרבינדונג. איז
 אָבער דעם פּאָטער נישט באַשערט געווען אַזאַ גליק. שוין אין די
 עלטערע קלאַסן האָט זיך אַרויסגעשטעלט, אַז פון דעם יינגל וועט

שוין קיין לייט נישט זיין. דער גימנאזיסט איזידאָר העלפער רעקטע מאַנגער האָט זיך נישט נאָר נישט געלאָזט איינשפּאַנען אין יאָך פון שטרענגער שול-דיסציפּלין, נאָר אויך אַראָפּגעפירט פון גלייכן וועג זיינע בראַווע מיטשילערס, אָנגעטאָן די פּראָפּעסאָרן געברוינטע לייט מיט זיינע אויסטערלישע שפּיצלעך. דער סוף איז געווען אַז מ'האָט אים אַרויסגעוואָרפן פון גימנאָזיע...

דער עקס-גימנאזיסט ווערט אַ לערן-ינגל ביים טאַטן. אָבער אויך די שניידעריי קריכט אים נישט אין קאָפּ. אים אינטערע-סירט גיכער דער שניידער-געזעלן לייבעלע בעקער. „דער ערשטער פריינד פון מיינע קינדער-יאָרן“, וועמענס לידער וואָס ער האָט אויסגעזונגען ביי דער ניימאַשין „אין מידע פאַרנאַכטן, האָבן מיר און דער מאַמען שיער דאָס חיות אַרויסגענומען“. ער ווערט מער פאַרכאַפט פון דער מאַמעס מעשהלעך ווי פונעם טאַטנס שער און אייזן. און איציק איז מוותר אויף זיין רעכט אַלס „יורש-עצר“ לטובת זיין יינגערן ברודער, דעם שניידער-געזעלן נטע מאַנ-גער (אומגעקומען אין דער לעצטער מלחמה אין מיטל-אַזיע).

אין עסטרייכישן טשערנאָוויץ פאַרברענגט מאַנגער זיינע קינ-דער-יאָרן. נאָך כּמעט אַ קינד, הייבט ער אָן שרייבן לידער אין דער דייטשער שפּראַך. ווען זיינע עלטערן זענען עוקר קיין יאַס (אין דעם מלחמה-יאָר 1914) איז מאַנגער אַלט 13 יאָר. ער ווערט אַריבערגעפירט פון דער דייטשער אין אַ רומענישער קולטור-סבי-בה. די דאָזיקע סביבה האָט געווירקט פּרוכפּערדיק אויף זיין נאָך דרימלענדיקער מוזע. פון איין זייט דער רייכער רומענישער פּאַל-קלאָר, רייך אין מעשיות און לעגענדעס, פּאַלקסלידער און דוי-נעס, וואָס זענען אַזוי נאָענט דעם יידישן פּאַלקסגעמיט (די חזני-שע „וואָלעכלעך“, די „האַראַס“, אַ גרויסער טייל פון דער גאַלד-פּאַדענישער מוזיק און אַ סך אַנדערע ניגונים וואָס זענען גלגולים פון רומענישער פּאַלקסמוזיק) — פון דער צווייטער זייט, רומע-

ניש-יידישע פּאָלקסטימלעכקייט. די יידישע יאַס, „די שטאַט וווּ ס'האַט געבליט טרובאַדורן-ליד“, די שטאַט פון „פּאַמול ווער-דע“, די שטאַט וווּ עס שטייען נאָך די קרעטשמעס, אין וועלכע דער ערשטער יידישער טרובאַדור, וועלוול זבאַרזשער-ערנקראַנץ האָט נאָך מיט 80 יאָר צוריק אויסגעזונגען זיינע אַפיקורסיש-משפּילישע און „מאַראַלישע“ לידער, — די דאָזיקע סביבה האָט געגעבן דעם גרונטטאָן פאַר די ווונדערלעכע ראַפּסאָדיעס פונעם שפּעטערדיקן איציק מאַנגער. און אויך מיזרח-גאַליציע, אויך סטאַפּטשעט-קאַלאַמיי, פון וואַנען די מאַנגערס שוואַמען, האָבן געגעבן אַ גרויסן צושטייער דעם מאַנגערישן ליד. איז ער אַ קריי-צונג פון דער אוקראַינישער ווערבע און דעם רומענישן עפּלבוים. איז זיין ליד אַ סינטעז פונעם בעל-שמש געזאַנג ביים גאַלדענעם ברונעם צווישן קיטעוו און קאַסעוו און דעם רומענישן פּלויער*, פון זבאַרזשער-גאַלדפּאַדען און לי-טאַי-פע, „דעם שלאַנקן שיפורן פּאַעט פון כינע“, און ועל-כולם — „דער גילגול פון דעם ניגון מיט וועלכן גאַט האָט די וועלט באַשאַפּן“.

אַרום 1923 ווערט מאַנגער אָפּגעגעבן פאַר אַ סאַלדאַט. ער דינט אין טשערנאָוויץ. ס'איז געווען 5 יאָר נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה. די עסטרייכישע בוקאַווינע, די רוסישע בעסאַראַ-ביע און די אונגאַרישע טראַנסילוואַניע זענען נישט לאַנג איינגעשלאָסן געוואָרן אין רומענישן קעניגרייך. יידן פון פיר פאַרשידענע קולטורן האָבן זיך צום ערשטן מאָל געטראָפּן און זיך גענומען בויען אַ בשותפותדיקע קולטור — אַ יידישע. ס'אַנט-שטייען נייע יידישע צייטונגען, ס'עפענען זיך קולטור-אָרגאַניזאַציעס. טשערנאָוויץ ווערט דער ערשטער יידיש-ליטעראַרישער צענטער. אין יענער צייט ווערט געדרוקט (אין זשורנאַל „קולטור“)

* אַ רומענישע פּלייט, אַ פּאַסטעך-פּייפּל.

זיין ערשטע באַלאַדע „דאָס גאַסנמיידל“. כמעט 30 יאָר זענען פאַרגאַנגען זינט יענעם ליד מאַנגערס. דאָס ערשטע ליד פון דעם 20-יאָריקן איז שוין געווען אַזוי רייף, אַזוי מאַנגעריש, ווי די לידער פון דעם דרייסיק- און פערציק-יאָריקן.

פונקט ווי שלום-עליכם, האָט אויך איציק מאַנגער געשעפט פון די ריזלענדיקע פּאָלקסקוואַלן. דער ערשטער האָט דערהערט דאָס געלעכטער, דער צווייטער — די מוזיק. ער האָט דעם יידישן פּאָלקסמאַטיוו סטיליזירט, דעם פּאָלקס-ניגון אויף אַ ראַפינירט-ווירטואַל אופן איבערקאַמפּאָנירט, און אויסשפילנדיק אים אויף זיין אייגענעם צויבער-אינסטרומענט האָט ער באַשאַפן אַ נייע יידישע מוזיק, וואָס פאַרשיכורט מיט איר זיסער מעלאָדיק, היפּ-נאַטיזירט מיט אַ באַצווינגענדיקער קראַפט.

און אויך פון יענע קוואַלן האָט מאַנגער געשעפט, וואָס שפרודלען אויף די אומבאַגרענעצטע פרייע פעלדער פון קיינעם-יעדנסלאַנד. און אויב מ'וויל זוכן ענלעכע שטריכן צווישן מאַנגערן און איינעם פון יענע מיטבירגערס פון יענער רעפובליק, דאָן וואַרפט זיך אַלס ערשטער אין די אויגן זיין גרויסער „לאַנדסמאַן“ — היינע. אַזוי פיל ענלעכקייט אין דער ראַפינירטער פּאָלקס-פשטות, אין דער פאַרכישופטער מוזיק, אין דעם שפרודלדיקן הומאָר, דעם שפּאַט און דער זעלבסט-איראַניע, אין דעם אָפטן איבערראַשנדיקן שפרונג פון רעליגיעזער דערהויבנקייט צו גראַטעסק. פון חלום צו וואַר (אַדער פאַרקערט). אַזאַ ענלעכקייט אין זייערע געמיט-קלימאַטן!

קנאַפּ פאַר זיין טויט שרייבט משה נאָדיר אין זיין אָפּענעם בריוו צו איציק מאַנגערן:

„אַז מ'וועט אַ מאָל אויסגראָבן אונדזער שפּראַך, וועסט דו, איציק מאַנגער, געטראָגן ווערן אויף די הענט, העכער פון האַ-מערן“.

און ווייטער שרייבט ער: „דער פאלקסטימלעכער קרישטאָל-
גאלדענער שלאָס, וואָס דו האָסט אויפגעבויט אין אונדזער ליטע-
ראַטור, איז פון ליכט און חלום, פון אויסדאַכט און אָפּשיין“.
צו אַט דעם פאלקסטימלעכן שלאָס האָבן דורות געקנאָטן
דאָס ליים, געפורעמט די ציגל, געשמידט דאָס גאָלד. דער דאָזיקער
בנין איז חרוב געוואָרן. געבליבן איז בלויז חלום, בלויז „אָפּשיין
און אויסדאַכט“.

איציק מאַנגערס דאָך איז איינגעפאלן צוזאַמען מיט די ווענט,
באַגראָבנדיק אונטער זיך אי יעקעלען, אי דאָס וויגעלע און אי
דאָס ווייסע ציגעלע. די גאלדענע פאַווע ליגט אַ פאַרבלוטיקטע,
מיט אונטערגעשאַסענע פליגל:

יידל מיטן פידל,
שמערל מיטן באַס,
ס'ווערן פון דעם לידל
מיינע אויגן נאַס.

נאָר די שטערן, וואָס ס'האַט איבערן דאָך אָנגעצונדן דער לעצ-
טער גרויסער טרובאַדור, לייכטן און פינקלען מיטן זעלבן פייער.
ווייל שטערן, אמתדיקע שטערן, ווערן נישט פאַרלאָשן.

1951

אויפן קבר פון אליעזר שטיינבארג (שערנארויץ 1937). זיצן פון רעכטס : ש. א. סופר הי"ד, איציק שווארץ,
איציק מאַנגער, משולם סורקיס. י. פאָנער, הערש סעגאַל. שטייען פון רעכטס : מלכה סורקיס, אסתר סופר

מאַנגער פילט זיך אין פוילן מער אין דער היים ווי אין רומעניע

ס'איז זייער מאַדנע, און אַן ענין פאַר פסיכאָלאָגישע פאַרשונ-גען, דער פאַקט, וואָס טשערנאָוויץ, די שטאָט אין וועלכער מאַנ-גער איז געבוירן און דערצויגן געוואָרן ביז צו זיין 13טן יאָר (און פונעם 20סטן יאָר אויך ווייטער דאָרט געלעבט) — ווערט אין מאַנגערס דיכטונג כמעט נישט דערמאָנט, נישט אָפּגעשפּיגלט. יאַס, זיין צווייטע היים, וווּ דער דיכטער האָט פאַרבראַכט זיין ערשטע יוגנט, איז שוין אַ סך מער פאַרטראָטן, אָבער אויך נישט אין אַזאַ קענטיקער מאָס, ווי עס וואָלט געווען צו דער-וואָרטן. יאַס, „די שטאָט וווּ ס'האָט געבליט דאָס טרובאַדורן-ליד“, זעט ער נישט פון דער נאָנט, ווי אַן אייגענער, נאָר ווי אַ באַזוכער, ווי אַ גאַסט וואָס גאַפט און באַווונדערט אַלץ וואָס ער זעט. „די באַלאַדע פון יאַסער שניידערל“ וואָלט אויך געקענט הייסן די באַלאַדע פון קאַלאַמייער אָדער לובלינער שניידערל, און „די באַ-לאַדע פון פאָדאָלויער רב“ וואָלט פונקט אַזוי געקענט הייסן די באַלאַדע פון קאַסעווער אָדער קיטעווער רב. אין יאַס איז נישטאָ קיין „מאַרושקאַ“, נאָר אַ „מאַריוקאַ“, און אַ רומענישער באַיאַר וואָלט נישט געזאָגט צום שניידערל „זשידעק“ נאָר „זשידאָן“. און וואָס שייך דאָס ליד וואָס וועלוול באַדער הייסט זיך רופן „בערל יאַסער“ און די ליבעבריוו, וואָס וועלוול זבאַרזשער שרייבט אין יאַס צו מלכהלע דער שיינער — האָט דאָס ווייניק וואָס צו טאָן מיט יאַס. איבעריקנס, זענען דאָך ביידע טרובאַדורן גאַלי-ציאַנער...

נישטאָ פּמעט ביי מאַנגערן קיין יאַסער פייסאַזש, קיין יאַסער
אייגנאַרט. און יאַס האָט דאָך גערעדט אַזאַ פאַרביקן קערנדיקן
יידיש, פאַרמאָגט אַזאַ רייכן ספּעציפּישן פּאָלקלאָר.

מאַנגערס פייסאַזש, זיינע טיפּן און געשטאַלטן (יידישע און
גויישע) זענען סלאַווישע, פּוילישע. זיין אייגנטלעכע היים איז די
היים פון זיינע עלטערן: קאַלאָמיי-סטאַפּטשעט. און דאָס איז
דאָס גרויסע ווּנדער, וואָס אומדירעקט, ווי דורך אונטערערדישע
קאַנאַלן, זענען אים צוגעשווומען יענע רייכע פּויליש-יידישע
פּאָלקסקוואַלן, פון וועלכע ער הערט נישט אויף צו שעפּן.

✱

יענע קוואַלן, פון וועלכע מאַנגער האָט אָן אייביק דורשטיקער
געשעפּט, שפּרודלען נישט מער.

די גאַלדענע פּאַווע און דאָס קלאָר-ווייסע ציגעלע
וויגן די ליידיקע וויגן:
נישטאָ מער דאָס הייליקע יאַנקעלע,
טאָ וויגט מען אָן אַ ניגון.

און וואָס עס הייסט וויגן „אָן אַ ניגון“, קאָן נאָר פּילן דער,
וואָס האָט דעם דאָזיקן יידישן פּאָלקס-ניגון אויסגעשפּילט אויף
זיין אייגענעם, ווּנדערלעכן צויבער-פּידל. קאָן נאָר פּילן דער, פאַר
וועמען אָט דער ניגון איז געווען דער אָטעם פון זיין מוזע.
זאָל דאָס זיין אַ טרייסט פאַר איציק מאַנגערן: אַז אָט דעם
יידישן טויזנטיאַריקן ניגון האָט ער דערהויבן צו יענע אוניווער-
סאַלע איבערצייטלעכע געזאַנג-ספּערן, ווי די מאַנגערס פון די פאַר-
שידענע צייטן, פון די פאַרשידענע לענדער, זינגען אויף איין שפּראַך,

אַ שפּראַך וואָס איז פאַרשטענדלעך פאַר אַלע פעלקער פון דער ערד.

איציק מאַנגער ווייסט דאָך זייער גוט, ווען ער שרייבט (אין זיינע באַמערקונגען צום איציק מאַנגער-יובל-בוך „ליד און באַ-לאַדע“, 1952):

„שפּראַכן פאַרלעשן זיך. אָבער די אמת פּאַעטישע ווערק וואָס ווערן געשאַפן אין זיי, לעבן זיי איבער און אַריבער.“
ווען אונדזער שפּראַך זאָל חלילה אַ מאָל „פאַרלאָשן ווערן“, וועלן די שפּעטערדיקע דורות, יידן און נישט-יידן, מוזן לערנען יידיש, פּדי צו קענען לייענען אין אַריגינאַל די לידער פון איציק מאַנגער, ווי מען לייענט היינט אין אַריגינאַל האַמערס איליאַדע און אַדיסיי.

1961

מאַנגער אין דייטשער נאַכדיכטונג (אין א. מ. שפּערבערס בוך „וועלטשטימען“)

ביידע, מאַנגער און שפּערבער, האָבן נישט דערלעבט צו זען די דאָזיקע אויסגאַבע. דער באַקאַנטער (טשערנאָוויצער) יידיש-דייטשער דיכטער א. מ. שפּערבער איז געשטאַרבן אין בוקאַרעשט, איין יאָר פאַרן דערשיינען פון זיין בוך, וואָס ער האָט צוגעגרייט צום דרוק קנאַפּ פאַר זיין טויט.

סאַראַ ווייטיק און סאַראַ שאַד! מאַנגער, וואָס האָט ווי קיין אַנדערער יידיש-דיכטער געקענט אַזוי ווונדערלעך נאַכזינגען די לידער פון פאַרשידענע פעלקער פון דער וועלט („פעלקער זינ-“

גען", וואָלט פון שפּערבערס נאָכדיכטונגען פון דער אוניווער-
סאַלער ליריק גרויס הנאה געהאַט.

אונדז וואָלטן שפּערבערס מייסטערהאַפטע נאָכדיכטונגען וויי-
ניקער אינטערעסירט, ווען אין דעם כאָר פון שפּערבערס „וועלט-
שטימען" וואָלט נישט אויך אַרויסגעקלונגען, ניין, אַריבערגע-
קלונגען, די שטים פון אונדזער איציק מאַנגער.

אין דעם בוך לידער פון 242 זייטן זענען פאַרטראָטן 10 פעל-
קער מיט 55 ~~פּעסער~~ ^{פּעסער}. יידיש איז פאַרטראָטן בלויז מיט איין-און-
איינציקן דיכטער — מיט איציק מאַנגער. און פאַרטראָטן איז ער
מיט אַ צאָל לידער, וועלכע קיין דיכטער אין דעם בוך האָט נישט
דערגרייכט. דעם גרעסטן רעקאָרד צווישן אַלע פעלקער האָט גע-
שלאָגן דער פראַנצויז פאַול וואַלערי, מיט 13 לידער. איציק מאַנ-
גער איז פאַרטראָטן מיט גאַנצע 28 (אַכט און צוואַנציק) לידער!
און די שפּערבערישע איבערזעצונגען פון מאַנגערס לידער זענען
די געלונגענסטע וואָס זענען ביז היינט דערשינען אין דייטשע
איבערזעצונגען. עס איז שפּערבערס פאַרדינסט, ווען די רומעניש-
דייטשע שרייבערין עליזאַבעט אַקסמאַן שרייבט צום סוף פון איר
רעצענזיע אין דער בוקאַרעשטער דייטשער צייטונג „אונדזער וועג"
צוואַנד: „אין דער ליריק פון אַנדערע שפּראַכן געפינען מיר די
איבערראַשונג פון דעם דאָזיקן באַנד: וואָרעם וויפל ליינער (פאַר-
שטייט זיך, דייטשע) האָבן פריער געוויסט אַז ס'איז פאַראַן ביי
אונדז אַזאַ גרויסער דיכטער מיטן נאָמען איציק מאַנגער!"

און איצט די קליינע געשיכטע, ווי אַזוי ס'איז געשלאָסן גע-
וואָרן דער שידוך מאַנגער-שפּערבער.

די מאַדערנע יידישע ליטעראַטור אין רומעניע, וואָס איז אַנט-
שטאַנען אין אָנהייב פון די צוואַנציקער יאָרן, האָט אין טשערנאָ-
וויץ אַנגעטראָפּן אַן איינגעפונדעוועטע דייטשע קולטור און ליטע-
ראַטור.

איינער פון די הויפט-רעפרעזענטאנטן פון דעם טשערנאָווי-
צער „דייטשטום“ איז געווען דער דיכטער אַלפרעד מירגול שפּער-
בער. גרויס איז געווען די צאָל פון שפּערבערס יידישע תלמידים.
שפּערבער איז געווען דער ליטעראַרישער רעדאַקטאָר פון דער
טשערנאָוויצער דייטשער טאַגצייטונג „מאַרגנבלאַט“ (אַרויסגע-
געבן פון יידן פאַר יידן).

פלוצעם געשעט אַן אומדערוואַרטע זאַך: שפּערבערס תלמי-
דים, וואָס האָבן אָנגעהויבן שרייבן און דרוקן דייטשע לידער, זע-
נען אַריינגעצויגן געוואָרן אין „מאַגנעטישן פעלד“ פון דער יונגער
יידישער ליטעראַטור. צוגעצויגן פון דעם מאַנגערישן פּישוף, זע-
נען זיי אַלע אַריבער צו יידיש. פאַר שפּערבערן איז דאָס געווען אַ
גרויסער מאַראַלישער קלאַפּ. נישט לייכט אַראַפּצושלינגען. און דאָ
איז ווידער געשען אַן אומדערוואַרטע זאַך: שטאַט ס'זאָל דעם
רבין געלינגען זיינע תלמידים צוריק צו געווינען, איז עס די תל-
מידים געלונגען זייער רבין מיטצוציען צו זיך: ס'האַט נישט לאַנג
געדויערט, און שפּערבער איז געוואָרן מאַנגערס... באַגייסטערטער
חסיד. אַט אַזוי איז צו שטאַנד געקומען די „געמישטע חתונה“
„מאַנגער-שפּערבער“.

אַ טייל פון מאַנגערס לידער און באַלאַדעס, וואָס זענען אַריין
אין בוך, האָט שפּערבער פאַר מאַנגערן (אין דער אָנוועזנהייט פון
דעם שרייבער פון די זכרונות) געלייענט נאָך פון מאַנוסקריפט.
דאָס איז געווען אין יאָר 1937. מאַנגער און רחל אויערבאָך האָבן
דעמאָלט פאַרבראַכט צוויי וואָכן אין מיין היימשטעטל, דעם
דרום-בוקאַווינער קוראַרט קימפּאָלונג. זיי זענען געקומען פון וואַר-
שע. מאַנגער איז דעמאָלט געשטאַנען אויפן באַרגשפיץ פון זיין
רום. ס'איז געווען תּיכּף נאָכן דערשיינען פון זיינע חומש-לידער
און נאָך זיין „האַצמאַך-שפּיל“.

צווישן דער גרויסער צאל חסידים וואָס זענען דעמאָלט גע-
 קומען צו מאַנגערן פון נאָענטע און ווייטע שטעט און שטעטלעך,
 איז שפּערבער געווען פון די ערשטע און וויכטיקסטע. עס זענען
 אַוועק פריילעכע טעג און נאָך פריילעכערע נעכט...
 אין איינעם פון יענע טעג האָט שפּערבער פאַר מאַנגערן גע-
 לייענט פון מאַנסקריפט עטלעכע פון זיינע מאַנגער-איבערזעצונ-
 גען, פון וועלכע מאַנגער איז שטאַרק באַגייסטערט געווען.
 און צום אַנדענק פון דעם גרויסן יידיש-דייטשן דיכטער איז
 פּדאי צו פאַרענדיקן דעם אַרטיקל מיט ציטירן אַ סטראָפּע פון
 שפּערבערס אַ ליד, געשריבן באַלד נאָכן חורבן. דאָס ליד ענדיקט
 זיך מיט די שורות: „אַז די קומענדיקע דורות וועלן זיך אַ מאָל
 דערוויסן / אַז אין קאַנט און היטלער האָט געקענט דאָס זעלבע
 בלוט פליסן, / וועלן זיי נישט פאַרשטיין די איינע זאָך: / ווי האָט
 געקענט דער דענקער רעדן אין דעם מערדערס שפּראַך. / דאָך צום
 רעטעניש וועט געפינען זיך אַ לייזונג מן-הסתם: / ס'איז פאַר
 „מענטש“ אויף דייטש נישטאָ קיין גראַם“...
 שפּערבער האָט איבערגעלאָזט אַ פרוי און 7... בענד לידער.

דער אַנטדעקער פון איציק מאַנגער

אַנטדעקער פון מאַנגערן? איציק מאַנגער איז דאָך פּמעט דער
 איינציקער דיכטער אין דער יידישער ליטעראַטור, וואָס האָט זיך
 שוין נאָך זיין ערשטער באַלאַדע אַליין אַנטדעקט... איז ער דאָך
 איינער פון די זעלטנסטע יידישע דיכטערס, וואָס האָט פון קיין
 „ערשטע טריט“ נישט געוואָסט. וואָס איז, ווי זיין העלד שמואל

אבא אבערוואָ (אין „דאָס בוך פון גן-עדן“) געבוירן געוואָרן אַ פאַרטיקער, מיט ציין און מיט לשון. און ווי נאָר ער איז גע-בוירן געוואָרן, האָט ער גלייך אָנגעהויבן רעדן, דערציילן וואָס עס טוט זיך אויף יענער וועלט... און דאָך האָט זיך אַ מאַנגער-אַנט-דעקער פאַרמאָסטן אַדורכצוברעכן אָפענע טירן. געקומען הייסט עס צום פאַרטיקן. אין פלוג זעט עס טאַקע אַזוי אויס, אָבער אין תוך גענומען איז עס נישט אין גאַנצן אַזוי.

די דיכטערישע טעריטאָריע ליגט נישט אַזוי פריי און אָפן ווי אַ פּלאַכע גרינע לאַנקע, וואָס יעדער קאָן זי אַרומנעמען מיטן פרייען אויג. ניין. איר לאַנדשאַפט, מעג זי פאַרן אויג נאָך אַזוי אָפן און קלאָר ליגן, האָט נישט בלויז זוניקע גרינע טאָלן, נאָר אויך נאַקעטע פעלדזן, האָט אויך טונקעלע היילן, פון וועלכע דער דיכטער אַליין קאָן זיך אָפט מאָל נישט אַרויספּלאַנטערן... און וואָס שייך דעם קלימאַט, ביט ער זיך אויך כּסדר, ווי דאָס מאַרץ-וועטער.

איז גוט זיך צו לאָזן אין וועג אַריין צו דער דיכטערישער וועלט מיט אַ מדריך — אַ קריטישער אַנאַליטיקער. ער דאַרף דעם לייענער פירן, דערקלערן, פאַרטייטשן. ער דאַרף פרווון גע-פינען אַ לייזונג צו אַ סך רעטענישן. אַ דעפיניציע צו דער מיס-טעריע פּאַעזיע.

זיינע מיטלען אַפעלירן אָבער בלויז צום געדאַנק. צום מוח. צום ענדגילטיקן ציל פירן זיי זעלטן. אין אַ גינסטיקערע לאַגע איז דער קינסטלער-רעציטאַטאָר. זיינע מיטלען וואָלט מען געקענט אַנרופן קאַמפּאָזיציאָנעלע. מוזיקאַלישע. מיט זיין טאָן באַלויכט דער אמתער וואָרטקינסטלער אָפט בעסער די טונקלסטע וועגן פון אַ דיכטער, ווי עס זענען דאָס אין שטאַנד צו טאָן די בעסטע טייטשן פון קריטיקער. דער קינסטלער-רעציטאַטאָר איז דער קאַמפּאָזיטאָר פון דיכטערישן וואָרט. ער שאַפט די מוזיק צום

„ליברעטאָ“. דורך דעם קינסטלער-רעציטאַטאָר דערגייט דאָס שווערסטע ליד צום פאַרשטאַנד פונעם קאָנסומענט — דורכן געמיט.

העכער פיר יאַרצענדליק ווי אָט דער וואַרטקינסטלער, הערץ גראָסבאַרד „זינגט אויס“ די באַלאַדעס פון איציק מאַנגער. ער זינגט אויס לויט די „נאַטן“ וועלכע קיינער חוץ אים קאָן נישט זינגען. איך בין זיכער אַז אַ סך מאַנגערישע באַלאַדעס ווערן דורך דער גראָסבאַרדישער קאָמפּאָזיציע קלאַרער אויך — פאַר מאַן-גערן...

אַנטדעקט האָט גראָסבאַרד דעם טשערנאָוויצער איציק מאַן-גער קודם-כל — פאַר די טשערנאָוויצער. דאָס איז געווען אין יאָר 1928. אין דעם דאָזיקן יאָר האָט אויך טשערנאָוויץ אַנטדעקט — הערץ גראָסבאַרדן. ער איז דעמאָלט געקומען קיין טשערנאָוויץ צוזאַמען מיט די אויסלענדישע געסט צו דעם 20סטן יובל פון דער טשערנאָוויצער שפראַך-קאָנפערענץ. און צום ערשטן מאָל אויפגעטראָטן מיט מאַנגערס באַלאַדעס.

גראָסבאַרד האָט פאַר די ברייטע טשערנאָוויצער מאַסן אַנט-דעקט נישט נאָר מאַנגערן (וועלכער איז אַ דאַנק זיינע זעלטן שיינע און אַריגינעלע רעפעראַטן טיילווייז שוין געווען באַקאַנט) נאָר אויך אַ סך אַנדערע דיכטער, וועלכע זענען אַפילו אין ליטע-ראַרישע קרייזן ווייניק אָדער איבערהויפט נישט געווען באַקאַנט. אָט איז למשל לוצקי ערשט אַ דאַנק גראָסבאַרדן געוואָרן אַן אַפ-טער אַנגעזעענער גאַסט אויף ליטעראַרישע אָוונטן.

גראָסבאַרד האָט אויך ביי זיינע ערשטע אַרויסטרעטונגען אין טשערנאָוויץ געלייענט שטיינבאַרגס משלים. אים האָט ער נישט אַנטדעקט, נאָר פאַרטייטשט, געווען זיין רש"י. שטיינבאַרגס מש-לים האָט מען געלייענט אויף אָוונטן, געלייענט פאַר שוליוגנט. געלייענט ביי אינטימע געזעלשאַפטלעכע צונויפטרעפן. זיינע משלים

האַבן נישט ווייניק געקענט אויף אויסנווייניק, נאָך איידער זיי זענען נאָכן מייסטערס טויט דערשינען אין דעם באַרימטן שטיין-באַרג-אַלבאַם.

פאַר מאַנגערן אָבער איז גראַסבאַרד אין יענע יאָרן געווען אַן אמתע אויפריכטונג. ער האָט דער ערשטער געעפנט פאַר אים די טויערן צו די ברייטע מאַסן. אַ דאַנק גראַסבאַרדן האָט מען מאַן-גערן ערשט אָנגעהויבן דערזען אין זיין גאַנצער שיינקייט, אין זיין גאַנצער גרויסקייט.

דאָס האָט קיינער נישט אַזוי דערפילט און אַזוי גרינטלעך דערשאַצט ווי — מאַנגער, און דאָס מייסטערהאַפט געבראַכט צום אויסדרוק אין דעם ערשטן נומער פון זיין מיניאַטור-צייטונג (1928—1929), „געציילטע ווערטער“. צווישן אַנד' שרייבט ער: „...אויף דער בינע שטייט דער יונגער שלאַנקער קינסטלער. פאַר-נייגט זיך, פאַרן פובליקום? ניין! פאַר די געשפענסטער וואָס ער האָט גערופן און זיי זענען געקומען. פאַר זיין אייגענעם מאַגישן און פלאַסטישן פּוּח“. „...בראַוואַ גראַסבאַרד! פאַרן גובר זיין דעם געשריי און פאַרן דערגיין צום געמורמל“.

„פאַרן גובר זיין די דעקלאַמאַטאָרישע אויסרוף-צייכנס און פאַרן דערגיין צו די דריי פאַרשוויגענע פינטעלעך, וואָס זענען פול מיט אַנונג און סוד (פרץ אונדזער מייסטער)“.

אַקעגן וואָס איז דאָס אַלץ געקומען צו רייד? אַקעגן דעם וואָס איך האָב מיט עטלעכע טעג צוריק, ביי דער דערעפענונג פון דעם מאַנגער-מוזעום אין דער העברעיִשער אוניווערסיטעט אין ירושלים, געהערט לייענען מאַנגערס באַלאַדעס. און כאַטש איך קאָן די דאָזיקע באַלאַדעס אויף אויסנווייניק, ווי אַ פרומער ייד דאָס וואַכעדיקע דאווענען, און גראַסבאַרדן האָב איך שוין געהערט אַזוי פיל מאָל לייענען, האָב איך ביי דעם איצטיקן לייענען ווי-דער געפילט איבער זיך דעם זעלבן פישוף ווי דעמאָלט, ווען מאַן-

גער אליין האָט זיי פאַר מיר צום ערשטן מאָל געלייענט פון מאַנוסקריפט.

און חוץ דעם רעד איך וועגן מאַנגערס באַלאַדעס אַצינד, ווייל גראַד די טעג איז געוואָרן אַ יאָר נאָך מאַנגערס טויט. האָט מען צו דער יאַרצייט פון דעם גרויסן פּאָעט קיין פּאַסיקערן קדיש זיך נישט געקענט פאַרשטעלן, ווי הערן לייענען זיינע באַלאַדעס פון דעם גרויסן וואָרטקינסטלער הערץ גראַסבאַרד.

1969

QUOD LICET JOVI... *

אַז מאַנגער האָט צום ערשטן מאָל באַזוכט ישראל איז, דאַכט זיך, קיינער (חוץ זיין שוועסטער שיינדל, פאַרשטייט זיך) נישט געווען אַזוי פריידיק עמאַציאָנירט, ווי מײן בן-יחיד. איז ער דאָך אייגנטלעך נישט אַ סך ווייניקער געווען דאָס דערציקינד פון מאַנגערן, ווי פון זיין פּאָטער... און האָט ער דאָך אין זיינע ערשטע קינדער-יאָרן נישט ווייניקער אויסגענוצט מאַנגערן פאַר זיין רייט-פערד ווי מיך, און ווער שמועסט נאָך פון אויסניצן אים צו דער-ציילן מעשהלעך, זינגען מיט אים לידלעך און אויפפירן מיט אים די סאַמע „מאָדערנסטע“ טענץ, — האָט ער אַוודאי אים מער

* אַ לאַטייניש געגראַמט ווערטל: Quod Licet Jovi Non Licet Bovi. דאָס הייסט אויף יידיש: וואָס ס'איז דערלויבט יופיטערן, איז נישט דער-לויבט אָן אַקס...

אויסגענוצט ווי מיך. און אַז מאַנגער איז אויף אַ שטיקל צייט אַוועק קיין בוקאַרעשט, יאַס אַדער אין אַ ריי בעסאַראַבישע שטעטלעך אויף לעקציע-טורנעס, פלעגט ער נישט פאַרגעסן איבער-צוגעבן זיין 5-6-יאַריקן פריינד אין בריוו וועגן זיינע גרויסע דערפאַלגן... אַדער אויך פאַרקערט: אַראַפּרעדן זיך אין אַ בריוו פון האַרצן, אויסלאַזן זיין גאַנצן פעס אויף דעם אַדער יענעם „גראַפּאַמאַן“, וועלכער (אויס לויטער קינאה, פאַרשטייט זיך) אינגאַרירט אים, איז אים אין גאַנצן מבטל...

זינט מאַנגערס קומען האָט מיין זון נישט אויפגעהערט רעדן וועגן מאַנגערן. אַט האָט ער זיך דערמאַנט אַ קליינעם עפיזאָד. ער האָט דעמאָלט געדאַרפט אַלט זיין אַ יאָר 11. ס'איז געווען אין אַ זונטיק פאַר מיטאַג, ווען מ'איז פריי פון דער שול. האָט זיך אים פאַרגלוסט צו באַזוכן מאַנגערן ביי אים אין דער היים.

די מאַנגערס האָבן געוווינט אויף דער היינע-גאַס, אַקעגן דער יידישער קולטור-געמיינדע און דעם יידישן שולפאַראיין. געטראָפן אין דער היים די גאַנצע פאַמיליע — „זיינע עקסעלענץ“ הלל, נטע און שיינדעלען. איציק איז (אין אַנגעטועכץ) געלעגן אין בעט און געלייענט.

מאַנגער האָט זיך מיט זיין קומען — דערציילט מיין זון — זייער דערכרייט. מיין זון איז צו זיינע 11 יאָר געווען אַ ליידנ-שאַפטלעכער לייענער פון יוגנט-ליטעראַטור. מאַנגער האָט דאָס געווויסט. ער איז אַראַפּ פון בעט, זיך גענומען זוכן אין זיין ביכער-שראַנק, און אַרויסגעמענדיק אַ בוך האָט ער עס אים דערלאַנגט מיט די ווערטער: דאָס ביכל מעגסטו איצט לייענען. און ווען דו וועסט ווערן אַ גרויסער, אין גאַנצן אַ גרויסער, מעגסטו עס נאָך אַ מאָל לייענען. אויך איך לייען אַצינד דאָס בוך... דאָס איז געווען אַנדערסענס „מערכען“. דאָס האָט געדאַרפט זיין אין יאָר 1931.

איך, מיין זון און מיין שנור האָבן די ערשטע באַזוכט מאַן-
 גערן אין האָטעל „ירקון“. מיין שנור האָט אים איינגעלאָדן צו
 זיך. מאַנגער איז, פאַרשטייט זיך, מיט פרייד מסכים געווען. מען
 האָט באַשטימט דעם טאָג, די צייט.

מיין שנור איז דערצויגן געוואָרן אין אַ באַלעבאַטיש-בירגער-
 לעכער פאַמיליע. מיט איר אויסערלעכער געשטאַלט און באַזון-
 דערס מיט אירע פעדאַנטע טואַלעטן איז זי געוואָרן אַ מוסטער
 אין אירע געזעלשאַפטלעכע קרייזן פון יונגע פאַרנעמע פרויען. איר
 אויג פאַר פאַרב-ניואַנסן, איר טאָן-און-טאָן-סיסטעם, איר גע-
 שמאַק און עסטעטיק אין הלבשה-ענינים איז געוואָרן אַן אַביעקט
 פון נאַכאַנונג.

וועגן מאַנגערן האָט מיין שנור זיך אָנגעהערט נישט נאָר פון
 מיר און מיין זון, נאָר פון איבעראַל, אַז דאָס איז דער גרעסטער
 יידישער דיכטער. יידיש קאָן זי נאָר רעדן, אָבער נישט לייענען.
 בלויז אין ענגלישער איבערזעצונג האָט זי וועגן און פון מאַנגערן
 געלייענט.

צו דעם מאַנגער-אָוונט האָט מיין שנור איינגעלאָדן עטלעכע
 נאָנטע פריינד און קרובים. אין דעם טאָג, ווען מאַנגער האָט גע-
 דאַרפט קומען, איז זי געווען נערוועז. זי האָט איצט אַליין נישט
 געוויסט ווי אַזוי, אין וואָס פאַר אַ טואַלעט זי דאַרף דעם גאַסט
 אויפנעמען, פדי נישט צו פאַרלעצן דעם עסטעטישן חוש און דעם
 היפער-ראַפינירטן געשמאַק פון אַזאַ באַרימטן און גרויסן דיכטער
 ווי דאָס איז איציק מאַנגער...

מיט דער גרעסטער שפּאַנונג האָט די געזעלשאַפט געוואַרט
 אויף דעם דערשיינען פון דעם באַרימטן גאַסט.

ענדלעך האָט זיך די טיר געעפנט און ס'איז אַריינגעקומען
מאָנגער (פון מיר באַגלייט) — אָנגעטאָן אין אַ שוואַרצן אַנצוג
מיט אַ קראַוואַט און אויף די פיס האָט ער געטראָגן — סאַנדאַלן
מיט ווייסע זאַקן...

די גאַנצע געזעלשאַפט (און דער עיקר מיין שנור) איז ווי פאַר-
שטיינערט זיצן געבליבן, דערזעענדיק דעם געניאַלן דיכטער אין
דעם דאַזיקן הילוך.

מאָנגער האָט אַ פנים אינסטינקטיוו דערפילט די אַנטוישונג
פון דער געזעלשאַפט ביי זיין דערשיינען. ער האָט גענומען רעדן.
ס'האָט לאַנג נישט געדויערט און דער גליווער האָט גענומען
שמעלצן. די שטימונג איז באַלד געוואָרן אַ פרייע, היימישע, לע-
בעדיקע. מאָנגער האָט גענומען דערציילן קאָמישע עפיזאָדן וואָס
האַבן מיט אים אַליין געטראָפן אין די פאַרשידענע לענדער; זיך
גענומען שטיפעריש „טשעפען“ באַלד מיט דער, באַלד מיט יענער
יונגער פרוי... ס'איז געוואָרן פריילעך. מ'האָט האַרציק געלאַכט.
אַז מאָנגער איז נאָך עטלעכע שעה אַוועקגעגאַנגען, האָט איינע
פון די געסט געזאָגט:

— מיט אַזאַ מענטש וואָלט מען נישט מיד געוואָרן צו פאַר-
ברענגען אַ גאַנצע נאַכט.

— אָבער דער שוואַרצער אַנצוג מיט די סאַנדאַלן און די
ווייסע זאַקן! — האָט אַ צווייטע פרוי נישט געקענט מוחל זיין...
— אַין דבר! — האָט איר מאַן זי באַרויקט — ווי זאָגט דער

לאַטיינער: — — — Quod licet Jovi

זיצו, פון רעכטס: מיין שנור שרה, יצחק פאנער, איציק מאַנגער. שטייען, פון רעכטס: עדוואַרד און מאַלי הררי, עזרא פאנער (רמת-גן 1961).

איציק מאַנגערס הקדמה

צו דער אַנטאָלאָגיע „נייע יידישע דיכטונג“ *

אַן אַנטאָלאָגיע פון דער מאָדערנער יידישער דיכטונג איז אַ געשעעניש. אַזאַ מין סך-הכל פון אונדזערע פּאָעטישע ווערטן איז פשוט אַן עלעמענטאַרע נויטווענדיקייט.

נאָך דעם גרויסן חורבן ווילט זיך איבערציילן און אַפּשאַצן די ירושה וואָס איז אונדז פאַרבליבן, די מעגלעכקייטן פון ווייטער שפינען די פעדעם וואָס זענען אַזוי ברוטאַל איבערגעשניטן געוואָרן. און דאָס וואָס די אַנטאָלאָגיע פאַרמעסט זיך צו זיין אַן אַל-יידישע, דאָרף טאַפּלט באַגריסט ווערן. יעדע יידישע לאַנדשאַפּט אין דער וועלט האָט אין משך פון די לעצטע 30 - 40 יאָר צוגע-שטעלט אירע מער אָדער ווייניקער באַגאַבטע זינגערס. פוילן און ליטע, סאָוועט-רוסלאַנד און רומעניע, ארץ-ישראל און אַרגענ-טינע, אַמעריקע און קאַנאַדע און מעקסיקע.

די אַנטאָלאָגיע דאָרף זיין אַ רעפרעזענטאַטיווער אַפּקלייב פון דעם רייכן מאַטעריאַל. די פאַראַנטוואָרטלעכקייט פונעם אַפּקלייב ליגט אויף די צוזאַמענשטעלערס.

איך בין גענייגט אַנצונעמען פון פאַרויס, אַז די אַנטאָלאָגיע וועט האָבן געוויסע פעלערן. אָבער איך ווייס אויך פאַר וואָס.

* די אַנטאָלאָגיע „נייע יידישע דיכטונג“, וועלכע אליעזר פרענקעל און איך האָבן אין יאָר 1947 אין יאָס צונויפגעשטעלט און אַרויסגעגעבן, איז היינט שוין שווער ערגעץ-וווּ צו געפינען. איציק מאַנגערס הקדמה צו דער דאָזי-קער אַנטאָלאָגיע איז אין קיין מאַנגערישן אָדער אין קיין אַנדערן בוך נישט אַריינגענומען געוואָרן. ברענגענדיק מאַנגערס הקדמה אין דעם דאָזיקן בוך, איז באַוואָרנט געוואָרן, אַז אַ מייסטערהאַפּטער מאַנגערישער עסיי זאָל נישט פאַרלוירן גיין.

ערשטנס ווערט די אַנטאָלאָגיע אַרויסגעגעבן אין יאָס. אַ שטאַט וווּ ס'איז פּאָרגעקומען איינער פון די שוידערלעכסטע פּאָגראַמען. ביבליאָטעקן זענען געוואָרן צעשטערט. נייע מאַטעריאַלן זענען נישט דערגאַנגען צו די צוזאַמענשטעלערס. אויב ס'פעלן פּאָעטן און לידער אין דער אַנטאָלאָגיע, זענען שולדיק אין דעם די באַ-דינגונגען פון די לעצטע פּאַר טראַגישע יאָרן.

אַבער דער אַפקלויב וואָס קומט יאָ אַריין אין דער אַנטאָלאָ-גיע, איז זיכער געמאַכט מיט געשמאַק און מיט ליבשאַפט צום פּאָעטישן וואָרט. די נעמען פון די צוזאַמענשטעלערס זענען אַ גוטע גאַראַנטיע.

יצחק פּאנער, אַן אמתער ראַמעאָ פון דער יידישער פּאָעזיע, וואָס איז זיין זשוליעט. ס'איז אַן אמתע ליבע אָן דעם באַרימטן „זייטנשפרונג“. די ליבע האַלט אָן געטריי פון ראַזענפעלדס צייטן ביז היינט צו טאָג. אָט די געטרייע לאַנגיאַריקע ליבע, זיין פּאָע-טישע עמפינדלעכקייט פאַרן פּאָעטישן וואָרט, גיבן אים די סמיכה צו זיין איינער פון די צוזאַמענשטעלערס.

דער אַ סך יינגערער אליעזר פרענקעל, דער אַנדערער צוזאַ-מענשטעלער פון דער אַנטאָלאָגיע, דערגאַנצט די גאַראַנטיע מיט זיין אַלגעמיינער בילדונג און מיט זיין ראַפינירטן חוש פאַר פּאָע-טישע סובטיליטעטן. אַן אידעאָל פאַרל, אַ מין זיווג מן השמים פאַרן צונויפשטעלן אָט די דאָזיקע אַנטאָלאָגיע.

די יידישע פּאָעזיע איז דער שענסטער צווייג פון דער מאַדער-נער יידישער ליטעראַטור. זי איז איר העכסטע און געלייטערסטע דערגרייכונג. און ווי אַזאַ קען זי זיך דרייסט פאַרמעסטן מיט דער מאַדערנער פּאָעזיע פון אַנדערע פעלקער.

אַ שפע פון טענער און פון פאַרבן. אַלע לאַנדשאַפטן פון דער וועלט גיבן זיך אַ ראַנדעוון אין איר. די פּראָסטיקע שניילאַנדשאַפט פון סיביר, און די זוניקע לאַנדשאַפט פון ארץ-ישׂראל. די אורבאַ-

ניסטישע דיסאַנאַסן פון ניו-יאָרק מיט די פּאַסטאָראַלע אַקאָרדן פון דער אוקראַינישער און רומענישער לאַנדשאַפּט. די ליטווישע בעריאַזקע, די פּוילישע טאַפּאַליע, די אוקראַינישע ווערבע, דער רומענישער עפּלבוים און די ארץ-ישראלדיקע פּאַלמע.

אַלע קלימאַטן אַטעמען אין דער יידישער פּאַעזיע, אַלע מינים פייגל זינגען אין איר, די קוקאָווקע און דער סאַלאָווי, דאָס רויטבריסטל און דער פּאַפּוגיי, און וויי איז מיר: די סאַווע, דער ראָב און די קראָ. די אומגליק-פייגל פון אונדזער ווירקלעכקייט.

די קלאַסיש-יידישע אָרנאַמענטיק: די טויב, דער הירש און דאָס וויזלטיר, געפּאַרט מיט דער ניי-יידיש-פּאַלקלאָריסטישער אָרנאַמענטיק: די גאַלדענע פּאַווע און דאָס קלאָר-ווייסע ציגעלע.

די צעזייט- און צעשפּרייטקייט פונעם יידישן פּאַלק, דעם יידיש-רעדנדיקן פּאַלק, איז אויב נישט פון אַנדערע שטאַנדפּונקטן, אַ מעלה פאַר דער יידישער פּאַעזיע. זי קען מיט רעכט זאָגן אַז קיין שום ווינקל פון דער וועלט איז איר נישט פרעמד. קיין שום מאָטיוו איז פאַר איר נישט פרעמד. דער ביבלישער מאָטיוו און דער נעגער-מאָטיוו. די וואַלעכישע דאַינע און די ליטווישע דאַינע.

די אַלע קרייצונגען זענען נישט קיין שטער פאַר דער אָריגי-נאַליטעט פון דער יידישער פּאַעזיע, נאָר גראַד פאַרקערט. די אַלע קרייצונגען גיבן איר צו אַ באַזונדערן חן און אָריגינאַליטעט. שטעלט אייך פאַר די קרייצונג פון באַדלערס „בלומען פון שלעכטס" מיט די בלומען אין אַ וואַזאַנע אין פענצטער פון אַ יידיש הויז אין אַ יידיש שטעטל פון פּוילן.

אויב טענס טעזע איז ריכטיק, אַז אַ קונסטווערק איז אַ שטיק נאַטור אַפּגעשפּיגלט אין אַ טעמפּעראַמענט, לאַזט זיך גרינג אונ-טערשטרייכן אַז די יידישע פּאַעזיע איז אַ גאַנצע וועלט אַפּגע-שפּיגלט אין יידישן טעמפּעראַמענט.

איך האָב אַ מאָל איבערגעזונגען אין לאַדזש אַ ליד וואָס איך האָב געהערט זינגען אַ שיפורן אוקראַינישן גוי אין אַ לעמבערגער שענק. אַ פּאַר געציילטע ווערטער וועגן אַ קאַטשער וואָס איז גע-שוומען אויפן דונאַי „און איך ווייס נישט וואָס איך וויל“. דער ניגון לאַנג געצויגן און מעלאַנכאָליש. דער עולם פּאַר וועלכן כ'האָב דאָס לידל איבערגעזונגען, האָט אויפגעכאַפט דעם ניגון. די ווער-טער זענען תיכף בטל געוואָרן. אויפן אָרט פון אוקראַינישע ווער-טער האָבן זיך אימפּראָוויזירט יידישע. דער מעלאַנכאָליש-לאַנג-צעצויגענער אוקראַינישער ניגון האָט באַקומען אַ טעמפּאָ און אין משך פון געציילטע מינוטן איז ער געוואָרן אַ טאַנץ, אַ יידישער, אויב איר ווילט — אַ חסידישער טאַנץ. אַ גילגול פון אַ ניגון. און וואָס איז דען די גאַנצע וועלט-פּאַעזיע, אויב נישט אַ גילגול פון דעם ניגון מיט וועלכן גאָט האָט די וועלט באַשאַפן. אַ וועלט-ניגון אָפּגעשפיגלט אין נאַציאָנאַלע טעמפּעראַמענטן.

איציק מאַנגער

לאַנדאָן, העמפּסטעד, 1947

מדרש איציק

ווען עמעצן זאָל אַ שטייגער איינפאַלן צו שרייבן אַ „רעצענ-זיע“ ביים דערשיינען פון אַ נייעם... חומשל, וואָלט מען אים פשוט געהאַלטן פאַר אַ חסר-דעהניק. האָבן דאָך שוין דאָס דאָ-זיקע ספר אָפּגעשאַצט טויזנטער און הונדערט-טויזנטער „רעצענ-זענטן“ פון אַלע דורות. די נייע חומש-אויסגאַבע קאָן נאָר דע-

מאַלט אַרויסרופן אַ באַזונדערן אינטערעס, ווען עס וואָלטן צו-
געקומען צו דער אויסגאַבע נייע באורים, נייע קאָמענטאַרן אַחוץ
די אַלטע.

איציק מאַנגערס „מדרש איציק“ איז ביים איצטיקן דור
יידיש-לייענערס נישט ווייניקער פּאָפּולער ווי ביי לומדים דער
מדרש פּנחס, מדרש רבה, מדרש תּנחומא. איציק מאַנגערס
תּנך-לידער זענען שוין לאַנג געוואָרן פּאָלקס-אייגנטום. אים,
מאַנגערן, וועט מען זינגען און זאָגן, אַזוי לאַנג, ווי ס'וועלן נאָך
זיין יידיש-רעדנדיקע יידן. און אויב יידיש זאָל חלילה — —
ווי שרייבט מאַנגער אין אַ בריוו צו מיר: אַז יידיש וועט,
ווי דער תּנך, איבערלעבן דורות און מלוכות. און אין זיין נאָכ-
וואָרט צו זיין יובל-ווערק „ליד און באַלאַדע“ שרייבט ער:
„שפּראַכן פּאַרלעשן זיך, אָבער די אמתע פּאַעטישע ווערק
וואָס ווערן געשאַפּן אין זיי, לעבן זיי איבער און אַריבער“. און
אין דעם זין שרייבט אויך משה נאָדיר וועגן מאַנגערן, אַז מען
וועט אים אַ מאָל אויפהייבן העכער פון האַמערן, ווען יידיש
וועט אַ מאָל אונטערגיין.

ווען איך האָב מיט עטלעכע יאָר צוריק געלייענט משה
נאָדירס אָפענעם בריוו צו איציק מאַנגערן (געשריבן אין יאָר
1942), האָב איך אויפגעשוידערט ביי די ווערטער: „אַז מען
וועט אַ מאָל אויסגראָבן אונדזער שפּראַך“. דעמאָלט האָבן נאָך
געלעבט ה. לייזיק, מאַני לייב, דוד פּינסקי, ש. ניגער, יוסף
אַפּאַטאַשו, שלום אַש, דוד בערגעלסאָן און נאָך אַזוי פיל גרויסע
זינגערס און זאָגערס.

און איציק מאַנגער האָט נאָך דעמאָלט געהאַלטן אין סאַמע
מיטן!

נאָר לאַמיר זיך אומקערן צום געדאַנק וועגן נייע באורים
צו אַלטע ספּרים. די גרויסע חשיבות פון דעם נייעם „מדרש

איציק" באשטייט טאקע אין דעם נייעם פירוש — אין דב סדנס אריינפיר-וואָרט, וואָס פאַרנעמט גאַנצע 13 זייטן, אין די באַ- מערקונגען פון רעדאַקטאָר חנא שמערוק, אין דעם קינסטלערישן פאַרטערט פון אַרטור קאַלניק. און עס איז זייער וויכטיק וואָס דער יידישער „מדרש איציק" איז אַרויסגעגעבן געוואָרן דורכן העברעישן אוניווערסיטעט אין ירושלים. און דערמיט איז טייל- ווייז אַפגערוקט געוואָרן די וואַנט, וואָס שטייט נאָך אַלץ צווישן יידיש און העברעיש אין דער יידישער מדינה.

„נטעס שלאַפליד" — נישט דרוקבאַר...

רעדנדיק וועגן דער נויטווענדיקייט צו ברענגען אין דעם בוך מאַנגערס הקדמה צו אונדזער אַנטאָלאָגיע, — איז ביי דער געלעגנהייט כדאי זיך אַפצושטעלן אויף אַ קליינעם עפיזאָד, וואָס האָט אָבער גאַרנישט קיין קליין שייכות געהאַט צום אַרויסגעבן די אַנטאָלאָגיע.

אין יאָר 1944 איז שוין צו מאַנגערן קיין לאַנדאָן (ווי ער האָט דעמאָלט געלעבט) דערגאַנגען די טראַגישע בשורה וועגן דעם טויט פון זיין געליבטן יינגערן ברודער נטע אין אוזבע- קיסטאַן. נטע טויט! נטע, וועלכן איציק האָט אַזוי ליב גע- האָט, נישט מיד געוואָרן ס'גאַנצע לעבן פאַר אים אויסצוזיינגען גאַנצע ציקלען פון זיינע שענסטע לידער!

האָט מאַנגער אין זעלבן יאָר אַנגעשריבן דאָס ליד „נטעס שלאַפליד". און אַריינשיקנדיק זיין הקדמה קיין יאַס רעכט-

צייטיק, האָט ער בייגעלייגט דאָס דאָזיקע ליד און פֿאַרלאַנגט
אַז מען זאָל עס אַרייננעמען אין דער אַנטאָלאָגיע.
לייענענדיק מאַנגערס ליד זענען מיר פֿאַרכישופט געוואָרן
פון דער אויסערגעוויינטלעכער פֿאַעטישער שיינקייט, וואָס
שטראַלט אַרויס פון דעם ליד, און גלייכצייטיק זענען מיר אויפ-
געטרייסלט, אויפגעשוידערט געוואָרן פון דעם טראַגישן אינ-
האַלט, דעם ספּעציפּיש מאַנגערישן ליריש-רעליגיעזן טרויער:

דער ווינט וויגט שטיל דיין קבר:
„שלאָף, נטע, שלאָף ליו ליו,
מיט צוגעמאַכטע אויגן
ווערט ליכטיקער, לויטער די רו“.

ווי אַ זעלטענער אבן-טוב איז פֿאַר אונדז געווען אָט דאָס
אַריינגעשיקטע ליד פֿאַר דער אַנטאָלאָגיע. נאָר לייענענדיק נאָך
אַ מאָל דאָס ליד, זענען מיר ביי דער 4טער סטראַפּע זיצן געבליבן
מיט שווערע הערצער, פול צווייפל. אָט איז די סטראַפּע:

...די שטערן, די זילבער-ממזרים,
האַבן מיליאָנען אָפּגענאַרט,
וואָס האָבן מיט גלייביקע אויגן
אויף משיח בן דוד געוואַרט.

מ'דאַרף נישט פֿאַרגעסן ווען און וווּ אונדזער אַנטאָלאָגיע
האָט געדאַרפט דערשיינען. האָבן מיר צוליב אָט דער פּערטער
סטראַפּע נישט געטאַרט אַרייננעמען דאָס ליד אין דער אַנטאָ-
לאָגיע. אין אונדזערע באַדינגונגען איז דאָס געווען אַ נישט-
דרוקבאַר ליד...

ס'איז מער ווי זיכער אַז מאַנגער האָט זיך וועגן דער סיבה אַנגעשטויסן. ער האָט שפּעטער אַפילו מיט קיין וואָרט וועגן נישט אַרייננעמען זיין ליד נישט דערמאָנט. דאָס דאָזיקע ליד, אין מאַנגערס כתב-יד (געחתימעט : 1944) ליגט ביי מיר. דאָס איז זיין ערשטער וואַריאַנט. אין דעם ליד וואָס איז אַריין אין מאַנגערס יובל-בוך „ליד און באַלאַדע“, אין יאָר 1952 (זייט 441) זענען פאַראַן אייניקע קליינע אומבאַ-דייטנדיקע ענדערונגען אין איינצלנע ווערטער לגבי דעם ערשטן וואַריאַנט.

רחוב איציק מאַנגער

רחוב איציק מאַנגער געפינט זיך נעבן דער אָדם הכהן-גאַס און אויך אין דער נאָענט פון דער ריינעס-גאַס. דערווייל האָט די גאַס בלויז צוויי ריזן-הייזער. דאָס ערשטע הויז, מיט וועלכן די גאַס הייבט זיך אָן האָט צען שטאַק, דאָס צווייטע, קעגן אי-בער, האָט גאַנצע דרייצן שטאַק. דאָס שילדל מיטן נאָמען איציק מאַנגער איז אַנגעשלאָגן אויפן ערשטן הויז. און נאָך אַ שילדל מיטן נאָמען איציק מאַנגער איז פאַראַן אויף אַ שטאַנג ביים ראַנד פון דער גאַס וואָס אַקעגן איבער די הייזער. דאָס ערשטע הויז בילדעט מיט זיין צווייטן ראַנד דעם אָנהייב פון אַ צווייטער גאַס און אויף דעם פאַסאַד פון דעם זעלבן הויז איז פון דער אַנדער זייט פאַראַן אַ שילדל מיטן נאָמען פון דער צווייטער גאַס. דער נאָמען איז: רחל. אונטער דעם נאָמען איז מיט קליינע

אותיות געשריבן: בלווושטיין און דאָס יאָר פון איר טויט: 1931. איז איצט מאַנגער נישט אַליין. ער האָט אַלס שכנה די טייערע רחל. די כנרת-באַזינגערין.

איך בין ווי אַ פאַרכישופטער געשטאַנען פאַר דעם הויז מיט דעם שילדל. איך האָב געמאַכט אַ חשבון: ביידע הייזער, וועלכע זענען דערווייל אויסגעבויט, האָבן צוזאַמען 23 שטאַק. יעדער שטאַק האָט דאָך ווייניקסטנס פיר ווינונגען, דאָס זענען 92 משפחות. פאַר זיי איז דער אַדרעס: רחוב איציק מאַנגער. אויף אַט דעם אַדרעס באַקומען זיי בריוו, מאַנונגען פון משרדים, בענק, עיריה. פאַר די איראַקישע, מאַראַקאַנישע, גריכישע אַדער טערקישע יידן און אויך „פולבלוטיקע“ סאַברעס, וואָס אַ גרוי-סער טייל ווינט אין אַט די הייזער, יידן, פאַר וועלכע יידיש-לשון איז פאַר זיי אַזוי פרעמד, ווי פאַר אונדז כינעזיש, — פאַר זיי וועט די רחוב איציק מאַנגער ווערן נאַנט, היימיש און באַ-קאַנט און אייגן, ווי רחוב מענדעלע, פּרץ, שלום-עליכס, פּרוג, ליעסין...

איך בין לאַנג געשטאַנען פאַרן הויז מיטן מאַנגער-שילדל. פאַר מיר איז אַ מאַנגער-גאַס אין תל-אביב דאָס גרעסטע ווונדער. ממש אַ נס. פאַר וואָס עפעס אַ נס? אַ, ווען ס'גייט אין פאַר-דינסט, פאַרדינט דער נאָמען איציק מאַנגער פאַראייביקט צו ווערן אין דער יידישער מדינה צוזאַמען מיט אַזוי פיל לויכטנדיקע יידישע שטערנס! דער ווונדער איז, וואָס אַלץ איז דאָ געקומען אַזוי פּלוצלונג, אַזוי אומגעריכט. זאָל מען נישט פאַרגעסן אַז ערשט מיט געציילטע 9-10 יאָר צוריק איז איציק מאַנגער געווען אומבאַקאַנט אַפילו פאַר אַ גענוג גרויסער צאָל פּוילישע און אַפילו רומענישע יידן אין ישראל, און צווישן זיי קאָן מען דאָ אויך צורעכענען די סאַברעס.

און אז איך רעד שוין וועגן דעם „פרעמדן“ מאַנגער ביי אַ גרויסן טייל ישראל-יידן, איז כדאי ביי דער געלעגנהייט צו דער-צוילן אַן אינטערעסאַנטע געשיכטע: אין יאָר 1951 האָט די יידישע ליטעראַטור פון גאָר דער וועלט געפייערט מאַנגערס 50סטן געבוירן-טאָג. אין ניו-יאָרק, וווּ מאַנגער האָט געלעבט, איז דערשינען די פּראַכט-אויסגאַבע פון מאַנגער-יובל-בוך „ליד און באַלאַדע“. דאָס בוך האָט אַריינגענומען כמעט אַלע דערשי-נענע לידערביכער פון מאַנגערן.

ווי געזאָגט, איז דער מאַנגער-יובל געפייערט געוואָרן פון דער גאַנצער יידיש-ליטעראַרישער וועלט. בלויז ישראל איז גע-שטאַנען מחוץ דער דאָזיקער פייערונג. דעמאָלט האָב איך אָנגע-שריבן אַ לענגערן מאמר וועגן מאַנגערן און האָב מיט דעם אַרטיקל אַרומהויזירט פון איין העברעישער רעדאַקציע אין דער צווייטער, פאַרלייגנדיק מען זאָל מיין אַרטיקל איבערזעצן און פאַרעפנטלעכן. איבעראַל האָב איך אונטער פאַרשידענע תירוצים באַקומען אַן אַפּזאָג. איין רעדאַקטאָר האָט מיר גלאַט דער-קלערט, אַז עס זענען פאַראַן אַ סך טאַלענטירטע העברעישע דיכטערס וועגן וועלכע עס לוינט צו שרייבן. אָנגענומען מיין אַר-טיקל האָט דער דעמאָלטיקער רעדאַקטאָר פון „דבר השבוע“. דער אַרטיקל מיט מאַנגערס בילד איז דערשינען דעם 14טן יוני 1951. דער איינציקער העברעישער אַרטיקל וועגן מאַנגערס 50סטן געבוירן-טאָג...

און בלויז מיט 12-13 יאָר שפעטער האָט זיך אין ישראל כמעט נישט געפונען קיין איינציקע העברעישע צייטונג אָדער זשורנאַל, וואָס זאָל אין איר שבת-נומער נישט ברענגען אַ העב-רעישע איבערזעצונג פון איציק מאַנגערס אַ ליד אָדער באַלאַדע. ס'האָט אויסגעזען ווי ס'וואָלט פאַרגעקומען אַ מין איבערזעצונג-פאַרמעסט פון מאַנגערס שאַפונגען...

דער קבלת-פנים וואָס מ'האַט אין ישראל געמאַכט פֿאַר מאַנגערן האָט איבערגעשטיגן די התלהבות מיט וועלכע אַ מדינה האָט ווען עס איז אויפגענומען איר געניאַלן דיכטער. אַזאַ באַגייסטערטע אויפנאַמע האָט מען אין ישראל העכסטנס געקענט פֿאַרגלייכן מיט אַ קבלת-פנים פֿאַר דעם גרויסן נאַציאַ-נאַלן דיכטער ח. נ. ביאַליק.

איך געדענק נישט גענוי דעם טאַג און דעם חודש. געווען איז דאָס זומער 1963. דער הבימה-זאַל איז ביזן לעצטן פּלאַץ געווען באַזעצט מיט יידן.

אויף דער בינע זענען געזעסן רעפרעזענטאַנטן פֿון דער העב-רעישער און יידישער ליטעראַטור, קולטור און פרעסע. און ווען איציק מאַנגער איז דער לעצטער אַרויף אויף דער בינע, האָט זיך דער פֿאַרזאַמלטער עולם ספּאַנטאַן אויפגעשטעלט, און די דונער-דיקע אַפּלויזן האָבן גאַרנישט געוואָלט זיך ענדיקן. איך בין זיכער אַז אַזאַ התלהבותדיקן קבלת-פנים האָט מאַנגער נישט דערגרייכט אויך דעמאָלט, ווען וועלט איז נאָך געווען וועלט, און יידיש-לייענערס — אין די מיליאָנען.

און אויך מאַנגערס לוויה וואָלט אין פֿאַרמלחמהדיקן וואַר-שע, טשערנאָוויץ אַדער ניו-יאָרק, נישט אָנגענומען אַזאַ כאַראַק-טער ווי אין ישראל. דאָ איז איציק מאַנגערס לוויה דעם 23סטן פעברואַר 1969 פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן אַפיציעלן נאַציאַ-נאַלן טרויער. צענדליקער טויזנטער יידן זענען שעהען לאַנג פֿאַר-בייגעאַנגען זיין אַרון וואָס איז אויפגעשטעלט געוואָרן אין בית-הסופרים, און צווישן דער וואַך וואָס איז געשטאַנען פֿאַרן אַרון האָבן זיך אויך געפונען דער מדינה-פרעזידענט זלמן שזר, גאַלדע מאיר און אַ גאַנצע ריי אַפיציעלע מלוכה-פֿאַרטרעטערס, אַחוץ די רעפרעזענטאַנטן פֿון דער ליטעראַטור אין ביידע שפּראַכן.

*

איך בין לאַנג געשטאַנען פאַר דער נייער איציק מאַנגער-גאַס.
נישט אַראָפּגענומען די אויגן פון דעם נייעם שילדל אויף דעם
פּאַסאַד. לאַנג געקוקט אויף אים. און אין מיר האָט מיין גרויסע
ליבע צו מאַנגערן גערעדט :

איצט ביסטו דערוואַכט, איציק מאַנגער, אויף צו לעבן
און איבערצולעבן דורות, ווי עס לעבן זיי אַריבער יהודה הלוי,
איבן גבירול, שלום-עליכם, חיים נחמן ביאַליק, און צוזאַמען מיט
זיי, אין אַ באַשיידענער זייט — דיין ליבע, שטילע שכנטע — רחל.

מאַנגערס בריוו

ווען די נאַציס האָבן באַזעצט פראַנקרייך האָט זיך מאַנגער געפונען אין פאַריז. מיט סכנות־נפשות איז אים געלונגען צו אַנטלויפן. ער איז דערגאַנגען (אייגנטלעך, אומלעגאַל דערפֿאַרן) קיין ספּאַקס (טוניס). דאָ האָט ער זיך די גרעסטע מי געגעבן צו פֿאַרן קיין ארץ־ישׂראל. ער האָט אָבער נישט געקענט זיך דערווערבן די נייטיקע פּאַפּירן. דורך שווערע וועגן און אומוועגן האָט ער זיך אַ קראַנקער און צעבראַכענער דערשלאָגן קיין לאַנדאָן. אָפּגעלעגן אַ שטיקל צייט אין אַ שפיטאַל און אין אַ סאַנאַ־טאַריע אין דער שווייץ.

אַז ער איז ווידער צו זיך געקומען, האָט ער געפונען אַ קאַנטאַקט מיט רעפּרעזענטאַנטן פון דער ענגלישער דיכטונג, וועלכע האָבן (פֿאַר־שטייט זיך, דורך אַ ריי ענגלישע איבערזעצונגען פון זיינע לידער) מאַנגערן באַלד דערקענט ווי אַ גרויסן דיכטער. דאָ האָט זיך מאַנגער אויך באַקענט מיט אַ באַזיצערין פון אַ ביכער־געשעפט, מיט מאַרגאַרעט וואַטערהאַוז, זי איז אַן אוראַיניקל פון דעם באַרימטן ענגלישן דיכטער שעלו (1792—1822). די באַקאַנטשאַפט איז באַלד פֿאַרוואַנדלט געוואָרן מער ווי בלויז אין אַ פּריינדשאַפט: מאַרגאַרעטס וווינונג איז באַלד געוואָרן מאַנגערס גערס היים. אין איין בריוו פונעם 19טן מיי 1950 רופט ער זי אָן: „מיין פּרוי“.

דער דאָזיקער בריוו קיין יאַס איז דער איינציקער וואָס איז מיר פון מאַנגערן געבליבן פון יענע אַלע פינצטערע יאָרן (פינצטערע פון „רעכטס“ און פון „לינקס“...).

אַט איז דער ערשטער בריוו פון לאַנדאָן (די בריוו ווערן געגעבן אין דער „יוו־אַ־אַרטאָגראַפּיע“).

איציק מאנגער און א. מ. פוקס (לאנדאן 1947)

לאַנדאָן, 27סטן יוני 1947

מיין ליבער פאָנער

איך שיק דיר מיין לעצטע פאָטאָגראַפיע צוזאַמען מיט א. מ. פוקס. אַזאַ יאָר אויף אונדזערע שונאים, ווי מען זעט אויס. אָבער מען קען גאָר ניכט העלפן. סיי ווי סיי ליגן אַלע מיינע ליבעס באַגראַבן הינטער די פלויטן.

איך וויל זייער וויסן צי דו האָסט באַקומען די פאָטאָגראַ-פיע. שרייב מיר תיכף.

פון שיינדלען האָב איך גרויסע צרות. זי באַקלאַגט זיך ווי אַזוי מען באַהאַנדלט זי דאָרט אין בוקאַרעשט. בענאַדאָר און קרישטיאַן. איך ווייס נישט וואָס זי ליגט דאָרט. זי האָט נישט קיינעם. קיין קרובים, קיין פריינד. וואָלט זי געווען אין ארץ-ישראל, וואָלט איך איר געקענט מער העלפן.

וואָס טוסטו? דיין פלוניסטע? מיין חבר עזשו? (מיין זון עזרא — י. פ.) ער האָט דאָס מיך דערמאַנט וועגן אַ פאָטאָגראַ-פיע. ט'אַט ער זי. האָסט מיר אַרויסגעשיקט די 10-12 עקז. „נייע יידישע דיכטונג“¹ האָסט באַקומען עקז. פון מיין „האַצמאַך-שפיל“? איך שיק דיר דעם בריוו אויף פרענקלס אַדרעס. זיכער איז זיכער. מיינע בריוו אויף דינע אַדרעסן האָבן נישט קיין מזל. זיי מיר געגריסט. אַ גרוס פרענקלען.

דיין איציק מאַנגער

¹ אין אָנהייב פון דעם יאָר 1947 איז דערשינען די אַנטאַלאַגיע „נייע יידי-שע דיכטונג“ מיט דער הקדמה פון איציק מאַנגער, צונויפגעשטעלט און אַרויסגעגעבן פון אליעזר פרענקעל און יצחק פאָנער.

לאַנדאָן, דעם 20סטן אַפּריל 1950

ליבער פּאָנער

היינט האָט מיר שיינדל געשיקט דיין אַדרעס. שרייב איך דיר. פון שיינדלען האָב איך גרויסע צרות. וואָס איז זי געלעגן אַזוי לאַנג אין דעם טייערן רומעניע? איך האָב געשריבן צו רובין, דעם אַמבאַסאַדאָר אין בוקאַרעשט, ער זאָל איר העלפן אַרויס פון דאָרטן. ער האָט זי גערופן, איר געגעבן אַ וויזע, איצט האָט זי איינגעגעבן אויף אַ פּאַס. זי האָט מיר געשריבן אַז דו האָסט איר געשריבן אַ האַרציקן בריוו. שרייב איר נאָך איין-צוויי בריוו אַזעלכע. זי דאַרף עס האָבן צו באַווייזן אַז זי האָט דאָרט פריינד, פּדי צו באַקומען אַ פּאַס.

נאָך עפעס. איך האָב אַ פריינד אין תל-אביב. אַ זייער ליבער מענטש. באַקענט זיך מיט אים אין דער שווייץ. זיין נאָמען איז ד"ר נדבי, כאַפּ זיך אַראָפּ צו אים און דערקלער אים אין וואָס ס'גייט. ער וועט איר אויך שרייבן אַ בריוו.

זיין אַדרעס איז: ד"ר נדבי, 114 אלנבי, תל-אביב.

אַז זי וועט אַרויס פון רומעניע, וועט מיין האַרץ ווערן אַ ביסל גרינגער.

וואָס טוסטו? דיין פרוי? און מיין אַלטער חבר עזשו?

סוצקעווער האָט מיר געשריבן אַז ער קומט אויף אַ פּאַר טעג קיין לאַנדאָן. איך וועל אים זיכער זען. אָבער ליידער איז דאָס יידישע לאַנדאָן זייער פּוסט.

נו, אין 1951 ווער איך אַלט 50 יאָר. אין דער שווייץ גיט מען אַרויס מיינע געזאַמלטע ביבלישע ליידער אונטערן נאָמען „מדרש איציק“. מען גרייט אויך צו אַ Liber amicorum, אַ בוך מיט אַרטיקלען, עסייען, זכרונות וועגן מיין ווערק.

האַסטו פֿאַטאַגראַפֿיעס מיט מיר, באַרג זיי מיר אויס, זיי
דאַרפֿן אַרײַן אין בוך. און וואָס וועגן דיין אַנשרײַבן אַ קאַפֿיטל
זכֿרונות פֿון טשערנאָוויצער ייִדיש-ליטעראַרישן לעבן? ס'קען זײַן
אַ גרעסערע אַרבעט. אויב דו ביסט גרייט, זעץ דײַך אַוועק און
טו עס.

זעסטו ראַזענרויכן? גריס אים האַרציק.

איך נעם דײַך אַרום מיט ליבשאַפט

דיין איציק מאַנגער

גרוס פֿאַר פֿייגעלע און עזשו¹.

לאַנדאָן, דעם 19טן מאַי 1950 (*)

מײַן ליבער פֿאַנער

אַ דאַנק דיר פֿאַרן שיקן מיר די פֿאַטאַגראַפֿיעס. דו האַסט
געראַטעוועט דאָס לעצטע בילד פֿון „זײַן עקסעלענץ דעם שניי-
דער-מײַסטער“.

...איך בין זײַער געערגערט וועגן שײַנדלס גורל. אָבער איך
וויל האַפֿן אַז זי וועט אַרויס. איך און מײַן פֿרוי זענען גרייט
אַלדײַנגס צו טון פֿאַר איר.

דער „ליבער אַמיקאַרום“ דערשײַנט אין פֿאַריז מיט עסייען
און בריוו און פֿאַטאַגראַפֿיעס. די בעסטע ייִדישע, ענגלישע און
פֿראַנצײזישע שרײַבערס באַטייליקן זיך. איך וואַלט געוואַלט דו
זאָלסט אויך זײַן פֿאַרטראַטן. ס'איז אַפֿהענגיק פֿון דיר. נו, נאָך

¹ מײַן פֿרוי ע"ה און מײַן בן-יחיד עזרא, אים צו לאַנגע יאָר.

אַ מאָל זיי מיר מוחל וואָס איך האָב דיך באַלעסטיקט. דו
דאַרפסט פאַרשטיין אַז די לעצטע פּאַטאַגראַפיע פון מיין טאַטן
איז מיר נענטער און ליבער ווי — —
גריס דיין פרוי און עזשו.

באַקומסטו עפעס פון פרענקלען? איך האָב אים מורא צו
שרייבן, ער זאָל נישט האָבן אומאַנגענעמעלעכקייטן. ער איז אַ
ווילער יאַט. זיך געזען מיט מאַדאַם קאַוואַ אין פאַריז.¹
אַל דאָס גוטס

דיין איציק מאַנגער

לאַנדאָן, דעם 24סטן יולי 1950 (*)

ליבער פאַנער

באַקומען דיין בריוו. אַ האַרציקן דאַנק פאַרן אינטערעס
דיינעם און [פאַר] שיינדלען. זאָג איר אַז איך וויל זי זאָל פאַר-
געסן אַלץ וואָס זי האָט איבערגעלעבט אין רומעניע.
...ס'איז גוט וואָס זי איז אַרויס פון רומעניע און געפינט
זיך אין ישראל. אַזוי האָב איך האַפענונג זי צו זען. איך האָב איר
נישט געשריבן קיין רומעניע ווייל איך האָב זי נישט געוואָלט
ערגערן. איך בין זייער ערנסט קראַנק. געהאַט עטלעכע בלוט-

1 האַנאַ קאַוואַ, אַן אַפּשטאַמיקע פון פּוילן, האָט אַ צייט לאַנג געלעבט אין
בוקאַרעשט. געווען זייער באַליבט ווי אַן איבערגעגעבענע פּלעגערין פון
יידישע יתומים-קינדער. נאָך דער מלחמה איז דערשינען אירס אַ לידערבוך
איבערגעזעצט פון פּויליש אויף דייטש פון דעם יידיש-דייטשן דיכטער
משה ראַזענקראַנץ. האַנאַ קאַוואַ איז מיט אַ צוויי יאָר צוריק געשטאַרבן
אין פאַריז.

שטורצן. געווען אין שפיטאל און אין אַ סאַנאַטאָריע אין דער שוויץ.

צו זיין אַ פּאָעט ביי יידן איז נישט קיין גרינגע זאַך. איך האָב זיך גענוג אָנגעליטן נויט און הונגער און קינאה און שינאה און איך בין נאָך נישט פּאַרטיק.

די יידישע ליטעראַטור איז אַ פּאַרוואַרלאַזטער גוף. ווערעם פרעסן זי לעבעדיקערהייט. די „קאַריפּיען“ האָדעווען זיי אַן-שטאַט זיי אַפּצורייניקן. ס'ווימלט מיט גראַפּאַמאַניע, מיט חוצפה און מיט רכילות.

...איך שרייב לעצטנס גאַרנישט. צו וואָס? סיי ווי האָב איך נישט וווּ צו דרוקן. מען לאַזט מיך נישט צו. ס'איז אַ קאַמף פּאַר פרנסה-פּאַזיציעס און נישט פּאַר ווערטן. און דאָ ליגט דער הונט באַגראָבן. אַט בין איך דער איינציקער יידישער פּאָעט וואָס האָט אַן איינפלוס אין אַמעריקע. אַפילו אויף דער אַסימי-לירטער יוגנט.

...איז אַנשטאַט אויסצונוצן מיין איינפלוס, פאַרהאַמעוועט מען פּאַר מיר די טירן.

...וואָס מיינסטו, אַ וויזיט מיינער אין ישראל וואָלט זיך געלוינט? רעפּעראַטן, רעציטאַציעס? קען איך באַקומען אַן איינ-לאַדונג אַפיציעל? די אוהל-אַקטיאָרן האָבן מיר געזאָגט אַז איך האָב אַ גרויסע אָנהענגערשאַפט אין ישראל. אויב ס'וואָלט גע-ווען מעגלעך וואָלט איך עס אויסגענוצט זיך צו זען מיט שיינדלען און אין איינוועגס די מדינה.

נו, אַל דאָס גוטס

דיין איציק מאַנגער

לאַנדאָן, דעם 20סטן נאָוועמבער 1950 (*)

ליבער פאנער

באַקומען דיין בריוו. דאָס וואָס דו שרייבסט מיר אַז מען האָט מיר אַרויסגעשיקט אַן איינלאַדונג, דערקלער איך דיר אַז מען האָט שיינדלען אָפּגענאַרט.

און מיר גייט נישט וועגן קיין איינלאַדונג, מיר גייט וועגן די הוצאות.

איך קען קומען זיך זען מיט שיינדלען, מיט דיר און מיט נאָך אַ פּאַר פריינד און נישט האָבן קיין שום אַרויסטרעטונגען.

מיך עקלט פון דעם משכילישן קאַמף קעגן יידיש, פון דעם אַוועקמאַכן מיט דער האַנט אַ טויזנט יאָר יידיש פּאַלקסלעבן. און ווער? העברעישע לערערלעך פון יעדינעץ און ווילקאַמיר.

איך בין נישט קיין יידישיסט, איך ווייס אַז יידיש איז דער-מאַרדעט געוואָרן אין פּוילן, ליטע. אַז יידיש ווערט דערוואָרן אין אַמעריקע פון אַן (?) אַסימילאַציע, אַז יידיש האָט נישט קיין אַנזען.

אַבער איך קען דיר פאַרזיכערן אַז שלום-עליכמס פּראָזע און מיין פּאַעזיע זענען בכלל דאָס שיינע און דערהויבענע וואָס איז גע-שאַפן געוואָרן אין יידיש, וועלן איבערלעבן — — פונקט ווי דער תנ"ך האָט איבערגעלעבט.

איך בין איבערצייגט אַז די שטעלונג פון די מלוכה-אַרגאַנען וועט זיך אַ מאָל ענדערן. צי ס'וועט נישט אַ מאָל זיין צו שפּעט, ווער ווייס?

פון דיר וויל איך פשוט: גיי אַריין צו מלך ראָטבאַרטן. ער איז אַ ליבער און פיינער חבר. אַראַנזשיר מיט אים אַז ער זאָל אויסלייגן מיין אַהין- און צוריקפאַר. דאָס געלט וועט ער צוריק-באַקומען פון מיינע פאַרלעזונגען.

דאָס דאַרף געטאָן ווערן תיכף, ווייל איך האָב איינלאַדונגען
קיין קאַנאַדע אויף אַ לענגערער צייט. און פון דאַרט וועט מיר
זיין אַ ביסל שווערער צו קומען, ווי פון לאַנדאָן.
אַלאַז, זע און דערליידיק דאָס, מיט ראָטבאַרדס הילף קען
איך קומען אַלס דער גאַסט פונעם ליטעראַטן-פאַראייין.
וואָס הערט זיך ביי דיר? שרייב מיר תיכף.
אַ האַרציקן גרוס פייגעלען און עזשון.
דיין איציק מאַנגער

לאַנדאָן, דעם 8טן מערץ 1951

מיין ליבער פאַנער

איך פאַר דעם 22סטן מערץ אַפּ קיין קאַנאַדע און אַמעריקע
אויף אַ לענגערן טור.
פון דאַרט וועל איך פאַרן קיין ישראל אויף אַ חודש אָדער
צוויי. איך דאַרף נישט קיין „איינלאַדונג“ פון די „מאַכערס“, סיי
די אַפיציעלע, סיי די וואָס „דרייען זיך“ אַרום דער מאַכט.
מיין קומען, ווי דו ווייסט, וועט זיין אַ געשעעניש.
טאָ זאַל עס בלייבן צווישן אונדז.
איך קום זיך זען מיט מיין שוועסטער. דאָס איז אַפיציעל,
און מיט מיינע פריינד.
שיינדל האָט מיין אַרכיוו וואָס נטע האָט געמאַכט.
אַפּשר קענסטו מאַכן אַ ליסטע פון די אַרטיקלען מיט
זייערע דאַטעס, לשם ביאָגראַפיע.
אין דער „גאַלדענער קייט“ איז נישט געווען דער אַרטיקל
וועגן וועלכן דו האָסט מיר געשריבן. איך — מיר דאַכט זיך, ווייס
אַפילו פאַר וואָס.

שרייב מיר איידער איך פֿאַר אָפּ.
וואָס הערט זיך ביי דיר? וואָס מאַכט פייגעלע און עזשו?
זעסט זיך מיט שיינדלען?
אַל דאָס גוטס.

דיין איציק מאַנגער

לאַנדאָן, 20סטן מערץ 1951 (*)

ליבער פאנער

באַקומען דיין בריוו. אַ האַרציקן דאַנק. איך פֿאַר מאַרגן
אָפּ קיין קאַנאַדע, פון דאָרט קיין ניו-יאָרק.
דערנאָך וועל איך קומען אויף אַ פֿאַר וואַכן קיין ישראל
זיך זען מיט שיינדלען, מיט דיר און נאָך אַ פֿאַר פריינד. אויב
זיי וועלן וועלן איך אַרויסטרעטן מיט עטלעכע רעפּעראַטן,
אַבער איך מוז האַבן באַצאַלט און האַבן דאָס רעכט אַרויס-
צופירן דאָס וואָס איך פֿאַרדין.
איך בין נישט קיין גביר און ס'וועט מיך זיכער קאַסטן אַ
מאַיאַנטיק.
דאָס בעסטע וואָלט געווען אַז מייין טור זאָל ווערן אַרגאַני-
זירט דורך אַן אימפּרעסאַריאַ.
איך בין זייער נייגעריק אויף דיין אַרטיקל * אַבער איך בעט
דיך דערמאָן נישט — — — און אַנדערע.

י איך האָב מאַנגערן מיטגעטיילט, אַז איך האָב אין „דבר השבוע“ געשיקט
אַן אַרטיקל וועגן זיין 50סטן געבוירן־טאָג. (דערשינען דעם 14טן יוני 1951.
אין יידיש — אַ ביסל שפּעטער.)

מיר האָבן געהאַט גענוג שיינע טעג און נעכט צוזאַמען מיט
נטען מיט אַנדערע ליבע חברים וואָס קען אויספילן מער ווי
איין עסיי.

זאָלן די (...) פאַרגעסן ווערן פאַרן מאַמענט. יעדנפאַלס
פל-זמן איך לעב.

שרייב מיר אויף ראַוויטשעס אַדרעס.

גריס אַלעמען.

איך שרייב אויך צו שיינדעלען. איך בין זייער באַזאָרגט וועגן
פרענקלען. די קאָמוניסטישע מוסרים, ווער ווייס וואָס זיי האָבן
געטון צו אים. איך בין זייער באַזאָרגט. אויב דו האָסט ידיעות
פון אַדער וועגן אים, שרייב מיר תיכף.

איך נעם דיך אַרום מיט ליבשאַפט

דיין איציק מאַנגער

מאַנטרעאַל, 26סטן יולי 1951

מיין ליבער פאַנער

אַט ווי דו זעסט בין איך אויף אַפרו אין די קאַנאַדער בערג.
איך בלייב ביז סוף סעפטעמבער אין קאַנאַדע און אין אַקטאָ-
בער פאַר איך נאָך אַ מאָל קיין אַמעריקע. איך האָב דאָרט אַ
לעקציע-טור איבערן גאַנצן לאַנד וואָס וועט געדויערן אָן ערד
4 חדשים. דערנאָך פאַר איך, ווייזט אויס, צוריק קיין ענגלאַנד.

ס'שמועסט זיך וועגן אַ טור קיין דרום-אַמעריקע.

מיין דערפאַלג איז געווען אַ זייער גרויסער, סיי אין די
שטאַטן, סיי אין קאַנאַדע. טויזנטער ענטוויאַסטישע יידן זענען
געקומען. איך האָב ערשט דאָ פאַרשטאַנען פון וואַנען ס'נעמט
זיך די קינאה פון מיינע קאַלעגן.

...פון ישראל האָב איך קיין שום איינלאַדונג נישט באַקומען.
אַזוי אַז מען וועט זיך מוזן באַגיין, הגם דער ישראל-קאָנסולאַט
אין ניו-יאָרק דולט מיר דעם ספּאַדעק וועגן רעקאָרדירן מיינע
רעזיטאַציעס פאַרן „קול-ישראל“-פּראָגראַם.
אין ניו-יאָרק שאַפט זיך אַ פּאַנד וועגן אַרויסגעבן מיינע
ווערק. וואָס הערט זיך ביי דיר, טייערער? וואָס מאַכט פייגעלע
און עזשו? איך וואָלט אייך אַלע זייער געוואָלט זען, אָבער ס'איז
ווייזט אויס נישט באַשערט.
אַל דאָס גוטס מיין ליבער און גרוסן פאַר אַלע
דיין איציק מאַנגער

פּרעפּאָנטעין, 10טן אויגוסט 1951¹

מיין ליבער פּאָנער

באַקומען דיין בריוו. אַ האַרציקן דאַנק. דיין אַרטיקל אין
„דבר השבוע“ האָב איך געזען. דו מאַכסט דאָרט עטלעכע גרייזן.
1. איך בין געבוירן דעם 30סטן מיי 1901.
2. מיר זענען אַנטלאָפן קיין יאַס אין 1914 און נישט אין
1916. איך בין דעמאָלט אַלט געווען 13 יאָר.
3. צום מיליטער בין איך גענומען געוואָרן אין 1923. קאָנ-
טיגענט 1923 און נישט 1921.
מיט זלמן רייזענס לעקסיקאָן איז געווען אָט וואָס:
איך האָב באַקומען אַ פּראַגע-בויגן אָבער איך האָב נישט
געענטפּערט. מיינע מאַטיוון זענען געווען: איך האָב נאָך דענצט-
מאַל קיין בוך נישט אַרויסגעגעבן. האָט רייזען זיך אָנגעפּרעגט
ביי אַנדערע. און ס'איז אַ סברה אַז גראַפּער האָט אים געגעבן
די אַלע פּאַלשע אינפּאַרמאַציעס.

איך וואָלט דיך געבעטן דו זאָלסט מיר צושיקן דעם נומער
„המשמר“ (3 קאָפּיעס) ווען ער וועט דערשיינען מיט ראַבינזאָנס
איבערזעצונגען.

איך בלייב ביזן 1טן אַקטאָבער אין קאָנאָדע און דערנאָך
פאַר איך צוריק אין די שטאָטן אויף מיין לעקציע-טור.

...וואָס הערט זיך ביי דיר? ווי אַזוי איז אַדורכגעגאַנגען

שמחה שוואַרצס מאַריאַנעטן?

דער ישראל-קאָנסול אין ניו-יאָרק האָט מיך פאַרבעטן איך
זאָל מאַכן רעקאָרדס פון מיינע רעזיטאַציעס. מירן זען, וויפל זיי
באַצאָלן.

גריס פייגעלען און עזשו.

איך נעם דיך האַרציק אַרום

דיין איציק מאַנגער

י נאָך דעם ווי איך האָב באַקומען דעם דאָזיקן בריוו, וווּ מאַנגער קאַרע-
גירט די אַלע ביאַגראַפישע גרייזן, וואָס איך האָב וועגן אים געמאַכט אין
דעם אַרטיקל אין „דבר השבוע“, האָב איך אין אַלע מיינע ביז אַהער גע-
דרוקטע מאַנגער-אַרטיקלען אויסגעבעסערט די אַלע געמאַכטע גרייזן.

מאָנגערס אָנהייב אין ניו-יאָרק — גאַרנישט קיין פריילעכער, ער
איז קראַנק און מוז גיין אין אַ סאַנאַטאָריע.
אַט איז אַ קליין בריוול וועגן דעם:

ניו-יאָרק, 22סטן נאָוועמבער 1951

ליבער פאָנער

אַ פאַר ווערטער. אַט בין איך צוריק אין אַמעריקע. איך
פאַר די טעג אַרויס קיין דעטראַיט, שיקאַגאָ און לאַס אַנזשע-
לעס. דערנאָך ליידער אין אַ סאַנאַטאָריע. מיינע לונגען זענען
אין אַ זייער שלעכטן צושטאַנד.

דערפאַר מוז איך אַפלייגן מיין קומען קיין ישראל. אַריינגיין
אין אַ סאַנאַטאָריע איז לייכט, אָבער אַרויסגיין ווייסט מען
נישט...

נאָר לאַמיר האָפן.

גריס פייגעלען און עזשו און שיינדעלען. מיין דערפאַלג איז
גרויס.

אַל דאָס גוטס

איציק מאָנגער

מאַנגערס צוריק-אַדרעס איז איצט דער אַדרעס פון אַ ניו-יאָרקער האַטעל. אין צווייטן בריוו הייסט שוין מאַנגער מיר שרייבן אויף געניאַ נאַדירס (ד"ה דער קומענדיקער געניאַ מאַנגערס) אַדרעס. דער בריוו פונעם 26סטן דעצעמבער איז דער עיקר פון געניאַן גע- שריבן. מאַנגער שרייבט בלויז צו אַ 10 שורות. אַט וואָס:

ליבער פֿאַנער

ערשט צוריק פון זוניקן קאַליפֿאָרניע, און קלייב זיך אַריין אין אַ סאַנאַטאָריע. מיינע לונגען זענען אין אַ זייער פֿאַסקודנעם צושטאַנד, מוז מען שוין עפעס טון.

זיך געגרייט פֿאַרן קיין ישראל און עס געמוזט אַפֿלייגן. די דאַקטוירים האָבן מיך זייער ערנסט געוואָרנט... נו, אַמעריקע איז אַ ווונדערלעך לאַנד. איך בין אַנטציקט און באַרוישט. מיינ דערפֿאַלג איז אויך געווען אַ גרויסער (!) — יום-טוב. איך האָב געהערט אַז די העברעישע פרעסע האָט אויך געשריבן וועגן מיר. פֿאַר וואָס שיקסטו מיר נישט קיין אויסצוגן?

האַרציקע גרוסן

דיין איציק מאַנגער

במקום פֿאַסט־סקריפטומס, ביי די ראַנדן:

שרייב אויף געניאַ נאַדירס אַדרעס. און: שיק מיר חיים ראַבינזאָנס אַדרעס.

ניו-יאָרק, 27סטן מיי 1962 (*)

מיין ליבער פֿאַנער

אַ שיינעם דאַנק דיר פֿאַר דעם ליד פון דעם יונגן שפיגלבלאַט. איך בין זייער גערירט פון דעם ליד. עס ווייזט אויס אַז ער קען

מיינע לידער זייער גוט. איך זע עס פון די אַנשפּילונגען צו זיי. גיב איבער מיין גרוס צו סאַניאַ¹ און צו איר יוגנט-חבר אין ווייטן לאַנד.

— — — ניגער, אַ קאַלטער ליטוואַק, האָט אים [גלאַט-שטיינען, י. פ.] נעמלעך געענטפּערט: „מאַכטייסע, אויב ער וויל קומען, זאָל ער. ער וועט אים אַפּילו שטעלן אַ גלעזל וויין. נאָר לידער האָט ער ליב צו לייענען אַליין. (גלאַטשטיינס אַרטיקל וועגן דעם אין „יידישן קעמפּער“: „קריג און פּרידן מיט ש. ניגער“).

וואָס הערט זיך ביי דיר? גריס אַלע פּריינד און צאַנינען און דאָראַן.

אין דער וועלט-אַנטאָלאָגיע זענען פאַראַן לידער פון רילקע, האַפּמאַנסטאַל, סטעפּאַן געאַרגע, פון דער דייטשער פּאַעזיע. פון דער שפּאַנישער: לאַרקאַ, כימענעז (נאָבלפּרייז). פון דער איטאַליענישער: קוואַסימאָדאָ (נאָבלפּרייז), מאַרינעטי. פון דער רומענישער: טודאַר אַרגעזי, דעמאַסטענע באַטעז. פון דער אונ-גאַרישער: ענדראַש אַדי² עטצ.

ס'איז באמת אַ פּריינד צו זיין צווישן זיי.

זיי מיר געזונט און שטאַרק

דיין איציק מאַנגער

1 מיין פּלימעניצע סאַניאַ האָט מיר פון קימפּאַלונג (רומעניש) אַריינגע-שיקט, פון דעם דעמאָלט נאָך אומבאַקאַנטן דיכטער אַלעקסאַנדער שפּיגל-בלאַט (היינט רעד. סעקרעטאַר פון „די גאַלדענע קייט“), דאָס ליד.

² Endre Ady, 1877—1919.

ניו-יאָרק, 7טן אויגוסט 1952

מיין ליבער פּאַנער

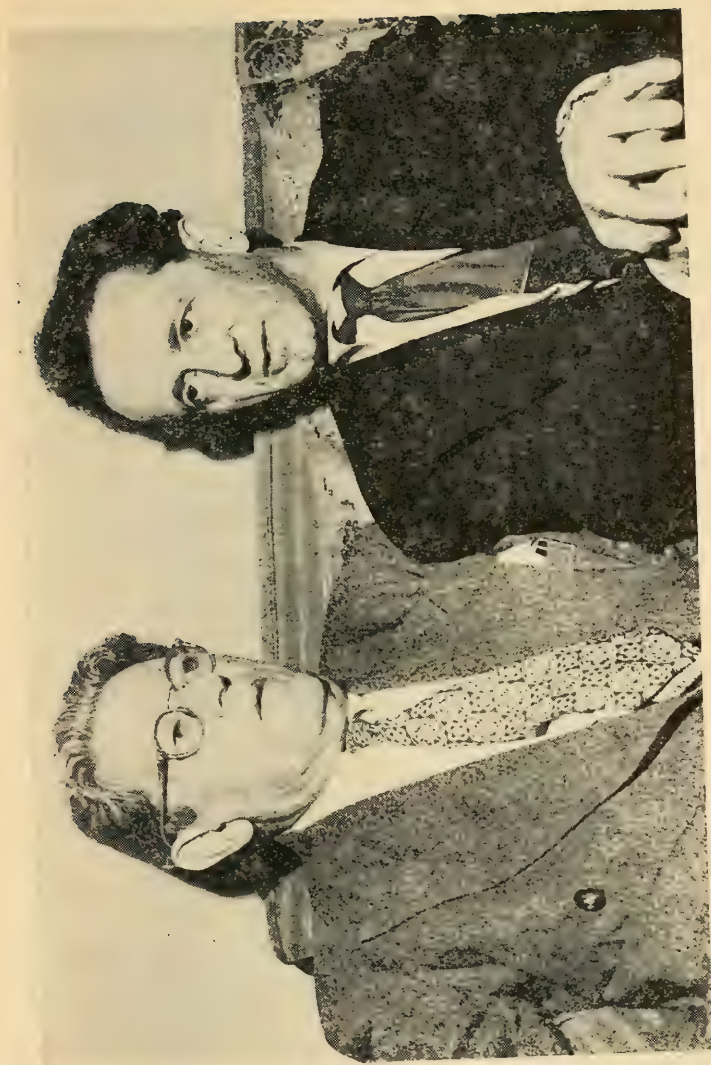
שוין לאַנג דיר נישט געשריבן. ס'איז מיר פשוט נישט געווען מעגלעך. וואָס מאַכסטו? און וואָס מאַכט פייגעלע און עזשו?

האַסט שוין זיכער געהערט וועגן טויט פון אַנאַ מאַרגאָלין? אַ ווונדערלעכע דיכטערין! איך האָב וועגן איר געשריבן אין „טאַג“. מיין בוך „געקליבענע לידער“ איז אַריין אין דרוק. אַרום 512 זייטן. דאָרט איז אויך דאָ אַ ליד געווידמעט דיר.

...ס'ווייזט אויס אַז איך וועל נישט קומען אַזוי גיך קיין

ישראל.

י פון אַנאַ מאַרגאָלין האָט מאַנגער געהאַלטן אַ וועלט. ער פלעגט מיט באַ- גייסטערונג רעדן וועגן אירע לידער. די דאָזיקע טאַלענטירטע דיכטערין האָט אויך געהאַט אַ באַזונדערן ווייבלעכן כּוח אויף מענער. נישט איין (אַפילו ניכטערער) מאַן איז געפאַלן אַ קרבן פון איר כּישוף... זי איז קודם געווען פאַרהייראַט מיט דעם שרייבער משה סטאַווסקי. שפעטער מיט דעם דיכטער ראובן אייזלאַנד. זי איז געווען די סעקרעטאַרקע (און פריינ- דיין) פון ד"ר זשיטלאַווסקי. אַ צייט לאַנג אויך באַפריינדעט מיט פיאַטר קראַפּאַטקין פון לאַנדאָן, און מיט אַנדערע... אַבער אויף אַט דער ווונדער- שיינער פרוי איז אין די שפעטערדיקע יאָרן אויסגעגאַסן געוואָרן גאַטס שטראָף. זי איז אַזוי קראַנק און דעפאַרמירט געוואָרן, אַז זי האָט, ליגנדיק אין סאַנאַטאָריע, צו זיך קיין מענטשן, באַזונדערס מענער, נישט צוגעלאָזט. מאַנגער האָט מיר דאָ אין ישראל דערציילט, אַז קומענדיק קיין אַמעריקע איז זיין ערשטער געדאַנק געווען צו באַזוכן אַנאַ מאַרגאָלין. זי האָט אים אַבער בשום-אופן נישט געוואָלט צולאָזן צו זיך און מאַנגער האָט אַן אַנ- טוישטער געמוזט פאַרלאָזן די סאַנאַטאָריע. זי איז געשטאַרבן אין עלטער פון 65 יאָר.

איציק מאנגער און מאני לייב (נוי-יאָרק 1953)

...איך זע מען איבערזעצט מיך גאנץ געשמאק אין-העברעיש.
דב סדן האָט מיר צוגעשיקט צוויי זייטלעך פון די „מגילה-
לידער“.

איך בין זייער אַנטציקט פון אַמעריקע. פאַר מיר איז דאָס
אַ גרויסע איבערראַשונג. וואָס שפּילט מען דאָרטן אין די טעאָ-
טערס? איך האָב דריי זייער גוטע קאָמעדיעס, אָבער דאָ אין
אַמעריקע איז נישטאָ קיין יידיש טעאָטער.

מיין חלום איז נאָך אַלץ עפעס אויפצוטון פאַרן טעאָטער.
איך נעם דיך אַרום

דיין איציק מאנגער

24סטן אויגוסט 1952

מיין ליבער פאָנער

באַקומען דיין בריוו. אַ דאַנק. איך בין איצט פאַרנומען מיטן
דרוקן מיין בוך. ס'וועט זיין זייער שיין אַרויסגעגעבן [ס'האַנדלט
זיך וועגן דעם יובל-בוך „ליד און באַלאַדע“, אַ פראַכטבאַנד פון
490 זייטן, מיט צייכענונגען און האַלצשניטן פון אַ ריי באַקאַנטע
קינסטלער. י. פ.].

נאָכדעם וועט מסתמא קומען אַ בוך פון מייע פראַזע-
אַרבעטן און דאַמיט וועט זיך האָבן געענדיקט דער יריד.
אַפּאַטאַשו איז איצט אייער גאַסט. זאָל אייך וויל באַקומען.
ס'אַ מערקווערדיקע זאַך. גאַנץ אַרגענטינע וואַרט אויף מיר,
אַפּאַטאַשו פאַרט. אין ישראל וואַרט מען אויף מיר, אַפּאַטאַשו
קומט.

דאָס הייסט פאַרבינדונגען.

זעסט מיין שוועסטער? איך האָב איר געשריבן אַ בריוו און
נישטאַ קיין ענטפער.

אויב דו האָסט אויסשניטן פון דער העברעישער פרעסע וועגן
מיר, שיק זיי צו אויף מרס' נאָדירס¹ אַדרעס.

וואָס מאַכסטו אין געזונט און פרנסה? שיק מיר, איך בעט
דיך, ראַבינסאָנס אַדרעס. זעסט אַ מאָל דב שטאַק (סדן)? גיב
אים איבער אַ גרוס. איך האָב אים געשריבן אַ בריוו. האָט ער
נישט באַקומען?

דאָ הייבט זיך איצט אַן דער „אינדיאַן סאַמער“. איז ער
גאַלדן און שיין. דו געדענקסט אים אפשר נאָך פון די אַמאָליקע
יאָרן דינע אין אַמעריקע.
מיט ליבשאַפט

דיין איציק מאַנגער

ניו-יאָרק, דעם 3טן אַקטאָבער 1953

מיין ליבער פאַנער

היינט איז ביי מיר דאָ אַ גאַסט. טרעף ווער? ניין, דו וועסט
נישט טרעפן. הילדאָ עלגיסער². די קליינע הילדאָ, וואָס איז

¹ אין יאָר 1952 איז נאָך די שפּעטערדיקע געניאַ מאַנגער געווען די „מיסעס
נאָדיר“...

² הילדאָ עלגיסער איז די טאָכטער פון מינע געוועזענע טשערנאָוויצער
שעפן (באַזיצערס פון אַ שאַקאַלאַד און באַנבאַנעס-פאַבריק). ביי וועלכע
איך בין געווען באַשעפטיקט גאַנצע 14 יאָר. צוליב מיר און דער עיקר
צוליב דער 5-יאָריקער הילדאָ איז מאַנגער געוואָרן אַן אַפּטער באַזוכער
אויך אין דעם פּריוואַטהויז פון די עלגיסערס, אין זעלבן בנין פון דער
פאַבריק (זע דעם קאַפיטל: „מאַנגערס גרויסע ליבעס“).

אַ מאָל געווען מיין „פּלה“ און היינט איז זי אַ גרויסע און שטו-
דירט מוזיק אין ניו-יאָרק.

זי רעדט מיט אַ סך נאַסטאַלגיע וועגן די אַמאָליקע יאָרן.
איך בין זייער באַומרויקט וועגן דיר. וואָס זאָגט דער דאָק-
טער? זע און פרעג אָן אַ גוטן דאָקטער.

איך וועל באַשטימט קומען אויף פּסח קיין ישראל זיך זען
מיט מיינע פּריינד און מיין שוועסטער. צוריקפּאַרן קיין ענגלאַנד
און פון דאָרט מאַכן אַ טורנע קיין דרום-אַמעריקע.
וואָס הערט זיך בכלל אין ישראל? וואָס טוט די ליטעראַטור
אין ביידע שפּראַכן?
מיט ליבשאַפט

דיין איציק מאַנגער

הילדאָס צושריפט צו דעם דאָזיקן בריוו, אויף ענגליש, וועלכן איך
איבערזעץ אויף יידיש.

„מיינע ליבע דריי פּאַנערס. ס'ווייזט זיך מיר גיכער אויס
צו זיין אַ חלום ווי אַ ווירקלעכקייט, זיצנדיק דאָ מיט מאַנגערן
ביי אַ גלעזל טיי [די ווערטער „גלעזל טיי“ שרייבט זי יידיש] און
רעדנדיק וועגן דער פּאַרגאַנגענהייט. זינט בוקאַרעשט [זי איז זיך
דאָ טועה, זי מיינט: זינט טשערנאָוויץ. י. פ.] האָבן מיר פון אייך
פּאַרלוירן יעדע שפור. ווי גייט עס אייך? אין דער היים איז אַלץ
אין אָרדענונג. ווילי: האָט צוויי ינגלעך. שרייבט מיר אויפן
אַדרעס: 25 וו. 91-טע סטריט. איך אַרבעט און שטודיר דאָ.
באַמי זיך צו פּאַרפולשטענדיקן אין געזאַנג. איר, מר' פּאַנער,
האָט מיך געלערנט זינגען מיין ערשט ליד. דערמאָנט איר אייך?

י הילדאָס עלטערער ברודער, וועלכער פירט ווייטער די פּאַבריק אין קיטאָ,
עקוואַדאָר.

מאָנגער זעט אויס צו האָבן אַ סך געליטן. אָבער ס'איז געווען
אָזוי ווונדערלעך זיך צו טרעפן מיט אים. כ'בעט אייך, שרייבט
מיר תיכף.

מיט אַ סך ליבשאַפט

אייער הילדא"

ניו-יאָרק, 15טן פעברואַר 1955 (*)

מיין ליבער פאָנער

שוין לאָנג פון דיר נישט געהערט. וואָס הערט זיך טאַקע?
וואָס מאַכסטו אין געזונט? וואָס פייגעלע און עזשו?

זעסט אַ מאָל מיין שוועסטער? זי שרייבט מיר נישט. און
באַקלאַגט זיך כסדר, אַז איך שרייב איר נישט.

זלמן בייזערס ברודער: פאַרט די וואָך קיין ישראל. דו וועסט
דיך זיכער מיט אים זען. רעד מיט אים וועגן אַ שרייבמאַשין.
ער קומט צוריק קיין ניו-יאָרק אין יוני. און דערנאָך קומט ער
זיך באַזעצן אין ישראל.

איך וואָלט זייער געוואָלט דו זאָלסט האָבן אַ שרייבמאַשין.
באַקומען דעם זשורנאַל „יונג-ישראל“. פאַראַן אַ פאַר פינע
טאַלאַנטן. איך דערוואַרט אַ סך פון זיי.

איך אַליין פיל זיך לא-עליכמדיק. מען ווערט אַלט, גוטער
ברודער. און די יאָרן לאָזן זיך הערן און פילן.

אין מאַי ווער איך אַלט 54 יאָר. ס'איז אַ קריטישע עלטער
אין אונדזער משפּחה.

י. מעכל בייזער, אַ יינגערער ברודער פון זלמן בייזער ע"ה, מאָנגערס און
מיין געוועזענער יוגנטפריינד.

מיין עלטער-זיידע און מיין זיידע זענען געשטאַרבן ביי די יאַרן.

וואָס הערט זיך אין די ליטעראַרישע קרייזן פון ישראל? איך הער אַז — — טומלט דאָרטן. איך פאַרזיכער אַז פון דעם — — וועט קיין וואַזשנע זאָך נישט אַרויסקומען. זע באַפריינדע שיינדלען. גלייב מיר אַז דאָס האַרץ גייט מיר אויס, אַזוי וויל איך זי זען. נאָר ווען? איך גריס דיך האַרציק. אַ גרוס פאַר פייגעלען און עזשון. מיט ליבשאַפט

דיין איציק מאַנגער

אַ גאָר קליין בריוועלע אָן אַ דאַטע. פונעם פאַסטשטעמפל איז צו זען: מײַ 1955.

מיין ליבער פאַנער

איך שיק דיר מיין אַרטיקל וועגן „יונג-ישראל“. זאָלן די חברה זען אַז מען אינטערעסירט זיך מיט זיי. וואָס מאַכסטו? פאַר וואָס שרייבסטו אַזוי ווייניק? איך בין... איך בין... נישט אַזוי פויגלדיק. די קינאה דאָ איז פול מיט פנינים. די פרנסה איז נישט קיין וואַזשנע. מען דערלאָזט נישט. פאַראַן בילכערע און יעדער גאַרנישט איז בילכער ביי זיך. מיט ליבשאַפט

דיין איציק מאַנגער

ניו-יאָרק, 23סטן מיי 1955

מיין ליבער פאנער

באַקומען דיין בריוו. ס'וונדערט מיר וואָס דו שרייבסט מיר נישט וועגן מיין אַרטיקל אין „וועקער“. איך האָב נעמלעך פאַרעפנטלעכט אַן אַרטיקל וועגן „יונג-ישראל“ אין אַ ניו-יאָר-קער צייטשריפט. איך האָב אַן אויסשניט דיר צוגעשיקט אין אַ לופטפּאָסט-בריוו. האָסט עס באַקומען? דאָ האָט דער אַרטיקל געמאַכט אַ גרויסן רושם.

מיינע סאַנעטן אין דער „גאַלדענער קייט“ זענען דאָ זייער געפעלן. מען לעקט די פינגער. האָט סוצקעווער געשיקט דעם האַנאַראַר צו שיינדלען? איך האָב געשריבן צו פריינד נוי [?] אַז ער זאָל באַצאָלן מיין האַנאַראַר שיינדלען. זע, דערמאָן אים וועגן דעם.

נו, דעם 30סטן מיי ווער איך 54 יאָר אַלט. מער ווי צוויי דריטל וועגס אָפּגעפאַרן. אַסור צי ס'טוט מיר באַנג.

בייזער פאַרט אין גיכן זיך באַזעצן קיין ישראל. איך וועל זען אַז ער זאָל קענען פאַר דיר מיטנעמען אַ שרייבמאַשין. האָט פריינד... [?] איבערגעגעבן שיינדלען מיין פּאָטאַגראַפיע אַלס קינד מיט מיינע עלטערן?

וואָס הערט זיך ביי דיר? שרייב.

דיין מיט ליבשאַפט

איציק מאַנגער

ניו-יאָרק, 20סטן סעפטעמבער 1955

מיין ליבער פּאָנער

קודם-כל אַ גוט און געזונט יאָר דיר, דיין פייגעלע און דיין
עזשו. בייזער מיט זיין פרוי זענען אַוועקגעפאַרן אָנהייב סעפּ-
טעמבער קיין ישראל. זיי באַזעצן זיך אין ישראל.
איך האָב אים מיטגעגעבן מיין שרייבמאַשין פאַר דיר. זע
און פּאַרניץ זי געזונטערהייט. איך האָב געמיינט אַז איך וועל
קענען ביי די בוקאַווינער לאַנדסלייט פועלן זיי זאַלן דיר שיקן
אַ טייפּרייטער. אָבער אַחוץ רייד האָב איך גאַרנישט געהאַט.
האַב איך באַשלאָסן דיר צו שיקן מיינעם. אַז איך וועל האָבן
געלט וועל איך מיר קויפן אַן אַנדערן. איז שוין ש. מעלצערס
אַנטאַלאָגיע דערשינען? וואָס הערט זיך אַזוי נייעס? איך בין
לעצטנס נישט געווען געזונט, אָבער איך פיל זיך בעסער.
אַל דאָס גוטס.

דיין איציק מאַנגער

ניו-יאָרק, 20סטן אַפּריל 1957

ליבער פּאָנער

באַקומען דיין בריוו. וועגן אַשס קראַנק זיין ווייס איך.
...גיב אים איבער אַ האַרציקן גרוס.
איך אַליין בין אויך נישט מיט אַלעמען. איך ליג שוין עט-
לעכע וואָכן מיט גרויס בויכווייטיק. איך דאַרף נעמען X Rays,
אָבער צוליב די ווייטיקן בין [האַב] איך איצט נישט געקענט
גיין צום דאָקטער.

דערפאר טאקע האָב איך אָפגעלייגט מיין פאָרן קיין ישראל.
 אַ קראַנקער אורח איז עפעס נישט קיין וואַזשנע זאָך.
 דאָ איז דאָס ליטעראַרישע לעבן זייער אומעטיק, פוסט. די
 פאָר „אינזיכיסטן“, וואָס האָבן זיך אַריינגעכאַפט אין דער „פרע-
 סע“, גיבן זיך איינס דאָס אַנדערע קאַמפלימענטן, „גרויס“,
 „גרעסער“, „צום גרעסטן“. ס'איז לעכערלעך און טראַגיש. קיינער
 הערט זיי נישט. דאָס „יידישע“ לעבן גייט זיי פאַרביי אָן אַ
 שמייכל אַפילו.
 אַזאַ וועלטל.

די גאַנצע יידישע ליטעראַטור איז אויפן בית-עולם. אָפט
 מאָל (אין מיינע געזונטע טעג) כאַפ איך זיך טאָקע אַראָפּ אויף
 אַזאַ „סעמעטריי“, צו גאָלדפּאַדנס קבר, צו גאַרדינס קבר (דאָס
 איז נאָענט נעבן מיר), אַ מאָל ווייטער, צו שלום-עליכמס קבר,
 צו מאַני לייבן, צי זישע לאַנדוי אַאַז'וו.

פאַרשטייסט, אַ מענטש מוז דאָך האָבן אַ ביסל פאַרגעניגן
 אויך. וואָס דען, מען קען בלויז לעבן מיט דער טראַכאַמער
 קינאה פון די פאָר לעבעדיקע ליטעראַרישע מאַרעוויכערס?
 איך בעט דיד, זאָג נישט גאַרנישט מיין שוועסטער וועגן מיין
 געזונט. צו וואָס זי ערגערן.

יאַ, אפשר קענסטו מיר פאַרשאַפן דעם אַדרעס פון משה
 גראַס-צימערמאַן?

איבערגעקומען די ערשטע פסח-טעג מיט אַ פאָר קרעכצן.
 גאָט זאָל העלפן ס'זאָל ווערן בעסער.
 האַרציקע גרוסן

דיין איציק מאַנגער

ניו-יאָרק, דעם 19טן יולי 1957

ליבער פּאַנער

ס'פּאַרדריסט מיך באמת וואָס דו ענטפּערסט נישט אויף
מיינע בריוו. אויב דו האָסט בדעה ווייטער צו איגנאָרירן מיינע
בריוו, וועל איך אויפהערן דיר צו שרייבן אין גאַנצן. איך בין
זייער געערגערט וואָס שיינדל שרייבט מיר נישט. איך ווייס נישט
וואָס מיט איר איז. זי שפילט אויף מיינע נערוון... איך האָב
דאָ גענוג צרות אָן איר.

דער טויט פון שלום אַשן האָט מיך אין גאַנצן צערודערט.
אמת, ער איז שוין געווען נאָענט צו 80. אָבער דאָס פּאַרלירן אַ
קינסטלער פון אַזאַ מדרגה, איז אַ גרויסער קלאַפּ. איבערהויפּט
האָט די „זשאַרגאַנאַליע“ דאָ אין אַמעריקע אים פּאַרביטערט
דאָס געמיט. די פּאַרעכלעך מיט מעטאַפּאָרישע יאַרמלקעס האָבן
אַנשטאַט זיך צו קראַצן, געקראַצט די פּיאַטעס פון דעם באַלזאַק
פון אונדזער פּראַזע. און אויך האָבן זיי אים נישט געשעדיקט
נאָר אים געמאַכט נערוועז. ער איז אַנטלאָפּן פון דעם אומפלייט
און אויפן וועג איז ער געקומען צו קבר-ישראל. באמת טראַגיש.
וואָס טוסטו? וואָס הערט זיך מיט דינע ענינים? שרייב!!!
אַל דאָס גוטס

דיין איציק מאַנגער

מאנגערס ערשטער באזוך אין ישראל (1958). פון רעכטס: דער העברעישער דיכטער ראבינזאן, איציק מאנגער, מאנגערס שוועסטער שיינדל גלחמאן-מאנגער, י. ראטענבערג, יצחק פאנער.

באַקומען דיין בריוו. די מעשה איז וואָס שיינדל שרייבט מיר נישט. זי האָט מיר געגעבן אַן אַדרעס קיין תל-אביב צו דער פרוי פון פאַרשטאַרבנעם אַקטיאָר מאַנסדאָרף¹. איך שרייב אַהין און קיין ענטפער איז נישטאָ. פאַרשטייט זיך אַז איך בין אומרויק. איך האָב נישט איר אַדרעס אין שפיטאַל וווּ זי אַרבעט. אפשר האָסט דו?

איך געדענק נישט וואָס איך האָב דיר געשריבן וועגן היינעס טויט. אויב דו ווילסט עס אויסנוצן, טו עס. שיק מיר צו אַלץ וואָס דו שרייבסט.

לייוויק איז אַרויסגעפאַרן קיין ישראל. יעקב פאַט איז דאָרטן מיט זיין פּלונטע.

...איך פיל זיך דאָ נישט אַזוי איי-איי, הגם איך האָב דאָ אין אַמעריקע מער ליינערס און הערערס ווי יעדער שרייבער, האָבן די שרייבערס מיך אַזוי איזאַלירט, אַז ס'איז פשוט אַ רחמנות אויף זיי. „זיי“ זאָג איך און נישט „איך“ אַדער „מיר“, ווייל זיי פאַר-שפילן די לעצטע געלעגנהייט עפעס אויפצוטון דאָ פאַר יידיש.

אַשן האָבן זיי פאַריאַגט. קריסטוס איז נאָר געווען אַ תירוץ. שניאורן האָבן זיי איזאַלירט. ער פייפט אויף זיי. די „קלייני-קען“ פילן זיך גוט צווישן זיך. זיי מאַכן קאַמפּלימענטן איינס דאָס אַנדערע. „גרויס“, „גרעסער“ און טיילן זיך מיט די

¹ מרים, די אלמנה פון דעם אַקטיאָר און רעזשיסער יעקב מאַנסדאָרף, וועל-כער איז אין יאָר 1955, בעת זיין טורנע אין דרום-אַפריקע, געשטאָרבן אין יאַהאַניסבורג פון אַ האַרצאַטאָק. נאָך זיין טויט איז אין ישראל דערשינען דאָס בוך (רייך אילוסטרירט) „יעקב מאַנסדאָרף אין זיין דור“.

„דזשאבס“. אן אמתער גראַטעסקער טויטנטאַנץ. וואָלט איך זיך געפילט אַ ביסל בעסער אין געזונט, וואָלט איך שוין פון לאַנג געווען אַוועקגעפאַרן.

זע, אינטערעסיר דיך מיט שיינדלס אַדרעס. איך וויל נאָר וויסן צי זי איז געזונט.

אַל דאָס גוטס דיין איציק מאַנגער

מאַנגערס מזל-טוב-בריוו צו דער חתונה פון זיין „יוגנטפריינד“, מיט וועלכן ער האָט געשלאָסן טיפע פריינדשאַפט מיט 50 יאָר צוריק. ווען מיין זון איז אַלט געווען 5 יאָר...

ניו-יאָרק, דעם 28סטן דעצעמבער 1959

מיין טייערער עזרא.

היינט באַקומען די מעלדונג אַז דו האָסט חתונה געהאַט און דיין ווייב, זאָל לעבן, הייסט שרה. זאָל זיין מיט מזל. דאָס ווינטש איך אייך ביידן מיטן גאַנצן האַרצן.

ס'איז מיר נאָר אַ שאַד וואָס איך בין נישט געווען אויף דער חתונה. אַזוי ווי איך האָב דיך אויסגעטראָגן (אויף דער פלייצע), האָב איך געהאַט אַ שטיקל רעכט אויף צו מאַכן אַ כוסע און צו כאַפן אַ טענצל ביי אַזאַ געלעגנהייט.

אַזוי ווי אַבער איך בין נישט געווען, בעט איך דיך שיק מיר אַריין אַ פּאָטאַגראַפיע פון דער חתונה. לאַמיר כאַטש אַ קוק טון אויף דיר און דיין פלה פון דער ווייטנס, ביז איך וועל זיך באַ-קענען מיט איר פון דער נאָענט.

איך האָף, אַז איך וועל נאָך דעם זומער זיין אויף אַ פּאַר וואַכן אין ישראל, און דענצטמאָל וועלן מיר זיך אַפּנעמען פּאַר אַלע צייטן.

פארשטייט זיך, אז איך ווינטש דינע עלטערן מזל-טוב.
ס'איז זיכער געווען פאר זיי א גרויסע איבערלעבונג. איך ווינטש
זיי, זיי זאלן האָבן אַ סך נחת.

איך נעם דיך אַרום, מיין ליבער עזשו, טאַקע ווי אַן אייגע-
נעם זון, און זע און גיב אַ קוש פון מיר דיין שרה, אָבער אַ פעסטן,
אַ שטאַרקן און אמתן, אַ טיפן און אַ הייסן, און זאַל זי וויסן,
אַז דאָס איז פון מיר, אַן אַלטן ספעציאַליסט אויף אַט די יונגע
זאַכן.

מזל-טוב !!

געלייענט אין אַסטאָר-האַטעל זיין „אָוונט-ליד“.

ניו-יאָרק, דעם 21סטן יאַנואַר 1962

ליבער פאַנער

אַט אַ פאַר ווערטער. איך בין אַנגעקומען אַ טויט-מידער.
דאַנערשטיק האָב איך געהאַט דעם דינער אין אַסטאָר-האַטעל.
איך האָב געלייענט מיין „אָוונט-ליד“ וואָס האָט געמאַכט אַ
שטאַרקן רושם אויף די צוהערערס. אויפן פאַרשלאַג פון דעם
פרעזידענט פון דער פּאָעטרי-סאַסייעטי אָוו אַמעריקאַ, האָב איך
באַקומען באַזונדערע אַפלאַדיסמענטן פאַר מיין אופן פון לייענען
דאָס ליד.

אַפילו דער סירישער אַמבאַסאַדאָר, וואָס האָט געלייענט
זיינס אַ ליד אין אַראַביש, האָט מיר געדריקט די האַנט מיט
אַנערקענונג.

אָבער אַן אָנשטרענגונג איז דאָך געווען. זע און פאַרזאָרג
דעם האָנאָראַר פון די „לעצטע נייעס“ פאַר שיינדעלען. איך
וויל זי זאָל זיך אויסקליידן און אַ ביסל קומען צו זיך.
גיב איבער האַרציקע גרוסן צאַנינען און זיין פרוי. און אַלע
אין דער רעדאַקציע.
איך האָף, אַז מיר וועלן זיך נאָך זען בקרוב אויב איך וועל
נאָר קומען אַ ביסל צו זיך. דערווייל בין איך קאַפּוט.
אַל דאָס גוטס

דיין איציק מאַנגער

ניו-יאָרק, דעם 22סטן אַפּריל 1962

מיין ליבער פּאָנער

אַ דאַנק פאַר דיין בריוו און דיין מי. באַקומען אַ בריוו פון
שיינדעלען און איך האָב איר געזאָגט וואָס איך האָב איר צו
זאָגן.

...האַסט געזען ביקלס „רומעניע“? ער שלעפט מיך צוריק
אַהין, פון וואַנען ער מיט שטערנבערגן האָבן מיך פאַרטריבן.
דעם אמת געזאָגט, פיל איך זיך מער אַ פוילישער, ווייל דאָרטן
האַב איך אָנגעשריבן אַלע מיינע ווערק. אַפילו דעם גרעסטן טייל
לידער פון „שטערן אויפן דאָך“.

...איך הער, אַז ס'גרייט זיך אַן אינוואַזיע פון פּאָעטן אין
אַמעריקע. גלאַטשטיין און גראַדע. זיי פאַרן אַריינכאַפן אַ ביסל
כבוד אין דער יידישער מדינה. מאַכטייסע, ווי יענער פּאַנפּאַטש
האַט געזאָגט.

וואָס הערט זיך ביי דיר? שרייב!

דיין איציק מאַנגער

אַל דאָס גוטס

ניו-יאָרק, 30סטן אַפּריל, 1962

ליבער פּאַנער

דו האָסט מסתם באַקומען מיין פּריערזיקן בריוו. היינט האָב איך באַקומען אַ בריוו פון בעלגיע אין פּראַנציזיש, וואָס זאָגט אַט וואָס — איך איבערזעץ פון פּראַנציזיש אויף יידיש : „ליבער פּאַעט,

אַ דאַנק אייך פאַר אייער גוטן בריוו. איך האָב געהאַט דעם כּבוד צו פאַרעפנטלעכן אייערע לידער אין דער וועלט-אַנטאָלאָגיע פון אַ האַלבן יאָרהונדערט פּאַעזיע.

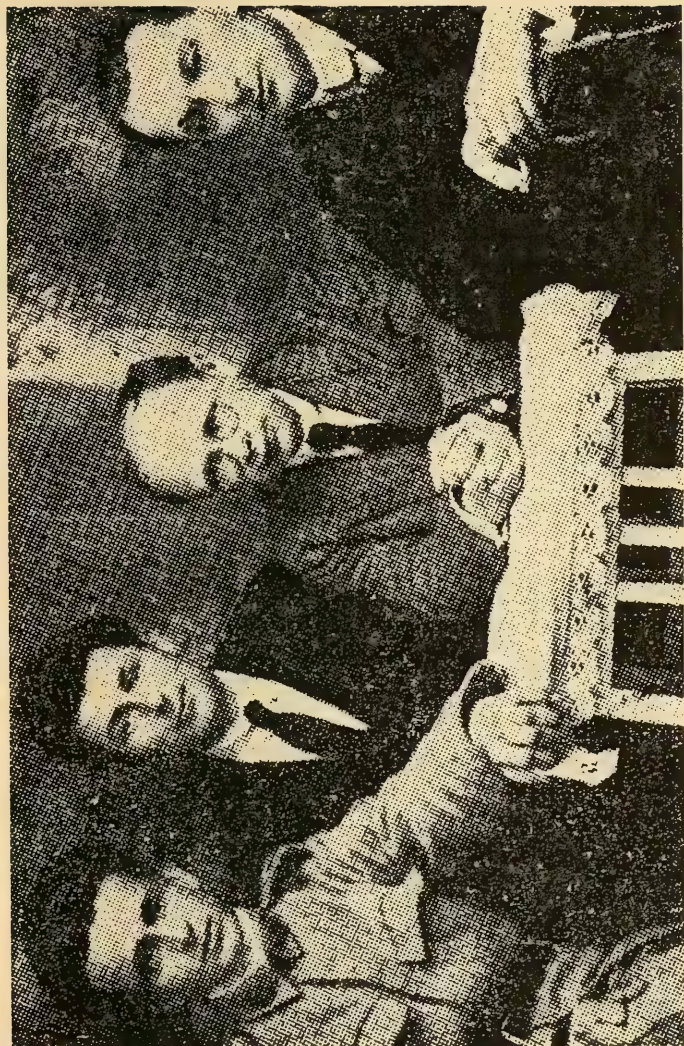
איר זענט אַ גרויסער פּאַעט פון אַן אינטערנאַציאָנאַלער וויכ-טיקייט, און איך האָף, אַז דאָס פאַרעפנטלעכן אייערע לידער אין דער אַנטאָלאָגיע וועט העלפן דאָס אַפּשאַצן פון אייך און אייער פּאַעזיע.

ווי איר פאַרלאַנגט שיק איך אייך אַרויס צוויי עקז' פון דער אַנטאָלאָגיע, באַנד 5.

מיט דרך-ארץ און איבערגעגעבנקייט Pierre Louis Flouquet מיטגליד פון דער פּרייער אַקאַדעמיע אין בעלגיע. דירעקטאָר-גריןדער פון דעם זשורנאַל פון פּאַעטן. פּרעזידענט פון דער אינ-טערנאַציאָנאַלער קיים פון פּאַעזיע. וויצע-פּרעזידענט פון דעם יערלעכן [? אומפאַרשטענדלעך] פון דער אינטערנאַציאָנאַלער פּאַעזיע."

זעסט אַ מאָל שיינדלען ? גיב איבער האַרציקע גרוסן אַלע פּריינד, דער עיקר צאַנינען און זיין פּרוי. בעסטע גרוסן

דיין איציק מאַנגער

פון רעכטס : יעקב שטערנבערג, אליעזר שטיינבארג, משה אלטמאן, איציק מאנגער,
(טשערנאווין, ארום 1924 - 1925).

ניו-יאָרק, 11טן יולי 1962 (*)

ליבער פּאַנער

...איך קום קיין ישראל, ערשטנס אַרויסצוגעבן מיינס אַ בוך אין יידיש-העברעיש. צווייטנס, מאַכן דעם אַפּמאַך מיט צאַנינגן וועגן דער פּאַלקס-אויסגאַבע פון מיינע לידער [געמיינט דאָס אין ניו-יאָרק דערשינענע, אין 1952, באַרימטע מאַנגער-יובל-בוך. — י. פ.].

דריטנס, צו ליקווידירן מיינע חובות מיטן פרץ-פּאַרלאַג. ...איז שוין דערשינען די „גאַלדענע קייט“? האָסט געזען מיינע צוויי סאַנעטן?

וועגן ביקלס בוך איז פּאַראַן אַ סך צו רעדן. ער האָט מיר גע-זאָגט, אַז דו האָסט געלויבט זיין אַרטיקל וועגן מיר. לויט מיינ מיינונג שטעלט ער צו פיל דעם אַקצענט אויף דער „פּאַלקסטימ-לעכקייט“ און אינגאָרירט אָדער פּאַרשטייט נישט דאָס „נישט-פּאַלקסטימלעכע“, די סאַנעטן און לידער, וועלכע האָבן אַ פּאַע-טישן שוונג, וואָס זענען ווייט ווייט וויכטיקער פון דער אַזוי גערופענער פּאַלקסטימלעכקייט.

דערווייל גענוג. זיי האַרציק געגריסט פון דיין איציק מאַנגער

ניו-יאָרק, דעם 24סטן יולי 1962 (*)

מיין ליבער פּאַנער

...איצט אַ פּאַר גוטע ידיעות. אין גיכן דערשיינט אין דער שוויץ מיינ „בוך פון גן-עדן“. די איבערזעצערין, אַ ד״ר פיל'

סאלציא לאַנדמאַן, האָט מיר אָנגעשריבן אַ באַגייסטערטן בריוו וועגן דעם בוך. אַגב דערשיינט אין דייטש אירס אַ בוך א. ט.

"Yiddisch, Abenteuer — Roman einer Sprache"

(„יידיש, דער אַוואַנטור-ראַמאַן פון אַ שפּראַך“) ¹.

זי איז אין פּעס אויף די אַמעריקאַנישע יידן, וועלכע (אין יידישער איבערזעצונג): „פון איינעם מאַכן זיי אַ וועלטבאַרימטן שרייבער, און אַן איציק מאַנגערן האָבן זיי ביז היינט נישט אַנט-דעקט און נישט איבערזעצט“. איך האָב איר געענטפּערט, אַז איך בין נישט מספּים מיט איר. אַז שלום אַש איז איינער פון אונזערע גרעסטע פּראַזע-קינסטלערס מיט אַלע זיינע פעלערן. און איר מיינונג וועגן מיינ בוך פרייט מיך, אַבער נישט אויפן חשבון פון אַ צווייטן גרויסן יידישן שרייבער.

איר בריוו איז בכלל אינטערעסאַנט. זי איז געבוירן אין זשאַלקעוו נעבן לעמבערג און אַלס קינד פון 7 יאָר האָט זי עמיג-רירט אין דער שווייץ. איר מאַן איז אַ ד״ר פּילאָזאָפּיע, אַ שוויי-צער ייד. זי קאָן גוט העברעיש, פּויליש, אוקראַיניש, און דאָס מערקווערדיקסטע — זי האָט נישט פאַרגעסן און האָט ליב יידיש.

"Eine Sprache, die die Kraft und Farbe eines Volksdialektes mit der Schärfe und Präzision eines Instruments für Logik und Metaphysik zur Synthese bringt. Eine Sprache, die weit mehr als das moderne Deutsch dichterische Form in sich birgt."

אַזאַ בריוו אַזש פון סט. גאַלען (שווייץ) איז ביים היינטיקן טאָג אַליין אַ חידוש. איבערהויפּט, אַז די „קריטיק“, אַחוץ

¹ דאָס בוך הייסט ריכטיק:
"Yiddisch, Abenteuer einer Sprache"

ביקל, פארשווייגט דאָס בוך. יאַנקעלע פאַט און יאַנקעלע גלאַט-
שטיין דערהערן נישט. און דאָס איז די צוקונפט-מוזיק פון יידיש
אין אַמעריקע.

אַל דאָס גוטס

דיין איציק מאנגער

ניו-יאָרק, 12טן סעפטעמבער 1962 (*)

ליבער פאַנער

...איך ווייס, אַז „דאָס בוך פון גן-עדן“ איז אַ גרויס ווערק,
וואָס איז נישט אַפגעשאַצט געוואָרן נישט אין אַמעריקע און
נישט אין ישראל. אַ סימן, דער פאַרלאַג „עם עובד“ גיט אַרויס
גראַדעס ראַמאַן, און אַפילו דער ראַדיקאַלסטער פאַרלאַג אין
ישראל האָט נישט דעם מוט אַרויסצוגעבן אין עברית „דאָס
בוך פון גן-עדן“.

בכלל איז אין דייטש דערשינען ביז איצט מענדעלעס ווערק
אין „אינזל-פאַרלאַג“. 2 בענד שלום-עליכם און אַ באַנד פּרץ.
איצט גרייט דער „אינזל-פאַרלאַג“ דוד בערגעלסאַנס ראַמאַן „נאָך
אַלעמען“ א״ט „דאָס ליד פאַם ענדע“. אַפילו די צוויי דייטשע
ווערטער „נאָך אַלעמען“ מוז מען אַרומשרייבן אַזוי, אַז ס׳זאָל
האַבן אַ זין. „דאָס ליד פאַם ענדע“ איז אַ געלונגענע איבערזע-
צונג פון דעם טיטל.

אַזוי ווייט, דאָס הייסט, אַזוי טרויעריק האַלט עס, אַז דאָס
שענסטע וואָס יידן האָבן געשאַפן אין יידיש באַקומט אַ תיקון
אין דער שפּראַך פון אונדזערע מערדערס.

אפילו הימלערס טאכטער האָט פאַרלאָזט איר מוטער און שטודירט יידישן פּאָלקלאָר און ליטעראַטור אויף דער אונטער-ווערסיטעט.

פאַר מיין געפיל איז דאָס די שוידערלעכסטע פאַראַדיע פונעם גורל. דאָס חוזק-געלעכטער פון אַלע געטער אין דער וועלט. אפילו דער דייטשער „טהאַר“ האַלט זיך ביים בירבויד און הירזשעט. אַ גאָט וואָס האָט קיין מאָל נישט געלאַכט, קייקלט זיך און קייכט פון געלעכטער.

זייער און זייער טרויעריק, ליבער פאַנער.

מיר וועלן נאָך רעדן דערפון. דו זע און פאַרהאַלט נישט אַזוי לאַנג דיין ענטפער. וואָס הערט זיך מיט פרענקלען? אויב דו זעסט אים לאַז אים גריסן.

אַ גוט און פריילעך יאָר דיר. דער עיקר אַ געזונט יאָר.

דיין איציק מאַנגער

ניו-יאָרק, 28סטן דעצעמבער 1962 (*).

ליבער פאַנער

באַקומען דיין בריוו און איך מוז דיר זאָגן, אַז דו ביסט נישט גערעכט וועגן דיין שרייבן. דו אונטערשאַצסט דיך אַליין, און ס'טויג פונקט אַזוי נישט ווי בלאַזן זיך און איבערשאַצן זיך. דו האָסט מער פאַרשטענדעניש פאַרן פּאָעטישן וואָרט אין מינ-דעסטן נאָגל, וואָס X האָט נישט אין גאַנצן לעבן. אַ חוץ דעם איז דיין לשון מעלאַדישער, דאָרט ווי X גרילצט מיט פאַלשע טענער. אויב אַזוי, פאַרשטייטו שוין פאַר וואָס דיין בוך מוז דערשיינען אָן חברישער הילף. אַז ראַוויטש האָט דיר אָנגעבאַטן [הילף] האָסטו געדאַרפט אַקצעפּטירן. ערשטנס, דערשיינען כמעט

אלע ביכער יידישע אזוי. אן ד"ר מארגאשעס' הילף און אנדערע וואלט נישט דערשינען מיין בוך, „נאָענטע געשטאַלטן“. אן מאַני לייבס הילף און אנדערע געציילטע יידן, וואָלטן נישט דערשינען מיינע לידער אין ניו-יאָרק.¹

טאָ פּאָלג מיך און זאָג זיך נישט אָפּ פון ראַוויטשעס, פון בייזערס און פון מיין הילף, און גיב אַרויס דאָס בוך. ס'קער זיך גאַרנישט אָן מיט דער רעצענזיע וואָס דו שרייבסט. ער האָט מיר געזאָגט, אַז איך זאָל דיר נישט אויסזאָגן, אַז ס'קומט פון זיין אַדער עמעצנס הילף. איך האָב אין מיין לעבן נישט געקענט זאָגן אַ ליגן. צו וואָס? אזוי איז דער מצב פון יידישן בוך. און דאָס איז דאָס אַרעמקייט. איז נישט קיין בוש נאָר אַ ווייטיק — האָט נאָך נאָדיר געזאָגט. אין וואַרשע זענען געווען פאַרלאָגן, אָבער מיינע ביכער זענען דערשינען אין פאַרלאָג „אַליינעניו“. וואָס מיינט עס? ס'האַבן מיר געהאַלפן געציילטע מענטשן, אַז איך זאָל קענען אַרויסגעבן מיינע ביכער „אַליינעניו“.

דיינס אַ בוך רעצענזיעס וועלן זיכער זיין אינטערעסאַנטער, אמתער, לירישער, ווי — — —

...גענוג וועגן דעם. מיר קומען דאָס לעצטע מאָל קיין ישראל. דערפאַר פאַרט אויך געניאַ. זי וויל זען דאָס לאַנד.

...דער עיקר, גיב אַרויס דיין בוך. איין באַנד נאָדיר איז פאַר דיר, דער צווייטער פאַר צאַנינען. זיי מיר האַרציק געגריסט פון — דיין איציק מאַנגער

אַ גרוס פאַר עשזו און פאַר זיין פרוי.

1 אַ שאַד וואָס איך האָב זיך ערשט פון מאַנגערן דערוואַסט, אַז ס'זענען פאַראַן פאַרמעגלעכע און איידעלע יידן וואָס העלפן שרייבערס אַרויסגעבן זייערע ביכער. וואָלט איך דאָס געוואַסט, ביים אַרויסגעבן מיינס אַ בוך, וואָלט איך נישט געדאַרפט בלייבן אַ בעל-חוב... וואָרעס ס'איז דאָך לאַגיש: אויב מ'האַט מאַנגערן געהאַלפן אַרויסגעבן ביכער, וואָלט מען דאָך מיר אַוודאי און אַוודאי געהאַלפן...

14טן יאנואר 1963 (*)

אַט ווי דו ווילסט. איך און בייזער און נאָך עמעצער בין
געווען גרייט צו העלפן אַרויסגעבן דאָס בוך¹. האָסטו אַ טעות,
אַז איך בין צעקריגט מיט ביקלען.

ווי מען דרוקט רעצענזיעס אין אַ בוך? מען שרייבט אַ רע-
צענזיע אין אַ צייטונג. נעמט צונויף אַלע רעצענזיעס און דרוקט
זיי אין אַ בוך.

אויב דו האָסט אַזעלכע רעצענזיעס וועגן ישראל-שרייבערס
20—25, נעם זיי אַריין אין אַן אַפטיילונג פון דיינע רעפּאָרטאַזשן
וועגן ישראל. זיי ליינענען זיך לייכטער, מעלאַדישער ווי — — —
נאָך אַ מאָל: איך האָלט פון דיינע רעצענזיעס זייער שטאַרק.
איך נעם דיך אַרום

דיין איציק מאַנגער

¹ „זון און שאַטן“.

ניו-יאָרק, דעם 29סטן מערץ 1963

ליבער פאנער

קודם אַ גוטע בשורה. איך קום מיט געניאן דעם 9טן מיי
1963, 5 אַ זייגער מיט מינוטן נאָך מיטאָג. דער עראָפּלאַן האָט
דעם נומער 242.

ס'איז, פאַרשטייט זיך, אַן אל-על.

מיר וועלן דאָס מאָל פאַרברענגען אַ ביסל אינטימער, ווייל
ס'וועט דאָך זיין דאָס לעצטע מאָל וואָס איך קום קיין ישראל.
איך ליג שוין עטלעכע טעג אין בעט מיט אַ שווערער פאַרק-
לונג. דערפאַר איז מיר שווער דיר צו שרייבן מער.

איך גריס דיך האַרציק

דיין איציק מאַנגער

אין רמת-גן, אין הויז פון מייזן זוז און שנור (1963). זיצן, פון רעכטס: מייזן פלימעניצע סאגיא פאנער, געניא נאדיר-מאנגער, יצחק פאנער, איציק מאנגער, שרה פאנער, א. סוצקעווער, שטייט: ע. פאנער

ניו-יאָרק, דעם 31סטן אָקטאָבער 1963 (*)

ליבער פאנער

אַ פאַר ווערטער. ערשטנס, בין איך אָנגעקומען געזונט.
געוואָרט ביים פלוגפעלד האָט געניאָ, די בייזערס. ס'איז שוין
געווען 2 אַ זייגער ביי נאַכט נ.י. צייט. דאָס מיינט 8 אַ זייגער
אין דער פרי ישראל-צייט.

מיין איבערראַשונג איז געווען, ווען בייזער האָט מיר אָפגעגעבן
„מזל-טוב“.

וואָס איז?

אַט איז פריער פאַרגעקומען די אָפּשטימונג פאַר דער ערש-
טער ליוויק-פרעמיע. 1000 דאָלאַר. איך בין געווען דער געווינער.
פאַרשטייט זיך, אַז ס'קרענקט אַ סך פרעטענדענטן.

נאָר וואָס קען מען טון?

איז עפעס געווען וועגן דעם אין דער ישראל-פרעסע?
טעלעפאָניר אָן שיינדלען וועגן דעם און גיב איבער צאָנינען
וועגן דעם.

איך בין בכלל נישט געווען צוגעגרייט צו דער איבערראַשונג.
איך גריס דיך האַרציק

דיין איציק מאַנגער

ניו-יאָרק, 11טן נאָוועמבער 1963 (*)

מיין ליבער פאנער

אַ דאָנק דיר פאַר דיין וואַרעמער באַגריסונג. די יידישע
שרייבערס הי האָבן גרויס עגמת-נפש. איינער פון זיי איז אין
זיין בלינדער שינאה דערגאָנגען אַזוי ווייט, אַז ער האָט פאַר-

עפנטלעכט און אַרטיקל אין „טאָג-מאַרגן-זשורנאַל“ ווו ער לייקנט גאַר אין גאַנצן מיין ווערט.

אַגב איז פלינקערס קאַרעספּאַנדענץ נישט געווען געדרוקט, ווי איך האָב עס פאַרויסגעזאָגט. [נישט צו דרוקן אין אַ געווי-סער ניו-יאַרקער צייטונג אַ קאַרעספּאַנדענץ וועגן דער באַגייס-טערטער אויפנאַמע פון מאַנגערן אין ישראל, איז גאַרנישט איידל געווען. און די אַלע זלזולים, וואָס מ'לייענט אין מאַנגערס בריוו אויף געוויסע שרייבער-רעדאַקטאָרן, זענען לגמרי נישט געווען קיין איבערגעטריבענע — י.פ.]. נו, מאַ, קיין ערגערע צרות זאַל איך נישט האָבן.

יאַ, אויב דו שרייבסט וועגן „ליד און באַלאַדע“, פאַרגעס נישט צום ליד „צוויי שוועסטערלעך“ צוצושרייבן „דעם אַנדענק פון עדיט ראָזנפעלד“. דאָס איז דערווייל אַלץ. איבעראַכטאַג זונטיק קומט פאַר דער אָוונט און די פרעמיע-אויסטיילונג. גיב איבער האַרציקע גרוסן עזשון און זיין פרוי. מיט ליבשאַפט

דיין איציק מאַנגער

ניו-יאַרק, 11טן דעצעמבער 1963

מיין ליבער פאַנער

באַקומען דיין בריוו און איך בעט דיך, גיב אַכטונג אויף זיך. אין דינע יאָרן דאַרף מען זיין אַ ביסל מער פאַרזיכטיק. דו פאַרשטייסט עס אַליין.

ניין, איך מאַך זיך נישט פון די אַנפאַלן, אָבער פריקע איז דאָס. דאָס דראַפען זיך אויף די גלייכע ווענט, דאָס וועלן פאַר-

כאפן אלץ. דאָס שטויסן זיך מיט די עלנבויגנס. די זעלבסט-
 רעקלאַמע. די אומווערדיקייט פונעם יידישן שרייבער בעת אַ
 שפראַך און אַ ליטעראַטור גייט אונטער. אַט דאָס איז דאָס,
 וואָס פאַרדריסט מיך.

איך ווייס, אַז פליגן ווערן ביז און צודרינגלעך, איידער זיי
 שטאַרבן.

אַבער זענען זיי טאַקע אין דער בחינה פון פליגן? ס'איז
 באמת אַ מורא.

זע אַז דאָס בוך¹ זאָל זיין מיטן אַקוראַט. פאַרגעס נישט
 אויסצומעקן די ווידמונג צו גלאַטשטיינען און אַריינצושטעלן
 ביי די „צוויי שוועסטערלעך“ דעם אַנדענק פון עדית ראָזנפעלד.
 שרייב מיר ווי ס'האַלט מיט אַלעמען.

האַרציקע גרוסן פון מיר און געניאַן.

דיין איציק מאַנגער

מאַנגערס מעמענטאַ מאַרי, גענוי 5 יאָר פאַר זיין טויט.

ניו-יאָרק, 6טן פעברואַר 1964 (*)

ליבער פאַנער

אַנטשולדיק פאַרן אַזוי לאַנג נישט שרייבן. זאָג עס אויך
 קונשטאַטן. איך לעב איבער אַ מוראדיקע דעפרעסיע. אַזוינס

י. מ. צאַנין האָט אין 1964 אַרויסגעגעבן אין זיין „לעצטע נייעס“ אַ צווייטע
 אויפלאַגע פון מאַנגערס יובל-בוך „ליד און באַלאַדע“, וואָס איז אין יאָר
 1952 דערשינען אין ניו-יאָרק. איך בין געווען דער משגיח און קאַרעקטאָר
 ביי דער דאָזיקער אויסגאַבע.

לעבט מען איבער, ווען מען דערפילט אַז אַלע שיפן זענען אונ-
טערגעגאַנגען און ס'איז אַפילו נישטאָ פאַר וועמען דאָס האַרץ
אויסצוגיסן.

די האַנט וואָס שרייבט איז... [נישט קלאַר] צו הענגען אין
דער לופט.

איך פיל, ווי איך שטיי פאַר אַ גרויסער וואַנט, אַ מויער אַזאַ
ווי ס'הענגט אַ גרויסער פלאַקאַט מיט איין וואָרט: FINISH.
אין אַזאַ געמיט-צושטאַנד איז שווער צו שרייבן אַפילו אַ
ידידי-בריוול.

דאָס וואָס דו שרייבסט מיר וועגן אויערבאַכן¹ איז אַוודאי
טרויעריק, נאָר — — —

נאָר ווער איז דאָ בעסער פון אים?
סוצקעווערן האָב איך בלויז געזען איין מאָל. אַט טאַקע
צוליב דעם געמיט-צושטאַנד.

וואָס שייך דעם „ניו-יאַרק טיימס“, איז עס פשוט. די
הסתדרות האָט זיך דאָ אַריינגעמישט. מער ווונדער איז וואָס די
„טיימס“ האָט געשריבן וועגן מיר עפעס אַנדערש ווי די גלאַט-
שטיינס און די אויערבאַכס. די הסתדרות האָט גאַרנישט געטון
דערצו. דער קולטור-קאָנגרעס אויך נישט. נאָר וואָס קומט אַרויס,
אַז אַלץ איז „פע“.

מיט די בעסטע גרוסן

דיין איציק מאַנגער

¹ נאָך מאַנגערס באַקומען די לייזויק-פרעמיע (אין אַקטאָבער 1963) איז
אפרים אויערבאַך ע"ה אַנגעפאַלן אויף מאַנגערן אין „טאַג-מאַרגן-זשורנאַל“,
מאַכנדיק אים אין גאַנצן צו נישט ווי אַ דיכטער. מיט עטלעכע חדשים שפּע-
טער, באַזעצנדיק זיך שוין אין ישראל, איז אויערבאַך פּלוצלונג קראַנק גע-
וואָרן (אַ סקלעראַזע דערשיינונג). כּדי צו מילדערן מאַנגערס כּעס אויף
אויערבאַכן, האָב איך אים מיטגעטיילט וועגן זיין לייזן.

דעם דאזיקן בריוו האט מאנגער געשריבן אין דעם זעלבן קאלענדאָר-
רישן טאָג (דעם 20סטן) און אין דעם זעלבן חודש (פעברואַר), ווען אין
5 יאָר אַרום וועט „די טרויעריקע מידע נאַכטיגאַל“ ליגן „צום ערשטן מאָל
אין אַן אייגן בעט“. דער טרויער וואָס הילט איין מאַנגערן אין דעם דאזיקן
בריוו, מאַכט דעם איינדרוק, ווי מאַנגער וואָלט געהאַט אַ פאַראַנונג פון
זיין נאַענטן סוף.

ניו-יאָרק, דעם 20סטן פעברואַר 1964 (*)

מיין ליבער פאנער

איידער איך פאַרגעס — זיי אַזוי גוט און שיק 5 ביז 6 עקז'
פון דיין בוך צו מיר, אויף מיין אַדרעס.
און וואָס שייך מיר, איז די זאַך פשוט און טרויעריק. ממש
פאַרצווייפלט.

אויף וואָס האָב איך פאַרביטן די שניידערשטוב, דעם שניי-
דער-געזעלן נטע, די גאַנצע אַרעמע אָבער שיינע יוגנט? אויף אַ
ביסל „שיין פּבוד“. אַ נאַרישע אילוזיע, וואָס האַלט ביים פאַר-
שווינדן און וועט זיך קיין מאָל נישט אומקערן.

ס'איז נישט נאָר די טראַגעדיע, נאָר נאָך מער: די טראַגי-
קאָמעדיע פון אַ גאַנץ לעבן, אַרומגערינגלט פון קינאה-שינאה פון
די ערשטע טריט אָן. ס'זענען נישט נאָר די — — — וואָס זענען
זשענדע נאָך אַלץ וואָס קומט זיי. פּבוד קומט זיי אַפילו ווען
מ'דאַרף עס נעמען מיט גוואַלד. זיי שטויסן מיט די עלנבויגנס
גראַב, און שטויסן זיך אַריין איבעראַל, און שטויסן זיך אַרויס
מיט דער ברוטאַלקייט פון מאַניאַקעס: דו דאַרפסט עס פאַר-
שטיין מער ווי יעדער, ווייל דיין באַשיידנקייט דאַרף עס פילן.
טאָ וואָס בלייבט?

רום? אָהאַ! זיי וועלן עס שוין צעפיצלען די חברה טראַסק.
זיי וועלן שוין באַווייזן, אַז פּאַעזיע דאָס זענען „זיי“, פּאַעטן דאָס
זענען „זיי“. אַט זעט ווי דאָס אַרבעט!

וואָס מאַכט האַפּער? שוין נישט געזען פון אים קיין בריוו
אַ לאַנגע צייט. טעלעפּאָניר אים אָן, איך בעט דיך. גרוס צאַניגען
און געדענק, אַז אַט-אַט איז ביי מיר נאַכט. אויף אַן אמת נאַכט.

דיין איציק מאנגער

ניו-יאָרק, 17טן מערץ 1964 (*)

מיין ליבער פּאַנער,

איך ווייס נישט, ווי דו האַלטסט מיט די קאַרעקטורן. אויב
דו קענסט נאָך עפעס פּאַרריכטן, וויל איך, אַז דו זאָלסט די לידער
פון זייט 70 ביז זייט 79 אַרייננעמען אונטערן קעפל בעש"ט-
לידער — גיב טאַקע אָן איבער יעדן ליד די רוימישע ציפּער.
אויף זייט 109 דאָס ליד „איך, דער טרובאַדור“ זע, פּאַרריכט
אין דער צווייטער סטראָפּע: די דריטע שורה דאַרף זיין אַנשטאַט
„איצט שטייען מיר“ — „איצט גייען מיר“. איך האָף, אַז די קאַ-
רעקטורן קומען נישט צו שפעט. האַסט שוין געזען סוצקעווערן?
יעדנפאַלס דאַרף ער זיין אויף פּסח אין דער היים. זע און נעם
אַפּ די 25 דאָלער פאַר די ביכער, וואָס געניאַ האַט פּאַרקויפּט.
שיק צו 6 עקז', איינס פאַר געניאַן מיט אַן אינשריפּט [ווידמונג
— י.פ.].

ווייטער קיין שום נייעס נישט. אַחוץ וואָס שזר האַט פּער-
זענלעך איינגעלאָדן חיים גראַדען קיין ישראל. — — —

גיב איבער אַ האַרציקן גרוס עזשון מיט זיין פרוי און דיר
ווינטש איך אַ געזונטן און אַ כשרן פריילעכן פסח.

דיין

איציק מאַנגער

ניו-יאָרק, 13טן אַפּריל 1964

מיין ליבער פאַנער

פאַרקויפט דיינע ביכער און זיי אַפילו צעטיילט די מענטשן,
וואָס האָבן זיך אַבאַגירט אויף זיי.

איך אַליין האָב עס דורכגעלייענט מיט אַ סך אינטערעס. פאַ-
ראַן קאַפיטלען, וואָס האָבן אַ שיינעם לירישן שוונג.

פאַר וואָס ביקל שרייבט דיר נישט, צי ער האָט באַקומען דיין
בוך, ווייס איך נישט. איך זע אים נישט. איך קען דיר זאָגן איינס.
אַז ווען ער... וואָלט געהאַט כאַטש אַ טראַפעלע פון דיין געמיט,
וואָלט ער עס פאַרצוקערט צווישן די זשורנאַליסטישע נודניקעס
דאָ הי.

ווי האַלט עס מיט מיין בוך? האַסט געזען שיינדלען?
מיט ליבשאַפט

דיין

איציק מאַנגער

געניאַ שיקט דיר האַרציקע גרוסן. וואָס איז מיט דעם ליד
פון כאַראַץ?

ניו-יאָרק, 28סטן אַפּריל 1964 (*)

מיין ליבער פּאַנער,

באַקומען היינט דיין בריוו מיטן אויסשניט פון "לעצטע נייעס". דאָס ליד כאַראַצס איז פאַראַן, אָבער דער סוף, "עלטערט זיך דער דיכטער" איז נישט אַזוי געראַטן. אין אַריגינאַל גראַמט זיך, "פאַרשאַפט ער" מיט, "אָוטער" וואָס דאָס מיינט מיטן רו-סישן אויסלייג, "מחבר".

איך בין צופרידן וואָס דאָס בוך האַלט שוין אַזוי ווייט. דאָ טוט זיך חושך. די קינאה צום לייוויק-פרייז לאַזט זיך די פּינים נישט באַרויַקן. — — —

דאָ איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז צאַנין מיט דאָראַן קומען מיט דער שיף, "שלום". מיר האָבן זיך שוין געגרייט זיי צו גיין באַגע-גענען מיט בלומען. אָבער ווייזט אויס, ס'איז געווען נאָר אַ קלאַנג. שרייב מיר, ווי ס'איז אַדורך דיין אָוונט. איך מיין, דער אָוונט וועגן דיין בוך.

איך גריס דיך האַרציק

דיין

איציק מאַנגער

13טן מיי 1964

ליבער פּאַנער,

איך שרייב דיר תּיכּף. אין פּאַעזיע זוך נישט קיין לאַגיק. אַויב ס'שטייט, "גוט אין גאַלד" דאַרף אַזוי זיין, "גוט גאַלדן פּרו-מע שטערן" האָבן שוין יאָ אַ זין. גאַלד זענען זיי, גוט זענען זיי, פּרום זענען זיי.

בלייבט „גוט אין גאָלד“.
וועגן „גופן“ אַוודאי זענען אין יידיש „גופן“ און נישט
„גופים“.
וועגן נאַכוואָרט האָב איך דיר שוין געשריבן אין אַ פּרִיער-
דיקן בריוו. אַוודאי און אַוודאי.
אַבער אויף זייט 257 די צווייטע סטראַפּע דאַרף זיין אַנשטאַט
„ווען“ — „און“. „און דער מלך נעמט זי אונטערן אָרעם“.
אַל דאָס גוטס

דיין

איציק מאַנגער

ניו-יאָרק, 4טן יוני 1964

מיין ליבער פּאַנער,

איך האָב דיר געשיקט ביקלס אַרטיקל וועגן דיין בוך.
איך האָב אויך באַקומען אַ בריוו פון שלום ראָזענפעלד, ווו
ער דערציילט מיר וועגן דעם פייער אין דער דרוקעריי [די דרוקע-
ריי פון די „לעצטע נייעס“ ווו די צווייטע אויפלאַגע פון מאַנגערס
יובל-בוך „ליד און באַלאַדע“ האָט זיך געדרוקט. — י.פ.]. ער
שרייבט מיר אַבער, אַז „צום גליק“ זענען נאָר 27 זייטלעך צע-
שמאַלצן געוואָרן און מען האָט זיי שוין פאַרריכט. זאָל עס זיין
בלויז אַ טרייסט, אָדער דו האָסט איבערגעטריבן?
איך האָב אים אויך געשריבן, אַז איך פאַרלאַז זיך אין גאַנצן
אויף דיר, און זאָל שוין דאָס בוך דערשיינען וואָס גיכער און אַן
עק זאָל עס נעמען.
אויף זייט 137 אין דעם סאַנעט „סיפּיליס“, די דריטע שורה

דאָרף זיין : „אַ שלאַנקע דאַמע פלאַטערט אים אַנטקעגן“. זע
פאַרריכט, עס פעלט דער „אַ“. בכלל וויל איך וויסן, ווי ס'האַלט
מיט אַלעמען. גיב איבער צאַנינען אַ האַרציקן דאַנק פאַרן דער-
ליידיקן מיין ענין. דו ווייסט שוין וועלכן.

האַרציקע גרוסן

דיין

איציק מאַנגער

ניו-יאָרק, 17טן יוני 1964

ליבער פאַנער,

פרעגסט מיך וועגן דער ווידמונג צו מאַרגאַרעט. אַוודאי דאָרף
זי זיין. וואָרף בעסער אַרויס די ווידמונג צו גלאַטשטיין. איך
האַב זי נאָר אַריינגעגעבן צוליב מאַני לייבן.
איך בין צופרידן וואָס דער דרוק גייט שוין צום סוף. ווי זאַגט
ערגעץ פרץ : „היט זיך פאַר פייער, היט זיך פאַר פייער“.
אַ פייער כאַפט עס.

מיט די בעסטע גרוסן

דיין

איציק מאַנגער

פאַרגעס נישט די ווידמונג צו עדית ראָזנפעלד. דאָס ליד הייסט
„צוויי שוועסטערלעך“.

ניו-יאָרק, דעם 18טן יולי 1964

מיין ליבער פאנער,

אַ דאַנק פאַר דיין בריוו און פאַר דער בשורה אַז דאָס בוך
דרוקט זיך און האַלט ביים פאַרענדיקט ווערן.
ס'האַט מיך טאַקע געוונדערט, וואָס איך האָב פון דיר נישט
באַקומען קיין בריוו די גאַנצע צייט.
איך ווייס, אַז דו לייגסט אַריין אַ סך אַרבעט אין דעם בוך
און דאַנק דיר פונעם גאַנצן האַרצן.

געניאַ אַרבעט זייער שווער אין דער פאַבריק און קומט אַהיים
פאַרמאַטערט און אויסגעשעפט. אָבער איך ווייס איר באַצױנג צו
דיר און דערפאַר אויך אין איר נאָמען אַ האַרציקן דאַנק.
באַקומען אַ בריוו פון אַ דייטשן שרייבער אין פראַנקרייך. ער
האַט געלייענט מיין „בוך פון גן-עדן“ אין דייטש. ער שרייבט מיר:

Sie sind einer der grössten Dichter der Weltliteratur nach
diesem Buch zu ürteilen. Das ist keine Übertreibung, glau-
ben Sie mir. Dieses Buch ist ein besonderes Werk, steht
einzig da. Ich habe es zweimal sehr sorgfälling gelesen.
Beim zweiten Mal war der Eindruck noch stärker.

ער שרייבט מיר, אַז ער איז דער זון פון אַ פראַטעסטאַנטישן
גלח. געבוירן אין מיזרח-פרייסן. זיין זון איז נערוון-דאָקטער. לעבט
אין בערלין. 38 יאָר אַלט. דער זון מיט זיין פרוי און דריי קינדער
זענען געוואָרן יידן. דער נאָמען פון שרייבער איז דאָויד לוכנאַט
(Luchnat).

ווי דו זעסט, האָב איך ב"ה דערפאַלג און אָנערקענונג פעלט
מיר נישט. וואָס ס'פעלט מיר איז בלויז... דו ווייסט שוין אַליין
— וואָס.

מיט ליבשאַפט

דיין

איציק מאַנגער

מיין ליבער פאָנער,

איך האָב דיר געשיקט צוויי בריוו, איינעם פון לייבויקן און איינעם פון דעם דייטשן שרייבער און געבעטן דיר, דו זאָלסט זיי איבערשיקן צו דב סדן אין ירושלים. האָסטו עס געטאָן?
דעם 22סטן סעפּ. קומט אָן מיט דער שיף קיין חיפה און-דזערס אַ פריינד פון קאַליפּאָרניע. געניאַ האָט מיט אים מיטגע-שיקט אַ קליינע מתנה פאַר דיר. פרעג ליסן פון דער פּרץ-ביבליאָ-טעק אין וועלכן האָטעל ער שטייט איין און נעם אָפּ די מתנה. [דער פריינד איז ווילי שאָר. — י. פ.]

באַקומען פון שלום ראָזנפעלדן מיט לופטפּאַסט דאָס בוך. ווייזט אויס, אַז פון גרייזן קען מען זיך נישט באַוואַרענען. ס'איז אַ מוזזאַך. אפילו דאָס וואַכזאַמסטע אויג זאָל אַכטונג געבן. אָט, למשל, אויף זייט 14, די צווייטע סטראָפּע, 3טע שורה דאָרף זיין: „פון טיפּן טאַל“ און ס'שטייט: „פון טיפּן טאַג“.
אויף זייט 109 איז די לעצטע סטראָפּע, די לעצטע צוויי שורות זענען צו פיל אָפּגערוקט.

אויף זייט 116 (נישט 174!) דאָרף מען אילוסטרירן די ער-שטע שורה פון דער צווייטער סטראָפּע „ס'ציטערן די קריגלעך אין די מידע הענט“. דער זאַג איז דער רעפרען.
אַזוי איז דאָס בוך גאַנץ שיין. דער לעצטער טעות איז דער ערנסטסטער.

אַל דאָס גוטס דיר,

מיט ליבשאַפט

דיין איציק מאַנגער

25סטן סעפטעמבער 1964

ליבער פאנער,

אַ דאַנק דיר פאַרן בריוול מיט די אויסשניטן. ווי גייט דער פאַרקויף איצטער? איך האָב דיר שוין געשריבן, אַז אין ישראל געפינט זיך איצט אונדזער אַ גוטער פריינד, ווילי שאַר, פון לאַס אַנדזשעלעס. געניאַ האָט מיט אים מיטגעגעבן אַ קליינע מתנה פאַר דיר. זע, נעם זי אַפּ. ליס וועט דיר זאָגן, וווּ ער שטייט איין, אין וועלכן האָטעל. נאָך עפעס בעט איך דיר אין מיין און געניאַס נאָמען. גיב זיך אַפּ מיט אים וויפל דו קענסט. ער איז אַן 80-יאַ-ריקער ייד. ער האָט שווער געאַרבעט דאָס גאַנצע לעבן. ער איז נישט דער גביר, וועלכן ער האָט ליב צו שפּילן. ער האָט אַפּגע-שפּאַרט אַ ביסל געלט. גיב אַכטונג אויף אים. לאַז אים עס נישט צערענצלען. בעלנים וועט ער געפינען גענוג, וואָס זאָלן וועלן אויף זיין חשבון אַ הוליע טאָן. זע דערלאַז עס נישט. קענסט אים ווייזן אַפּילו דעם בריוו. טו מיר די געפעליקייט און געניאַן. איך נעם דיר אַרום מיט ליבשאַפט

דיין

איציק מאַנגער

3טן אַקטאָבער 1964

ליבער פאנער,

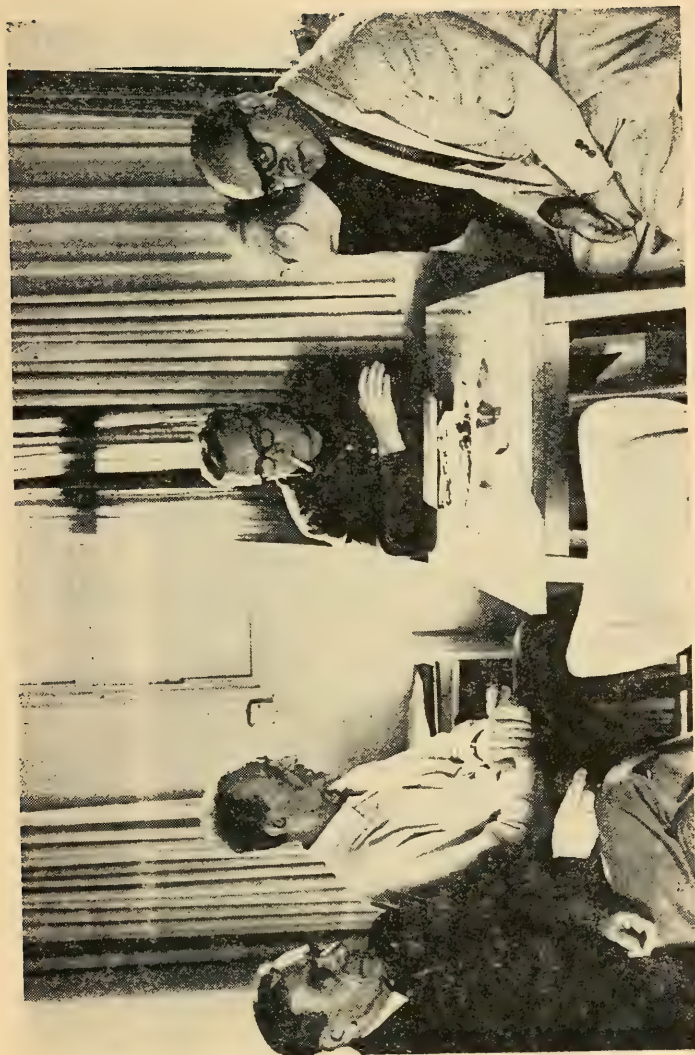
אַט אַזוי איז דאָס. ווייזט אויס אַז אַ יידיש בוך אָן גרייזן איז נישט מעגלעך. נאָר וואָס זענען די פאַר גרייזן אַנטקעגן די פאַר געציילטע אין תל-אביבער בוך.

אין דער ניו-יאָרקער אויסגאַבע פון „ליד און באַלאַדע“ —
אָן אויסגאַבע, וואָס האָט געקאָסט 6 טויזנט דאָלאַר, זענען פאַ-
ראַן אַזעלכע גרייזן, אַז די האָר שטעלן זיך קאַפּויער. אַפילו אַ
גאַנצע שורה איז אַרויסגעפאַלן.
אַנטקעגן דער אויסגאַבע איז די תל-אביבער גאַלד מיט זיל-
בער.

מיר האָבן אָפּגעלייגט דאָס קומען קיין ישראל אויף גאַנצע
3 יאָר. אָט צוליב וואָס. געניאַ האָט אויסגערעכנט אַז צוריקציען
זיך איצט, ביי 62, וועט זי פאַרלירן פון איר פענסיע 20 פראָצענט
— דאָס איז אַ היפשע סומע קעגן דעם וואָס זי וועט באַקומען
ביי 65. דאָרף מען צוואַרטן. איך אָבער וועל קומען דאָס אַנדערע
יאָר אויף אַ פאַר חדשים... אפשר וועט צאַנין מיט דער הילף פון
ראַזנפעלדן קענען עפעס אויפטאָן.
אַזוי שטייט דערווייל די זאַך.
איך גריס דיך האַרציק.
געניאַ גריסט דיך.

דיין

איציק מאנגער

אין הויז פון שיינדל גלחמאן-מאנגער (1966). פון רעכטס: עזרא פאנער, געניא נאדיר-מאנגער,
שלום ראזנפעלד, איציק מאנגער, יצחק פאנער.

דער לעצטער בריוו¹.

דעם 9טן יולי 1965

ליבער פאנער,

באקומען דיין גרוס מיט די אויסשניטן וועגן דער מגילה. א
דאנק. באקומען אויך פון שלום ראָזנפעלד און פון חפרון. איך
וועל מסתמא קומען קיין ישראל זען די זאך.
נאָר איך האָב צרות מיט שיינדלען. זי שרייבט מיר נישט.
ווער געוויר וואָס זי טוט.
אויב זי שרייבט מיין נאָמען, זאָל זי אים דרוקן. נישט פאַר-
דרייען די בוכשטאַבן. I. MANGER אַזוי.

י דאָס איז געווען איציק מאַנגערס לעצטער בריוו צו מיר. ער איז טאַקע
באַלד געקומען קיין ישראל „זען די זאָך“, נעמלעך דעם ווונדערלעכן דער-
פאַלג פון דער פאַרשטעלונג „די מגילה“. ווונדערלעך איז די פאַרשטעלונג
דערמיט געווען, וואָס ביי איר האָט די ישראליקע סאַברע-יוגנט אַנטדעקט,
אַז זי פאַרשטייט דאָס לשון, וואָס ביז צו דער פיעסע איז עס פאַר איר געווען
ווי כינעזיש. האָט זיך נאַכט-נאַך-נאַכט אַנגעפולט דער זאַל אין יפו. אָבער
אין מיטן פון די ענטוויאַסטישע טריומפן פון מאַנגערן, האָט געניאַ מאַנגער
באַקומען פון שיינדעלען אַ בריוו אין וועלכן זי שרייבט איר, אַז מאַנגער
איז נישט געזונט. דאָס שרייבט מיר געניאַ דעם 30סטן יולי 1965. און דעם
13טן אָפּריל 1966 באַקום איך פון געניאַ אַ בריוו, אין וועלכן זי שרייבט
מיר אַז „מאַנגער האָט באַקומען דעם צווייטן „סטראַק“ (אַטאַק), דאָס מאַל
אין אַ שווערערער פאַרעם, און ער ליגט שוין איבער צוויי וואַכן אין שפיטאַל
אַן דער מינדסטער בעסערונג.“

דערמיט האָט זיך פאַרענדיקט מיין קאַרעספּאָנדענץ מיט איציק מאַנ-
גערן, און עס האָבן זיך אַנגעהויבן די פּערזענלעכע שפּיטאַל-באַזוכן אין די
פאַרשידענע שפּיטאַלן, ביז דער לעצטער סאַנאַטאָריע אין גדרה, וווּ דער
טויט האָט דעם 20סטן פעברואַר 1969 פאַרמאַכט די אויגן פון דער „אייביק
מידער נאַכטיגאַל“.

יצחק פאנער

אין דער פאָסט קענען זיי נישט אָפט לייענען דעם נאָמען און
שיקן איר צוריק די בריוו.
ווי פילסטו זיך?
בלייב געזונט און שטאַרק

דיין

איציק מאַנגער.

אינהאַלט

אָרײַנפיר	7
מאַנגערס געבוירן-שטאַט	11
מאַנגערס ערשטע ליבע	16
„עפעס, נו, עפעס איז קאַליע“	21
וועגן דעם זעלביקן „קאַליעדריקן אייבערשטיבל“	24
מאַנגערס גרויסע ליבעס	26
זיין „שוואַכקייט צו פרויען“	30
„אַהנע מאַטראַ“	33
„קיינער ווייסט נישט וואָס איך זאָג“	37
דאָס ווונדערקינד	42
די פרוי כרת משה וישראל	44
דער נישט פאַרבעטענער גאַסט	47
„איציק, דו וועסט עס נאָך ברענגען ביז צום קייסער“	50
נטע מאַנגער	54
מאַנגערס לעצטער באַזוך אין זיין היימלאַנד	57
צו מאַנגערס 50סטן געבוירן-טאָג	61
מאַנגער פילט זיך אין פּוילן מער אין דער היים ווי אין רומעניע	69
מאַנגער אין דייטשער נאַכדיכטונג	71
דער אַנטדעקער פון איציק מאַנגער	74
QUOD LICET JOVI...	78
מאַנגערס הקדמה צו דער אַנטאַלאָגיע „נייע יידישע דיכטונג“	83
מדרש איציק	86
נטעס שלאַפליד — נישט דרוקבאַר	88
רחוב איציק מאַנגער	90

מאַנגערס בריוו 95

פון לאַנדאָן

27סטן יוני 1947	97
20סטן אַפריל 1950	98
19טן מאַי 1950	99
24סטן יולי 1960	100
20סטן נאָוועמבער 1950	102
8טן מערץ 1951	103
20סטן מערץ 1951	104

פון מאַנטרעאַל

25סטן יולי 1951	105
-----------------	-----

פון פרעפאנטעין
106 10טן אויגוסט 1951

פון ניו-יארק	
1951	22סטן נאוועמבער 108
1951	26סטן דעצעמבער 109
	27סטן מאי 1962 109
	7טן אויגוסט 1952 111
	24סטן אויגוסט 1952 113
	3טן אקטאבער 1953 114
	15טן פעברואר 1955 116
	? מאי 1955 117
	23סטן מאי 1955 118
1955	20סטן סעפטעמבער 119
	20סטן אפריל 1957 119
	19טן יולי 1957 121
	2טן אויגוסט 1957 123
	28סטן דעצעמבער 1959 124
	21סטן יאנואר 1962 125
	22סטן אפריל 1962 126
	30סטן אפריל 1962 127
	11טן יולי 1962 129
	24סטן יולי 1962 129
	12טן סעפטעמבער 1962 131
	28סטן דעצעמבער 1962 132
	14טן יאנואר 1963 134
	29סטן מערץ 1963 136
	31סטן אקטאבער 1963 138
	11טן נאוועמבער 1963 138
	11טן דעצעמבער 1963 139
	6טן פעברואר 1964 140
	20סטן פעברואר 1964 142
	17טן מערץ 1964 143
	13טן אפריל 1964 144
	28סטן אפריל 1964 145
	13טן מאי 1964 145
	4טן יוני 1964 146
	17טן יוני 1964 147
	18טן יולי 1964 148
	12טן סעפטעמבער 1964 149
	25סטן סעפטעמבער 1964 150
	3טן אקטאבער 1964 150
	9טן יולי 1965 153

פון זעלביקן מחבר:

נייע יידישע דיכטונג, אַנטאָלאָגיע אין לאַטיינישער טראַג-
סקריפציע, פאַרלאַג „קולטורקרייז י. ל. פּרץ“, יאַס 1945.
(צוזאַמען מיט א. פּרענקעל)

נייע יידישע דיכטונג, אַנטאָלאָגיע מיט יידישע אותיות,
פאַרלאַג „קולטורקרייז י. ל. פּרץ“, יאַס 1947.

שלום אַש אין זיין לעצטער היים, פאַרלאַג י. ל. פּרץ, ת"א
1958.

זון און שאַטן, פאַרלאַג י. ל. פּרץ, ת"א 1964.

אין אייגענעם האַפּן, פאַרלאַג י. ל. פּרץ, ת"א 1970.

מיניאַטורות, פאַרלאַג י. ל. פּרץ, ת"א 1972.

